T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ'DA BİR GEÇ ORTA ÇAĞ YAPISI: KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ RESTORASYON ÖNERİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra GÜRSUL

Temmuz – 2023

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ'DA BİR GEÇ ORTA ÇAĞ YAPISI: KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ RESTORASYON ÖNERİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra GÜRSUL

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Soner YELER

Temmuz – 2023

"**ELAZIĞ'DA BİR GEÇ ORTA ÇAĞ YAPISI: KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ RESTORASYON ÖNERİSİ**" adlı tez çalışması **Büşra GÜRSUL** tarafından hazırlanmış olup aşağıdaki jüri tarafından **OY BİRLİĞİ** ile Kırklareli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Soner YELER .....
Kırklareli Üniversitesi

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Nadide SEÇKİN .....
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANITEZ .....
Trakya Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 14/06/2023

…….

Unvanı Adı SOYADI
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Kırklareli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez ve Proje Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum bilgileri, verileri ve dokümanları, değişik sonuç verebilecek şekilde araştırma araç gereçleri kullanmadan, işlem veya kayıt sonuçlarını değiştirmeden akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Büşra GÜRSUL
14/06/2023

ÖZET

ELAZIĞ'DA BİR GEÇ ORTA ÇAĞ YAPISI: KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ RESTORASYON ÖNERİSİ

Büşra GÜRSUL

Yüksek Lisans Tezi

Kırklareli Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Doç. Dr. Soner Yeler

Temmuz 2023, 174 sayfa

Tarih boyunca Elazığ ilinin nüfusu ve etnik yapısında önemli bir yere sahip olan Ermeniler, kente birçok kültürel ve mimari miras bırakırken, zaman içerisinde bölgede varlıklarını sürdürememiş ve nüfusları yok denecek kadar azalmıştır. Ermenilerin bırakmış olduğu miraslardan biri olan, Khule Vank Manastırı'nın yerleşme planı içerisinde yer aldığı bilinen Khule Surp Kevork Kilisesi bu tez kapsamında incelenmiştir.

Tez kapsamında kilisenin konumu, tarihçesi ve mimari özellikleri ele alınmıştır. Kilise, Şahinkaya Mahallesi'nde, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde bulunan K42-D-09-A-1-D pafta, 200 ada, 106 nolu parsel üzerinde bulunmaktadır. 74.439 m² büyüklüğündeki parselde günümüzde kilise yapısı dışında bir adet su deposu, iki adet havuz ve iki adet kuyu bulunmaktadır. Yapının bulunduğu parsel sınırlarının dışında konumlanan bir adet tescilli havuz ve çeşme yer almaktadır. Kilise, dini ve kültürel bir merkez olarak kullanılmasından dolayı önemli bir yere sahiptir ve 13.02.1986 tarihinde TKTVYK tarafından tescillenmiştir. Günümüzde kısmi yıkılmalar yaşayan kilise, doğa ve insan kaynaklı tahribatlara oldukça maruz kalmıştır ve yok olmaya yüz tutmaktadır.

Tez çalışmasında nitel araştırma tekniklerinden; literatür taraması, gözlem ve doküman analizi yöntem olarak belirlenmiştir. Tezin amacı, kilisenin mevcut durumunun ayrıntılı olarak incelenmesi sonucunda rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerini hazırlayarak yapının gelecek nesillere aktarımını sağlamaktır. Restitüsyon projesinin hazırlanmasında analojik araştırma verileri, yapıya ait geçmiş görseller, yapı üzerindeki kalıntı izler esas alınmıştır. Mevcut izler dikkate alınarak yapıya esnek kullanımlı yeni bir işlev önerisi getirilmiştir. Bütüncül bir koruma yaklaşımıyla oluşturulan öneri restorasyon projesinde, tescilli havuz ve çeşme korunarak değerlendirilmiştir.

Tezin sonuç bölümünde, kilisenin korunması ve geleceğe güvenle aktarılması sağlanarak bölgede kamusal koruma bilincini oluşturmaya katkı sağlayacağı açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elazığ, Khule Surp Kevork Kilisesi, Khule Vank Manastırı, Ermeniler, Restorasyon

ABSTRACT

A LATE MIDDLE AGE STRUCTURE IN ELAZIG: KHULE SURP KEVORK CHURCH RESTORATION PROPOSAL

Büşra GÜRSUL

MSc Thesis

Kirklareli University

Graduate School of Natural and Applied Sciences

Doç. Dr. Soner Yeler

July 2023, 174 pages

Armenians, who have had an important place in the population and ethnic structure of Elazig province throughout history, have left many cultural and architectural legacies to the city, but over time they have not been able to maintain their presence in the region and their population has decreased almost to extinction. The Khule Surp Kevork Church, one of the legacies left by the Armenians, which is known to be included in the settlement plan of the Khule Vank Monastery, was examined within the scope of this thesis.

Within the scope of the thesis, the location, history and architectural features of the church are discussed. The church is located in the Şahinkaya Neighborhood, I. K42-D-09-A-1-D sheet, located within the Degree Archaeological Site, is located on parcel No. 106 of 200 islands. there is a water tank, two pools and two wells in the 74.439 m2 parcel apart from the church structure today. There is one registered pool and fountain located outside the boundaries of the parcel where the structure is located. The church has an important place due to its use as a religious and cultural center and was registered by TKTVYK on 13.02.1986. The church, which is experiencing partial destruction today, has been subjected to natural and human-caused destruction and is facing extinction.

In the thesis study, one of the qualitative research techniques; literature search, observation and document analysis were determined as methods. The aim of the thesis is to provide the transfer of the structure to future generations by preparing the renovation, restitution and restoration projects as a result of a detailed examination of the current state of the church. In the preparation of the restitution project, analogic research data, historical images of the structure, residual traces on the structure were taken as a basis. Taking into account the existing traces, a new function proposal with flexible use has been introduced to the structure. The proposal, which was created with a holistic conservation approach, was evaluated in the restoration project by protecting the registered pool and fountain.

In the conclusion section of the thesis, it is explained that the church will contribute to creating public protection awareness in the region by ensuring its protection and safe transfer to the future.

Anahtar Kelimeler: Elazig, Khule Surp Kevork Church, Khule Vank Monastery, Armenians, Restoration

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca desteğini, anlayışını, ilgisini ve bilgisini esirgemeyen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Nadide Seçkin ve Doç. Dr. Soner Yeler'e

Kaynak araştırmalarıma yardımcı olan, Elazığ kentinin tarihi ve kültürü ile ilgili tüm bilgi ve birikimini benimle paylaşan Tarihçi Yazar Mustafa Balaban'a ve aracılığıyla tanıştığım, yapıya ait tüm çalışmalarını benimle paylaşan Yüksek Mimar Alin Pontioğlu'na,

Elazığ Belediyesi'nin ve Elazığ Müze Müdürlüğü'nün ilgili birimlerinde bana gerekli kolaylıkları sağlayan personele,

Bu yolda benden desteğini esirgemeden, daimi bir sabırla ve özveriyle yanımda duran kıymetli annem, ablalarım ve yol arkadaşıma teşekkürlerimi sunarım.

En önemlisi, bu akademik kariyer yolunda beni cesaretlendiren rahmetli babam Mithat Gürsul'a sonsuz teşekkür eder, onsuz yazdığım bu tezi ona ithaf ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İV**
ABSTRACT ..... **Vİ**
TEŞEKKÜR ..... **Vİİİ**
İÇİNDEKİLER ..... **İX**
ÇİZELGELERİN LİSTESİ ..... **Xİ**
ŞEKİLLERİN LİSTESİ ..... **İXİİ**
RESİMLERİN LİSTESİ ..... **XV**
SİMGELER VE KISALTMALAR ..... **XVİ**
1. GİRİŞ **1**
2. ELAZIĞ'IN FİZİKSEL VE SOSYAL YAPISI **3**
2.1. Coğrafi Konumu ve Topografyası 3
2.2. Tarihsel Gelişimi 4
2.3. Sosyal ve Demografik Yapısı 6
3. ERMENİ KİLİSE MİMARİSİ VE ELAZIĞ KİLİSELERİ **11**
3.1. Kilisenin Tanımı ve Ermeni Kilisesi 11
3.2. Ermeni Kiliselerinde Jamatun Yapısı 12
3.3. Elazığ Kiliseleri 14
4. KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ **29**
4.1. Konumu 29
4.2. Tarihçesi 31
4.3. Mimari Özellikleri 35
4.3.1. Plan Özellikleri 35
4.3.2. Cephe Özellikleri 50
4.3.3. Yapı Malzemesi ve Yapım Tekniği 57
4.3.4. Mimari Öğeler 64
4.3.5. Yapıdaki Bozulmalar ve Nedenleri 78
4.4. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin Elazığ Kiliseleri İçindeki Yeri 81
5. RESTİTÜSYON **83**
5.1. Restitüsyon Verileri 83
5.2. Analojik Araştırma 84

5.2.1. Çarpanak Kilisesi 84
5.2.2. Altınsaç Kilisesi 85
5.3. Restitüsyon Sorunları 87
5.4. Restitüsyon Projesi 87
6. RESTORASYON 91
6.1. Yapının Kullanımına İlişkin Öneriler 91
6.2. Yapının Onarımına İlişkin Öneriler 92
6.2.1. Temizleme 97
6.2.2. Sağlamlaştırma 97
6.2.3. Bütünleme 97
6.2.4. Yeniden Yapım 98
7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 99
KAYNAKLAR 101
EKLER 105
Ek A Envanter Fişleri 105
Ek B Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Çizimleri 108
ÖZGEÇMİŞ 155

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge 2.1. 1518, 1523, 1566 tahrirlerine göre Harput Sancağı'nda şehrin hane ve mücerred verileri.....6

Çizelge 2.2. 1518, 1523, 1566 tahrirlerine göre Harput Sancağı toplam şehir nüfusu 7

Çizelge 2.3. 1518, 1523, 1566 tahrirlerine göre Harput Sancağı'nda köylerin hane ve mücerred verileri.....7

Çizelge 2.4. 1518, 1523, 1566 tahrirlerine göre Harput Sancağı toplam nüfus 8

Çizelge 2.5. Osmanlı döneminde Harput Sancağı nüfusu.....9

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 2.1. Elazığ'ın konumu 3
Şekil 2.2. Elazığ ili bazı kilise ve manastır konumları 10
Şekil 2.3. Şahinkaya Mahallesi (eski adıyla Hulvenk Köyü) ve çevresi 10
Şekil 3.1. Elazığ kiliselerinin bulundukları ilçelere göre dağılımı 14
Şekil 3.2. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi plan şeması 15
Şekil 3.3. Surp Hagop Kilisesi plan şeması 16
Şekil 3.4. Surp Gatoğige Kilisesi plan şeması 17
Şekil 3.5. Muşar Dağı Kilisesi plan şeması 18
Şekil 3.6. Manastır içerisinde yer alan kilisenin plan şeması 19
Şekil 3.7. Surp Asdvadzadzin Kilisesi plan şeması 20
Şekil 3.8. Hoşmat Kilisesi plan şeması 21
Şekil 3.9. Surp Kevork Kilisesi plan şeması 22
Şekil 3.10. Küşne Kilisesi plan şeması 24
Şekil 3.11. Surp Garabed Kilisesi plan şeması 25
Şekil 3.12. Kindik Kilisesi plan şeması 26
Şekil 3.13. Kallar Mahallesi Kilisesi plan şeması 27
Şekil 4.1. Şahinkaya Mahallesi'nin Elazığ iline göre konumu 30
Şekil 4.2. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin Şahinkaya Mahallesi'ne göre konumu 30
Şekil 4.3. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin kuş bakışı görüntüsü 30
Şekil 4.4. Kısmi vaziyet planı 31
Şekil 4.5. Yapıya ait vaziyet planı 35
Şekil 4.6. Sırasıyla +1.60, +3.00 ve +4.75 kotu planları 36
Şekil 4.7. Khule Surp Kevork Kilisesi'ne ait plan şeması 40
Şekil 4.8. Khule Surp Kevork Kilisesi'ne ait kesit şeması 42
Şekil 4.9. Kuzeybatı cephesi rölövesi 53
Şekil 4.10. Kuzeydoğu cephesi rölövesi 54
Şekil 4.11. Güneydoğu cephesi rölövesi 56
Şekil 4.12. Güneybatı cephesi rölövesi 57
Şekil 4.13. Tavan planı rölövesi 61
Şekil 4.14. 2-2 kesiti 63

Şekil 4.15. 4-4 kesiti 71
Şekil 5.1. Çarpanak Kilisesi Planı 85
Şekil 5.2. Altınsaç Kilisesi Planı 86
Şekil 5.3. Restitüsyon projesi +1.60, +3.00 ve +4.75 kotu planları 89
Şekil 6.1.San Donato'daki Erken Orta Çağ Kilisesi'nin görünüşü 94
Şekil A.1. Kilisenin 1983 envanter fişi- ön yüzü 105
Şekil A.2. Kilisenin 1983 envanter fişi- arka yüzü 105
Şekil A.3. Kilisenin 1986 envanter fişi 106
Şekil A.4. Kilisenin 2007 envanter fişi 107
Şekil B.1. Rölöve vaziyet planı 108
Şekil B.2. Rölöve +1.60 kotu planı 109
Şekil B.3. Rölöve +3.00 kotu planı 110
Şekil B.4. Rölöve +4.75 kotu planı 111
Şekil B.5. Rölöve tavan planı 112
Şekil B.6. Rölöve 1-1 ve 2-2 kesiti 113
Şekil B.7. Rölöve 3-3 ve 4-4 kesiti 114
Şekil B.8. Rölöve kuzeybatı ve kuzeydoğu cephesi 115
Şekil B.9. Rölöve güneybatı ve güneydoğu cephesi 116
Şekil B.10. Malzeme analizi +1.60 kotu planı 117
Şekil B.11. Malzeme analizi +3.00 kotu planı 118
Şekil B.12. Malzeme analizi +4.75 kotu planı 119
Şekil B.13. Malzeme analizi 1-1 ve 2-2 kesiti 120
Şekil B.14. Malzeme analizi 3-3 ve 4-4 kesiti 121
Şekil B.15. Malzeme analizi kuzeybatı ve kuzeydoğu cephesi 122
Şekil B.16. Malzeme analizi güneybatı ve güneydoğu cephesi 123
Şekil B.17. Hasar analizi +1.60 kotu planı 124
Şekil B.18. Hasar analizi +3.00 kotu planı 125
Şekil B.19. Hasar analizi +4.75 kotu planı 126
Şekil B.20. Hasar analizi 1-1 ve 2-2 kesiti 127
Şekil B.21. Hasar analizi 3-3 ve 4-4 kesiti 128
Şekil B.22. Hasar analizi kuzeybatı ve kuzeydoğu cephesi 129
Şekil B.23. Hasar analizi güneybatı ve güneydoğu cephesi 130
Şekil B.24. Müdahale analizi +1.60 kotu planı 131
Şekil B.25. Müdahale analizi +3.00 kotu planı 132
Şekil B.26. Müdahale analizi+4.75 kotu planı 133

Şekil B.27. Müdahale analizi 1-1 ve 2-2 kesiti 134
Şekil B.28. Müdahale analizi 3-3 ve 4-4 kesiti 135
Şekil B.29. Müdahale analizi kuzeybatı ve kuzeydoğu cephesi.....136
Şekil B.30. Müdahale analizi güneybatı ve güneydoğu cephesi 137
Şekil B.31. Restitüsyon vaziyet planı.....138
Şekil B.32. Restitüsyon +1.60 kotu planı.....139
Şekil B.33. Restitüsyon +3.00 kotu planı.....140
Şekil B.34. Restitüsyon +4.75 kotu planı.....141
Şekil B.35. Restitüsyon 1-1 ve 2-2 kesiti 142
Şekil B.36. Restitüsyon 3-3 ve 4-4 kesiti 143
Şekil B.37. Restitüsyon kuzeybatı ve kuzeydoğu cephesi.....144
Şekil B.38. Restitüsyon güneybatı ve güneydoğu cephesi 145
Şekil B.39. Restorasyon vaziyet planı.....146
Şekil B.40. Restorasyon +1.60 kotu planı.....147
Şekil B.41. Restorasyon +3.00 kotu planı.....148
Şekil B.42. Restorasyon +4.75 kotu planı.....149
Şekil B.43.Yeniden işlevlendirilmiş +1.60 kotu planı 150
Şekil B.44. Restorasyon 1-1 ve 2-2 kesiti 151
Şekil B.45. Restorasyon 3-3 ve 4-4 kesiti 152
Şekil B.46. Restorasyon kuzeybatı ve kuzeydoğu cephesi.....153
Şekil B.47. Restorasyon güneybatı ve güneydoğu cephesi 154

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim 2.1. Elazığ genel görünüm....4
Resim 2.2. Hulvenk Köyü (günümüz adıyla Şahinkaya Mahallesi) genel görünüm 8
Resim 3.1. Mazgal tipi pencere örneği....12
Resim 3.2. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi....15
Resim 3.3. Surp Hagop Kilisesi 16
Resim 3.4. Surp Gatoğige Kilisesi 17
Resim 3.5. Muşar Dağı Kilisesi....18
Resim 3.6. Günümüze ulaşan manastır duvarları 19
Resim 3.7. Kiliseye ait cephe duvarı 19
Resim 3.8. Surp Asdvadzadzin Kilisesi....20
Resim 3.9. Hoşmat Kilisesi 21
Resim 3.10. Surp Kevork Kilisesi apsis bölümü 22
Resim 3.11. Meryem Ana Kilisesi 23
Resim 3.12. Küşne Kilisesi 24
Resim 3.13. Surp Garabed Kilisesi....25
Resim 3.14. Kindik Kilisesi kuzey ve doğu duvarı 26
Resim 3.15. Kallar Mahallesi Kilisesi doğu cephesindeki beşik çatı görünümü 27
Resim 3.16. Ermeni Protestan Kilisesi 28
Resim 4.1. Jamatun girişi eşik taşı süslemesi....31
Resim 4.2. Günümüze ulaşan eşik taşı süslemesi....32
Resim 4.3. Khule Vank Manastırı 33
Resim 4.4. Kilise üzerine yapılmış olan evin görüntüsü 34
Resim 4.5. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin güncel durumu 34
Resim 4.6. Khule Surp Kevork Kilisesi apsis görüntüsü 37
Resim 4.7. Apsis mekanında bulunan nişler 38
Resim 4.8. Bema mekanının tanımlanması 38
Resim 4.9. Güneydoğu apsidiyolü....39
Resim 4.10. Güneydoğu apsidiyolünün galeri katına erişim sağlayan merdiven....39
Resim 4.11. Kısmi yıkılma öncesi kuzeybatı cephesinde bulunan galeri katı apsidiyol hücresine erişim sağlayan merdiven....40
Resim 4.12. Kısmi yıkılma sonrası kuzeybatı cephesi 41

Resim 4.13. Naos mekanının tanımlanması 41
Resim 4.14. Günümüze ulaşan yekpare sütun kalıntısı 42
Resim 4.15. Günümüze kısmi olarak ulaşabilen dairesel biçimli kasnak 43
Resim 4.16. Naosu çevreleyen kemer ve pandantif görüntüsü 43
Resim 4.17. Orta nef mekanının tanımlanması 44
Resim 4.18. Kuzeybatı cephesindeki kapatılmış pencere görüntüsü.....44
Resim 4.19. Kuzeybatıdaki yan nefin tanımlanması 45
Resim 4.20. Yan nefin galeri katı görüntüsü 46
Resim 4.21. Yan nefin kısmi tonoz üst örtüsü.....46
Resim 4.22. Ana bölüme eklenen jamatun görüntüsü 47
Resim 4.23. Yapı içerisinden jamatun bölümü.....47
Resim 4.24. Jamatun bölümü güneybatı nefi 48
Resim 4.25. Jamatun bölümü kuzeybatı ve güneydoğu nefleri.....48
Resim 4.26. Mezar odası girişinde bulunan kemer görüntüsü 49
Resim 4.27. Galeri katı apsidiyol hücresine erişim sağlayan merdiven.....50
Resim 4.28. Mezar odası görüntüsü 50
Resim 4.29. Yapı ve çevresinin uyumu.....51
Resim 4.30. Kuzeybatı cephesi.....51
Resim 4.31. Strüktürel eksilme ve kısmi yıkım görüntüsü 52
Resim 4.32. Kuzeybatı cephesindeki niteliksiz açıklık görüntüsü 53
Resim 4.33. Kuzeydoğu cephesi 54
Resim 4.34. Güneydoğu cephesi 55
Resim 4.35. Jamatun kapısının eşik taşı ve ±0.00 kotunun tanımlanması 55
Resim 4.36. Güneybatı cephesi 56
Resim 4.37. Güneydoğu cephesi ana kaya görüntüsü 57
Resim 4.38. Kemerli pencerede kullanılan kırmızı renkli ince yonu taş.....58
Resim 4.39. Yapı içinde ve dışında görülen malzeme kayıpları 59
Resim 4.40. Sütunlarda ve payelerdeki malzeme farklılığı.....60
Resim 4.41. Sütun gövde yüksekliklerinin farklılık göstermesi.....60
Resim 4.42. Ana bölüme ait sütunun sütun kaidesi.....60
Resim 4.43. Aynalı tonoz görüntüsü 62
Resim 4.44. Jamatundaki neflerde kullanılan basık tonoz üst örtü 62
Resim 4.45. Güneydoğu yan nefine ait basık tonoz üst örtü 63
Resim 4.46. Apsis mekanı yarım kubbe üst örtüsü 63
Resim 4.47. Kapı açıklıkları 64

Resim 4.48. Jamatun kapısı kot farkı 65
Resim 4.49. Jamatun kapısı yazılı mezar taşı.....65
Resim 4.50. Jamatun kapısı cisir lento 65
Resim 4.51. Ana bölüm kapısı kot farkı.....66
Resim 4.52. Ana bölüm kapısı lento ve niş görüntüsü 66
Resim 4.53. Pencere nişleri 67
Resim 4.54. Ana bölüm pencerelerindeki "U" biçimli kesme taş.....68
Resim 4.55. Ana bölüm pencerelerindeki lokma demir parmaklık.....68
Resim 4.56. Jamatuna ait pencere nişi.....69
Resim 4.57. Jamatun penceresindeki "U" biçimli kesme taş 69
Resim 4.58. Kemerli apsis penceresi.....70
Resim 4.59. Apsiste bulunan silme 70
Resim 4.60. Yapının perspektif görüntüsü 71
Resim 4.61. Yapı içerisinde bulunan fresk.....72
Resim 4.62. Fresk kalıntısında görülen kırmızı pelerin.....72
Resim 4.63. Yarım kubbedeki bitkisel motifler 73
Resim 4.64. Pandantiflerdeki bezemeler 73
Resim 4.65. Eşik taşındaki kabartmalı bezeme 74
Resim 4.66. Kalıntı taşlardaki kabartmalı bezeme 74
Resim 4.67. Haç motifli taş 75
Resim 4.68. I numaralı yazılı taş 76
Resim 4.69. II numaralı yazılı taş.....76
Resim 4.70. III numaralı yazılı taş 76
Resim 4.71. IV numaralı yazılı taş 77
Resim 4.72. ii numaralı yazılı mezar taşı 77
Resim 4.73. Günümüze ulaşan ana bölüme ait yazılı taş 78
Resim 4.74. Kuzeybatı cephesindeki yüzey kayıpları.....79
Resim 4.75. Malzemede görülen renk değişimi 80
Resim 4.76. Sütunda görülen islenme 80
Resim 4.77. Sütunda görülen strüktürel bozulmalar 81
Resim 4.78.Tonoz ve duvarda görülen çatlak ve ayrışma.....81
Resim 5.1. Manastır yetimhanesi ve okulu.....83
Resim 5.2. Manastır orta çağ mezarlığı.....83
Resim 5.3. Çarpanak Kilisesi perspektif görüntüsü 85
Resim 5.4.Altınsaç Kilisesi perspektif görüntüsü 86

Resim 6.1. San Donato'daki Erken Orta Çağ Kilisesi'nin Restorasyonu 93
Resim 6.2. Üst örtüde uygulanan ETFE çatı kaplaması 94
Resim 6.3. Büyük Işıklık Kilisesi (Huge Skylight Church) 95
Resim 6.4. Moritzburg Kalesi'nin restorasyon sonrası görünümü 95
Resim 6.5. Moritzburg Kalesi'nde çatı ve kule uygulaması.....96
Resim 6.6. Virginia Eyaleti'nde bulunan konutun restorasyon projesi 96

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	**Açıklamalar**
km	Kilometre
m	Metre
cm	Santimetre
m²	Metrekare

Kısaltmalar	**Açıklamalar**
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
KUDEB	Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu
TKTVYK	Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu

1. GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Elazığ ili (eski adıyla Harput), coğrafi konumu itibariyle Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından birisidir. İl ve çevresinin verimli topraklara ve kaynaklara sahip olması, stratejik ve askeri açıdan önemli bir konumda bulunması nedeniyle tarih boyunca pek çok topluluğun bir arada yaşadığı bir bölge olmuştur. Gayrimüslimler için önemli bir merkez olan Elazığ ili, özellikle bölgede en kalabalık gayrimüslim topluluğunu oluşturan Ermeniler için ana merkezlerden biri olarak bilinmektedir. İlde farklı bölgelerde olmak üzere Ermeni mimarisini yansıtan birçok dini yapı bulunmaktadır. Bu dini yapılar içerisinde konumu ve tarihi açısından önemli bir yapı olan Khule Surp Kevork Kilisesi, bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Erişilen kaynaklarda daha önce Khule Surp Kevork Kilisesi'nin mimari değerini ve koruma sorunlarını ortaya koyan ayrıntılı bir çalışma yapılmamış olması ve yok olmaya yüz tutmuş olması, tez konusu olarak belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Günümüzde Elazığ ili Şahinkaya Mahallesi (eski adıyla Hulvenk Köyü) sınırları içerisinde bulunan Khule Surp Kevork Kilisesi, erişilen çalışmalara göre Khule Vank Manastırı'nda yer alan yapılar içerisinden günümüze ulaşmış tek yapıdır. Manastır dini ve kültürel bir merkez olarak kullanılmasından dolayı oldukça önemli bir yere sahiptir. Manastırın yok olmasının ardından kiliseye niteliksiz ekler eklenmiş ve uzun yıllar birçok farklı işlevde kullanılmıştır. Koruma bilincinin yetersiz olması ve yapının doğa koşullarına açık olması nedeniyle kilise günümüzde kullanılamayacak durumdadır. Bu çalışmanın amacı, kilisenin mevcut durumunu tespit edip belgelemek ve kültürel sürekliliğin izlenmesi açısından önem arz eden gelecek nesillere aktarım için gerekli müdahalelerin niteliğini ve kapsamını ortaya koyan bir koruma projesi önermektir.

Çalışma kapsamında kent tarihi, kentin tarih boyunca Ermenilerle olan ilişkisi, Khule Vank Manastırı ve Khule Surp Kevork Kilisesi'nin bulunduğu Şahinkaya Mahallesi (eski adıyla Hulvenk Köyü), Elazığ ili ve çevresindeki kiliseler hakkında kaynak araştırması yapılmıştır. Erişilen kaynaklar ve alanda yapılmış çalışmalar çerçevesinde yapının dönem ve mimari karakteri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınmış olan izinle, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi arşivinde bulunan yapıya ait fotoğraflara ulaşılmıştır. KUDEB ile görüşülüp kaynak araştırması ve envanter bilgileri edinilmiştir. ÇEKÜL Vakfı Elazığ temsilcisi Tarihçi Yazar Mustafa Balaban ile görüşmeler yapılmış olup, aracılığıyla Khule Surp Kevork Kilisesi üzerine çalışan Yüksek Mimar Alin Pontioğlu'nun çalışmalarına ve yabancı kaynaklara erişilmiştir.

Yapının mevcut durumunu tespit etmek ve belgelemek için ilk aşamada rölöve çalışması yapılmıştır. Rölöve çalışması kapsamında yapının 1/1000 ölçeğinde vaziyet planı, 1/50 ölçeğinde üç adet kot planı, dört adet kesit ve dört adet görünüşü çizilmiş ve mevcut durumu fotoğraflarla belgelenmiştir. İkinci olarak analitik rölöve aşamasına geçilmiş ve yapının hasar ve malzeme analizleri renk ve taramalar ile ifade edilmiştir. Restitüsyon aşamasında karşılaşılan sorunlar için plan tipolojisi ve tarihsel süreç açısından benzerlik gösteren Elazığ ili ve çevresinde yer alan kiliseler incelenmiştir. Yapı için temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme ve yeniden yapım müdahaleleri geliştirilmiş olup periyodik olarak yapının kontrolü, onarımı ve bakımlarının yapılabilmesi için yeni bir işlev kazandırılmıştır.

2. ELAZIĞ'IN FİZİKSEL VE SOSYAL YAPISI

2.1. Coğrafi Konumu ve Topografyası

Elazığ, Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneybatısında, Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almakta olup 40º 21 ile 38º 30 doğu boylamları, 38º 17 ile 39º 11 kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. İlin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği (rakımı) 1067 m'dir. İli, doğudan Bingöl, kuzeyden Keban Barajı aracılığıyla Tunceli, batı ve güneybatıdan Karakaya Barajı aracılığıyla Malatya, güneyden ise Diyarbakır illerinin arazileri çevrelemektedir (Şekil 2.1.). İlin doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu yaklaşık 150 km iken kuzey-güney doğrultusundaki genişliği yaklaşık 65 km'dir (Url-1, 2023). Elazığ, Doğu Anadolu Bölgesi'ni batıya bağlayan önemli bir geçiş merkezidir. Tüm illere ana karayoluyla bağlı olup demiryolu ve havayolu ulaşımına da sahiptir (Url-3, 2023).

Şekil 2.1. Elazığ'ın konumu (Url-2, 2023)

Yeryüzü şekilleri açısından ilin toprakları daha çok dağlar, platolar ve ovalarla kaplıdır. İl, doğu, batı ve güneyden Güneydoğu Torosların batı uzantısıyla çevrilidir (Resim 2.1.)

(Url-3, 2023). Elazığ su kaynakları bakımından zengin olup en önemli akarsu Fırat Nehri ve kollarıdır. 86 km² Hazar Gölü'ne sahip olan Elazığ, Keban, Karakaya, Kralkızı ve Özlüce gibi önemli baraj gölleri ile çevrilidir (Karakaş, 2008).

Resim 2.1. Elazığ genel görünüm (Url-4, 2023)

Karasal iklimin hakim olduğu ilde, kışlar soğuk ve yağışlı yazlar ise sıcak ve kurak geçmektedir ancak zaman içerisinde il çevresinde oluşturulan bu barajlar, iklimde sapmalar oluşturmuştur. Özellikle 1971 yılından itibaren dolmaya başlayan Keban Barajı, ilin iklimi üzerinde etkili olmuş ve kış aylarındaki sıcaklıklarda ılımanlaşma görülmüştür (Şengün, 2007).

2.2. Tarihsel Gelişimi

Elazığ ile ilgili tarihsel çalışmalarda, ilk yerleşmenin Harput civarında olduğu bilgisi ortaktır. Bu nedenle, yapılan çalışmalarda Elazığ'ın tarihsel ve kültürel süreci ele alınırken Harput'un tarihine odaklanılmıştır (Url-5, 2023).

Harput, verimli bir ova üzerinde bulunması, doğal kaya sığınakları, kara ve su hayvanlarının bolluğu nedeniyle Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından birisidir. Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde M.Ö. 31-41. yy'da Subarların bu bölgede yaşadığı ve Fırat adının Subarlar tarafından verildiği kaydedilmektedir (Koşay, 1976; aktaran Ünal, 1989). Subarlar ve Hurrilerin aynı kökenden gelen kavimler oldukları bilinirken, bölgenin yazılı tarihi Hitit tabletlerindeki bilgilerle aydınlatılmış ve Subarlardan sonra yerleşenlerin Hurriler olduğu belirlenmiştir (Ünal, 1989).

Hurrilerin bölgede yerleşen Hititler ve Asurlular ile ilişki içerisinde olduğu, Hitit tabletlerinde Harput'un İşuva adıyla anılmasıyla anlaşılmaktadır. M.Ö. 12.-7. yy arasında ise Harput, Urartular hakimiyeti altında kalmıştır (Url-5, 2023).

Sonraki dönemlerde bölgede Medler (M.Ö. 7. yy), Persler (M.Ö. 6. yy), Romalılar (M.Ö. 1. yy), Bizanslılar (M.S. 4. yy) ve Arapların (M.S. 7. yy) egemen oldukları görülmektedir (Url-6, 2023). Harput, Arap fethinden sonra 10. yy'a kadar Hamdanoğulları'nın hakimiyeti altında kalmıştır (Ünal, 1989). Arap hakimiyetinin sona ermesiyle 1071 yılı Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya yerleşen Türkmen grupları Harput ve çevresine gelmiş ve Emir Çubuk komutasında Çubukoğulları Beyliğini kurmuşlardır. 1113 yılında Artukoğulları hakimiyetine geçen Harput, 1234 yılında Selçukluların eline geçmiştir (Şen, 2006). Bölge sonraki dönemlerde; Dulkadiroğulları (M.S. 14. yy), Akkoyunlular (M.S. 15. yy) ve 1516 yılında da Osmanlıların hakimiyetine geçmiştir (Aksın, 1999).

Tarihsel çalışmalar, Harput'un Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra ülkenin coğrafi ve tarihi şartlarından dolayı önemli bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir. Harput, Osmanlı hakimiyetinden sonra sancak statüsünde Diyarbekir Eyaletine bağlanmıştır (Aksın, 1999). Harput yerleşiminin Elazığ'a yani Mezra adı verilen ovaya doğru genişleme süreci ise 1833 yılında başlamıştır (Aksın, 2013).

1834 yılında eyalet valisi olarak atanan Mehmet Reşit Paşa Harput'un tarihinde önemli gelişmeler başlatmıştır. Aksın'ın (2013) belirttiğine göre, Kramers (1983) Mehmet Reşit Paşa'nın eyalet merkezi Diyerbekir olmasına karşın Harput civarında ikamet etmek istemesi ve kendisine tahsis edileceği konağı Harput yerine Ağavat Mezrası'nda (bugünkü Elazığ ilinin kurulu olduğu ova) seçmiş olması nedeniyle mezranın gün geçtikçe önem kazandığını ifade etmektedir (Aksın, 2013).

Sunguroğlu'na (1958) göre, eyalet valisi olarak tayin edilen Mehmet Reşit Paşa, Harput'un daha fazla gelişme göstermeyeceğini görmüş, ova ile Harput arasındaki kot farkı olan bölgeye Hüseynik köyü (Ulukent) Çöteli mezrasına karargah kurdurmuştur (Sunguroğlu, 1958). Erişilen bu bilgilerde, Elazığ Vilayeti'nin ilk nüvesinin kurulduğu kaydedilmektedir. Bu gelişmelerin ardından Ağavat Mezrası, vilayet merkezi haline gelmiştir.

Sultan Abdulaziz'in tahta çıkışının beşinci yılında (1867) vilayete "Mamuret'ül-Aziz" adı verilmiştir ancak telaffuz zorluğundan dolayı halk arasında "Elaziz" olarak

adlandırılmıştır. 1875'te müstakil mutasarrıflık ve 1879'da tekrar vilayet olmuştur. 1937 yılında ise şu anki "Elazığ" adı Bakanlar Kurulu kararı ile verilmiştir (Url-6, 2023).

2.3. Sosyal ve Demografik Yapısı

Harput, İpek ve Baharat Yollarını batıya bağlayan bir nokta üzerinde olması, Uluova ve Kuzova gibi tarım için elverişli topraklara sahip olması ve bu ovaları çevreleyen dağlık alanların hayvancılığa uygun olması nedeniyle her çağda önemli bir yerleşim alanı olmuştur (Ünal, 1989). Stratejik ve askeri açıdan önemli olan ve Murat ve Fırat nehirlerini çevreleyen Harput Kalesi, birçok medeniyetin şehir kurma hedefleri için önem teşkil etmiştir (Karakaş, 2008). Bu nedenlerden dolayı Harput, her dönem kalabalık ve önemli bir merkez olmuştur.

Erişilen kaynaklarda, Osmanlı Devleti'nin 19. yy'ın ilk çeyreğine kadar ayrıntılı genel bir nüfus sayımı yapmadığı kaydedilmektedir. Bu nedenle, 19. yy'ın ilk çeyreğine kadar bölgenin nüfusu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır ancak Harput, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra 16. yy'da üç ayrı tahrire (1518, 1523, 1566) tabi tutulmuş olup hane sayıları üzerinden nüfus tespiti yapılmıştır (Aksın, 1999). Harput Sancağı'na ait nüfus verileri şehir ve köyler olarak sınıflandırılarak ayrı ayrı değerlendirilmiş olup Harput Sancağı'nda şehre ait hane ve mücerredler Çizelge 2.1.'deki gibidir.

Çizelge 2.1. 1518, 1523, 1566 tahrirlerine göre Harput Sancağı'nda şehrin hane ve mücerred verileri (Ünal, 1989)

		1518		**1523**		**1566**	
		H	**M**	**H**	**M**	**H**	**M**
ŞEHİR	**Müslüman**	425	50	463	88	717	128
	Gayrimüslim	320	47	495	165	845	275
	Şehir Toplamı	745	97	958	253	1562	403

H: Hane **M:** Mücerred (Vergi)

1518-1523 yılları arasında gayrimüslim hane sayısında yaklaşık %55'lik bir artış gerçekleşirken, bu oran 1523-1566 yılları arasında yaklaşık %70'lik bir artış olarak görülmektedir.

Hane sayılarından yola çıkılarak tespit edilen toplam şehir nüfusu ise Çizelge 2.2.'deki gibidir.

Çizelge 2.2. 1518, 1523, 1566 tahrirlerine göre Harput Sancağı toplam şehir nüfusu (Ünal, 1989)

	1518	**1523**	**1566**
Müslüman Nüfus	3775	4729	7247
Gayrimüslim Nüfus	2287	3630	6190
Toplam	**6062**	**8350**	**13437**

1518 ve 1566 yıllarına ait tahrir verileri kıyaslandığında yaklaşık %120 oranında artış görülmektedir. Bu artışın %90'ı müslüman nüfusta, %170'i ise Ermeni, Rum ve Süryani olarak adlandırılan gayrimüslim nüfusta gerçekleşmiştir (Aksın, 1999).

Harput Sancağı'nda köylere ait hane ve mücerredler Çizelge 2.3.'deki gibidir.

Çizelge 2.3. 1518, 1523, 1566 tahrirlerine göre Harput Sancağı'nda köylerin hane ve mücerred verileri (Ünal, 1989)

		1518		**1523**		**1566**	
KÖYLER		**H**	**M**	**H**	**M**	**H**	**M**
	Müslüman	1182	182	2783	866	6059	2274
	Gayrimüslim	1115	261	2550	939	5173	1873
	Köyler Toplamı	2297	443	5333	1805	11232	4147

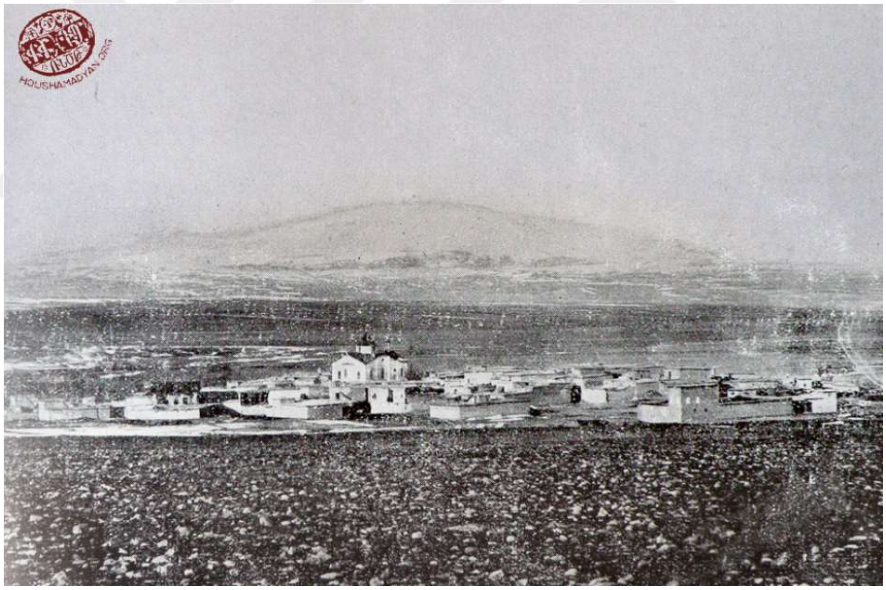
16. yy'da diğer Osmanlı sancaklarında olduğu gibi Harput Sancağı'nda da köyler, toplumsal ve ekonomik merkezler olmuştur (Ünal, 1989). Halkın geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olması nedeniyle elverişli topraklar ve uygun topografyaya sahip olan köyler, yaşam sürdürmek açısından şehre kıyasla daha çok tercih edilmiştir.

Nitekim Çizelge 2.4.'de yer alan Harput Sancağı'nın toplam nüfus verilerine bakıldığında 1518-1566 yılları arasında şehirde %120 oranında artan toplam müslüman ve gayrimüslim nüfus, köylerle birlikte yaklaşık %307 oranında artmıştır.

Çizelge 2.4. 1518, 1523, 1566 tahrirlerine göre Harput Sancağı toplam nüfus (Ünal, 1989)

	1518	**1523**	**1566**
Müslüman Nüfus	14615	28510	57404
Gayrimüslim Nüfus	10353	22419	44214
Toplam	**24968**	**50929**	**101618**

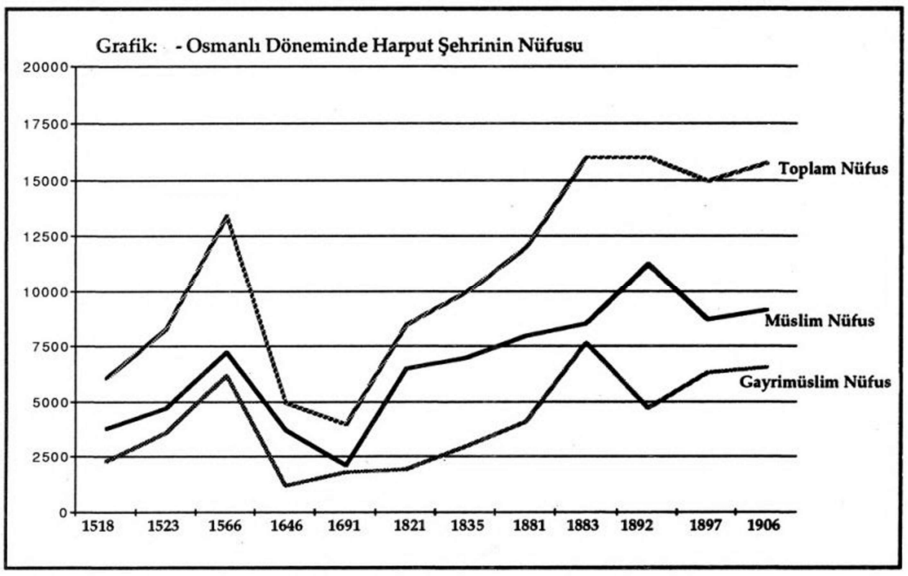
Harput Sancağı'ndaki gayrimüslimler, şehirde Sinabud, Şehroz, Gürcübey ve Norsis isimli dört mahallede ve 39 köyde yaşamışlardır. Bunun yanı sıra, müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı köyler de mevcuttur. Tezin konusunu oluşturan kilisenin bulunduğu Hulvenk Köyü'de (günümüz adıyla Şahinkaya Mahallesi) sadece gayrimüslimlerin yaşadığı bir köy olarak bilinmektedir (Resim 2.2.) (Ünal, 1989).

Resim 2.2. Hulvenk Köyü (günümüz adıyla Şahinkaya Mahallesi) genel görünüm (Url-7, 2023)

16. yy'ın ortalarından 17. yy'ın sonlarına kadarki olan süreçte ise Harput Sancağı'nın nüfusunda azalma gözlemlenmektedir (Çizelge 2.5.). Nüfustaki bu azalmanın sebebi, Avrupa devletlerinin deniz ticaretini ele geçirmesiyle ticaret yolu üzerinde bulunan Harput'un ekonomik çöküntüye girmesi olarak gösterilmektedir (Ünal, 1987).

Çizelge 2.5. Osmanlı döneminde Harput Sancağı nüfusu (Aksın, 1999)

Nitekim Harput'u ziyaret eden Polonyalı Seyyah Simeon, seyahatnamesinde 17. yy'ın başlarında gayrimüslim nüfusun yoğun bir şekilde bölgeden göç ettiğini belirtmiştir (Andreasyan, 1964). Harput'un 19. yy'daki nüfus durumuyla ilgili olarak farklılaşan değerler bulunmaktadır. 1881 ve 1883 salnamelerindeki nüfus sadece Harput yerleşimini kapsamakta iken, diğer nüfus verilerinin ovada gelişmekte olan Mamuret'ül-Aziz Vilayeti'nin nüfusunun da dahil edilerek verildiği düşünülmektedir (Hayli, 1992).

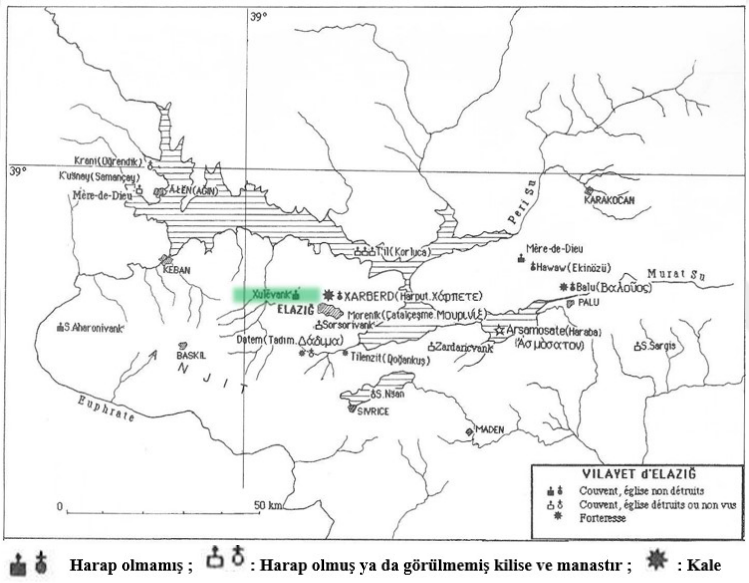
Bölgede yaşayan Ermeni, Rum ve Süryani olmak üzere üç farklı etnik gruptan oluşan gayrimüslimlerin nüfusları da tam olarak bilinmemesine karşın, yapılan çalışmalar Ermenilerin en kalabalık gayrimüslim topluluğunu oluşturduklarını göstermektedir (Akyel, 2015). Yapılan araştırmalarda Ermenilerin bölgeye yerleşiminin M.Ö. 6. yy'a dayandığı fikri ortaktır (Url-8, 2023).

Hovannisian'a (2017) göre Yunanlıların ve Romalıların Sophene olarak bildikleri Harput, tarihte bilinen adıyla Dzopk, antik dönemde ve Orta Çağ'da üç ana Ermeni bölgeden biridir (Hovannisian, 2017). Dzopk, rakip imparatorluklar arasında bir tampon bölge oluşturmuş ve kültürel-siyasi akımlar için bir kanal işlevi görmüştü (Hovannisian, 2017).

Ermenilerin Harput'ta uzun süre yaşamış olması ve bölgenin kültürler arası kesişim noktası olmasının bir sonucu olarak Harput'un Orta Çağ mimarisi Anadolu'daki Orta Çağ mimarisi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

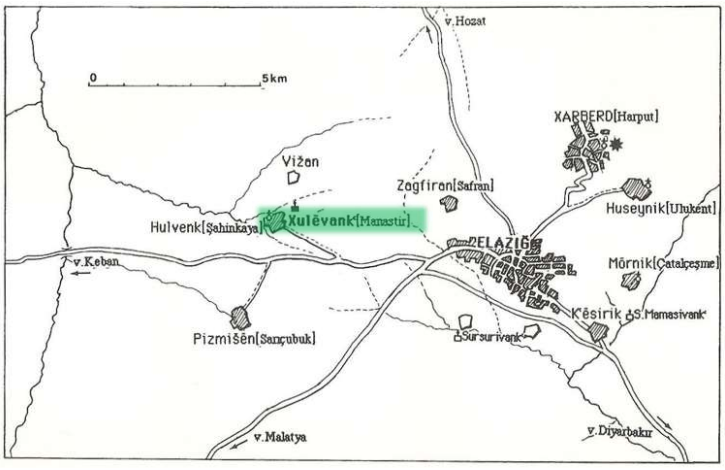
Bölgede bulunan çok sayıdaki askeri ve dini anıt, Ermeni mimarisini sergilemesinin yanında yöre toplumunun, toplumsal ve kültürel yapısına da ışık tutmaktadır (Maranci, 2017).

İlde, farklı bölgelerde olmak üzere çok sayıda Ermeni kilisesi ve manastır yapısı bulunmaktadır (Şekil 2.2.). Bunlardan önemli bir yapı olan ve tez konusunu oluşturan Khule Surp Kevork Kilisesi, Şahinkaya Mahallesi'nde (eski adıyla Hulvenk Köyü) yer almaktadır (Şekil 2.3.).

Harap olmamış ; : Harap olmuş ya da görülmemiş kilise ve manastır ; : Kale

Şekil 2.2. Elazığ ili bazı kilise ve manastır konumları (Thierry, 1991)

Şekil 2.3. Şahinkaya Mahallesi (eski adıyla Hulvenk Köyü) ve çevresi (Thierry, 1991)

3. ERMENİ KİLİSE MİMARİSİ VE ELAZIĞ KİLİSELERİ

3.1. Kilisenin Tanımı ve Ermeni Kiliseleri

Kilise, Yunancada toplanmak ve toplantı anlamlarına gelen "ekklesia" sözcüğünden türemiştir. Kilise sözcüğü, ilk dönemlerde demokratik halk toplantılarını nitelerken daha sonraları her türlü toplantı için kullanılmıştır (Ahunbay, 1997b). Kilise sözcüğünü de niteleyen birden fazla kullanım söz konusudur. Nitekim Hristiyanlığın ilk dönemlerinde "Tanrının toplantısı", "seçilmişler", "Hz. İsa'nın etrafında toplananlar" gibi anlamlar kazanmıştır (Ahunbay, 1997b). Kilise sözcüğünün nitelediği ve nitelendirildiği anlamlar ele alındığında, kiliselerin ilk dönemlerden itibaren farklı kullanımlara sahip olduğu görülmektedir. Özel tören ve ayinler için yapılan saray kiliseleri, patriğin belirli günlerde ayin yönettiği durak kiliseleri, manastır kiliseleri, şehit veya anı kiliseleri kilisenin farklı kullanımlarına örnektir (Ahunbay, 1997b). Erken döneme ait kilise mimarisinde en yaygın kullanım bazilikal planlı olup, çokgen, üç yapraklı yonca, yuvarlak ve haç şeklinde biçimlenişte görülmektedir (Ahunbay, 1997b).

Tüm Orta Çağ mimarisinde olduğu gibi Ermeni mimarisinde de en önemli yapı tipi dini yapılar olup bu yapı tipi içerisinden kiliseler öne çıkmaktadır (Ahunbay, 1997a). Erken Hristiyan mimarisinin cemaat kiliseleri için belirlemiş olduğu üç nefli bazilika ve tek nefli dikdörtgen planlı kilise yapısının biçimleniş şekli Ermeni mimarisine de erken dönemde girmiştir (Ahunbay, 1997a). Ermeni mimarisinde dönem ve plan tipolojisi açısından görülen bu analoji üzerinde, kültür ve din açısından yakın ilişkiler içinde olduğu Suriye ve Anadolu mimarisinin etkileri olduğu düşünülmektedir (Ahunbay, 1997a).

Ermeni kilise mimarisinde günümüze ulaşmış en temel yapı tipi kubbeli bazilikadır. Kubbeli kiliselerin, yapılarda yer alan yazıtlardan yola çıkılarak 5. yy'dan itibaren yapıldığı düşünülse de, en erken 10. yy'a tarihlendirilmiştir (Ahunbay, 1997a). Erken dönemden itibaren Ermeni mimarisine birçok yeniliğin girmesi ve eş zamanlı olarak birçok mimari denemelerin yapılması, Ermeni kiliselerinin tarihsel ve mimari gelişimini bütünsel inceleme açısından zorlayıcı kılmıştır (Url-9, 2023).

Bazilikal planlı kiliselerin mekan düzeninde temel olarak yer alan ve halkın ibadet mekanı olan naos, neflerden oluşmaktadır. Sadece din adamlarının girebildiği apsis ve bema mekanları ise doğu yönünün kutsallığı nedeniyle naosun doğusunda yer almakta ve kot farkı ya da ahşap panelle naostan ayrılmaktadır. Merkezi apsisin iki yanında din adamlarına hizmet eden ve ayin sırasında kullanılan değerli eşyaların saklanması için kullanılan apsidiyol (pastoforium) hücreleri bulunmaktadır (Ahunbay, 1997b). 12. yy itibariyle pek çok kilisenin batısına çok amaçlı salon olarak kullanılan yeni yapı türleri eklenmiştir (Ahunbay, 1997a). Eklenen bu yapılar narteksin geliştirilmiş hali olarak ifade edilmektedir. Bu yapılara "jamatun" ya da "gavit" denilmektedir (Url-9, 2023).

Ermeni kiliselerinin inşasında genellikle yığma yapım tekniği kullanılmıştır. Ermeni kiliseleri genellikle masif kütle anlayışıyla taş malzemeden yapılmış olup arası moloz dolgulu duvar örgüsüne sahiptir. Mekanlar içten tonoz ya da kubbe ile örtülü olmasına karşın kubbe, genellikle dıştan çokgen veya silindir biçimli gövde üzerine oturan konik çatı ile örtülmektedir (Url-9, 2023).

Ermeni kiliselerindeki ışıklıklar dışarıdan içeriye doğru genişleyen mazgal biçiminde uygulanmış olup 13. yy itibariyle bezemelerde Selçuklu etkisi görülmüştür (Resim 3.1.) (Ahunbay, 1997a).

Resim 3.1. Mazgal tipi pencere örneği (2023)

3.2. Ermeni Kiliselerinde Jamatun Yapısı

12. yy itibariyle anıtsal olarak inşa edilmeye başlanan ve kilisenin batısına eklenen yapılar jamatun ya da gavit terimleriyle ifade edilmektedir. "Kilise evi" anlamına gelen jamatun, iki sözcüğün bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur (Karaca, 2004). Jamatun

sözcüğünü oluşturan "jam" sözcüğü Eski Grabar Ermenicesi'nde kilise anlamına gelirken, "tun" ise ev anlamını taşımaktadır. Ermeni evlerini ifade eden tun, dört adet destek üzerinde kırlangıç (tüteklikli) kubbesi olan ve ortasında ışıklandırmayı da sağlayan fener açıklığının bulunduğu mekanlardır (Karaca, 2004). Kırlangıç (tüteklikli) kubbe, adını merkezi kare mekanın işlevinden almakta olup, "fenerli örtü" terimi anıtsal nitelikteki yapılarda aydınlatma işlevine, "tüteklikli örtü" terimi ise sivil nitelikteki yapılarda duman bacası işlevine gönderme yapmaktadır (Akın, 1991).

Sivil mekanlar olarak nitelendirilen jamatun yapıları, manastır kiliselerinin genellikle batı cephelerine bitiştirilen ek mekanlardır (Karaca, 2004). Jamatun sadece Ermeni mimarisine özgü bir uygulamadır ve hem tanımsal hem de işlevsel olarak farklı görüşler bulunmaktadır.

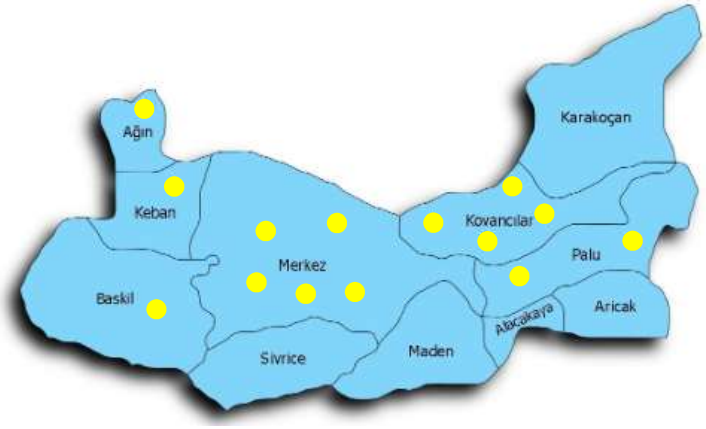
Karaca'ya (2004) göre araştırmacı Toramanyan, jamatunu kiliseye eklenen büyük bir salon olarak tanımlarken Lisitsiyan, İlina ve Agababyan ise jamatunun geleneksel sivil mimariden esinlenilerek oluşturulduğu ve ahşap konstrüksiyonların jamatunda taş malzemeye uyarlandığını ifade etmektedirler (Karaca, 2004). Haroutiounian (1986) ise jamatunun ortaya çıkışını ve gelişimini Ermeni ev tipine dayandırmakta ve kiliselerin giriş sahınları olarak tanımlamaktadır (Haroutiounian, 1986; aktaran Karaca, 2004).
Thierry (1989), jamatunların yerleşim yerlerindeki cemaat kiliselerinden ziyade 12. yy'ın sonundan itibaren daha çok büyük manastır yapılarının batısına eklendiğini ve kiliseden daha büyük yapılar oldukları belirlendikten sonra Ermeni mimari terminolojisinde "kiliselere geçişi sağlayan giriş mekanları" olarak tanımlandığını ifade etmektedir.
Mnatsakanyan'a (1952) göre, araştırmacı Marr jamatunu, kilisede ayin sırasında yer bulamayanların dua edebildikleri, kilisenin sorunlarının görüşülüp tartışılabildiği, dar ve küçük kiliselere eklenen bir mekan olarak tanımlarken Orbeli, jamatunu şu cümlelerle ifade etmektedir; "Sivil mimari 11.-12. yy'larda, o zamana kadar Ermenistan'da bulunmayan yeni yapı tiplerini meydana çıkarmıştır. Bunlardan jamatunların dış görüntülerinin sivil olmasına bakılmaksızın, kullanım açısından dini ve sivil işlerde yararlanılmıştır. Birçok durumda orada halk toplantıları yapılmakta, konferanslar verilmekteydi" (Mnatsakanyan, 1952).

12. yy'dan itibaren yaygın şekilde inşa edilmeye başlayan jamatunu, genellikle manastır kiliselerinin batı cephesine eklenen, kiliseden daha büyük olan, kiliselere geçiş özelliği

gösteren, toplantıların yapılabildiği ve duaların edilebildiği yarı sosyal yarı dini işlevli mekanlar olarak tanımlamamız mümkündür.

3.3. Elazığ Kiliseleri

Tarih boyunca bölgede bir arada yaşayan Ermeni, Rum ve Süryani cemaatleri bölgeye pek çok dini yapı kazandırmışlardır. Özellikle gayrimüslim topluluk içerisinde en kalabalık topluluğu oluşturan Ermenilerin inşa etmiş ve kullanmış oldukları dini yapılar, hem Ermeni mimarisine ışık tutmakta hem de yöreye ait özelliklerle biçimlenmiş zengin bir mimari mirasın örnekleri olmaktadır. Elazığ ilinde yer alan ve günümüze ulaşan on dört adet kilisenin bulundukları ilçelere göre dağılımı Şekil 3.1.'deki gibidir. Kiliseler kronolojik sıra ve günümüz işlevleri ile birlikte incelenmiştir.

Şekil 3.1. Elazığ kiliselerinin bulundukları ilçelere göre dağılımı (2023)

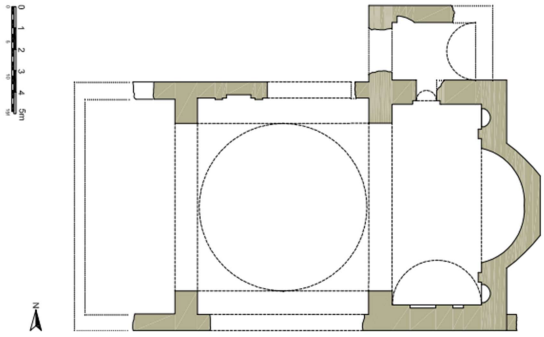
Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi (Keklikdere Kilisesi)

Konumu: Palu İlçesi, Aşağı Palu Mahallesi

İnşa Dönemi/Yılı: Bilinmiyor

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Yaklaşık 11.60 x 20 m boyutlarında olan ve tek bir ana mekandan oluşan kilisenin kare bölümü, sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş bir kubbe ile örtülmektedir (Şekil 3.2.). Bu kubbe günümüze ulaşamamıştır. Apsise bitişik olarak inşa edilen vaftiz şapeli yapının kendine özgü özelliğini oluşturmaktadır (Resim 3.2.). Kilisenin ana yapı malzemesi moloz taş olup, yığma yapım tekniği kullanılmıştır. Cephelerde kesme taş, tuğla ve taşın almaşık kullanımı da mevcuttur. Yapı içerisinde bezeme olarak tasvirler kullanılmıştır (Kabasakal, Hançer, 2018).

Şekil 3.2. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi plan şeması (Kabasakal, Hançer, 2018)

Resim 3.2. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi (Url-10, 2023)

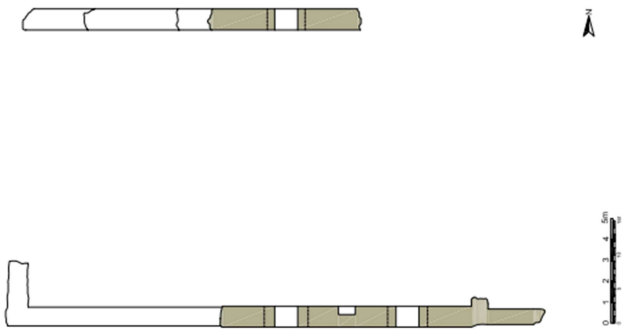
Surp Hagop Kilisesi

Konumu: Elazığ Merkez İlçesi, Harput Mahallesi

İnşa Dönemi/Yılı: Bilinmiyor

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Ermeni mimarisi örneği olan kilisenin büyük bir bölümü yıkılmıştır. Yapının günümüze ulaşan duvarlarından dikdörtgen planlı bir kilise olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 3.3.). Yapının kuzey duvarında kemerli geniş bir açıklık ve pencere bulunmaktadır. Güney duvarında ise iki adet kemerli açıklık ve üç adet pencere bulunmaktadır (Resim 3.3.). Kısmen ayakta kalan kuzey ve güney duvarları moloz taş ile örülmüştür (Kabasakal, Hançer, 2018).

Şekil 3.3. Surp Hagop Kilisesi plan şeması (Kabasakal, Hançer, 2018)

Resim 3.3. Surp Hagop Kilisesi (Kabasakal, Hançer, 2018)

Surp Gatoğige Kilisesi

Konumu: Kovancılar İlçesi, Ekinözü Köyü

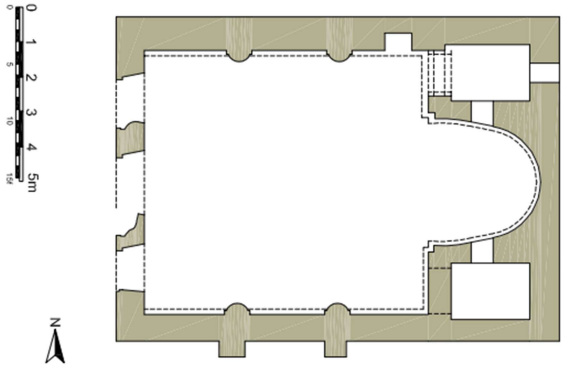
İnşa Dönemi/Yılı: Orta Çağ

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Yapı yaklaşık 12.75 x 9.30 m boyutlarında olup dikdörtgen planlı, apsisli tek bir ana mekândan oluşmaktadır. Apsisin iki yanında kemerli girişle ulaşılan, dikdörtgen formda, tonozlu birer hücre mekânı bulunmaktadır (Resim 3.4.). Kuzey ve güney duvarlarından çıkıntı yapan pilasterler, tonoz üst örtüyü taşımaktadır (Şekil 3.4.). Yapının duvarları düzgün kesme taş kullanılarak yığma yapım tekniği ile oluşturulmuştur. Güney cephesinde büyük ölçüde bozulmuş bir hayvan figürü bulunmaktadır. Erişilen kaynaklar yapının bir Ermeni kilisesi olduğunu ortaya koymaktadır (Kabasakal, Hançer, 2018).

Resim 3.4. Surp Gatoğige Kilisesi (Kabasakal, Hançer, 2018)

Şekil 3.4. Surp Gatoğige Kilisesi plan şeması (Kabasakal, Hançer, 2018)

Muşar Dağı Kilisesi (Mor Ahrun Manastırı)

Konumu: Baskil İlçesi, Işıklar Köyü

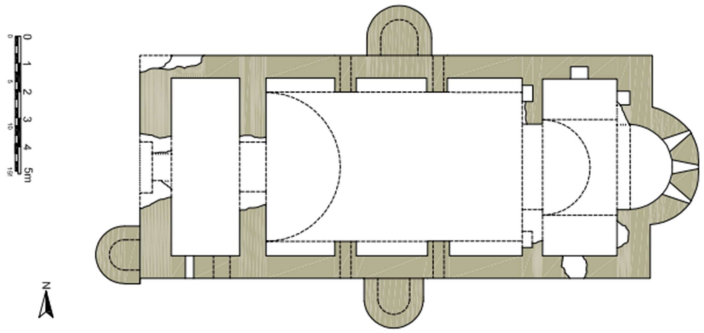
İnşa Dönemi/Yılı: Orta Çağ (6-7. yy/ 10. yy'da yeniden inşa)

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Kilise, yüksek bir dağın tepesindeki kayaların üzerinde yer almakta ve doğudan batıya doğru uzanmaktadır (Resim 3.5.). Yapının plan şeması temel olarak, narteks, apsis ve uzun tonozlu ana bölümden oluşmaktadır. (Şekil 3.5.). Dıştan dikdörtgen olan kilise, apsis, kuzey-güney ve batı cephesinde yer alan üç adet kule ile cepheye çıkıntı yapmaktadır. Yapı malzemesi olarak kaba yonu moloz taş ve ince yonu kum taşı birlikte kullanılmış ve yapının iç duvarlarında sıva kalıntılarına rastlanılmıştır. Yerel halk, kilisenin Ermenilere ait bir yapı olduğunu söylese de mimari farklılıkları nedeniyle Süryani kilise yapılarına daha yakın olduğu belirtilmektedir (Kazaryan, Hançer, 2018).

Resim 3.5. Muşar Dağı Kilisesi (Kazaryan, Hançer, 2018)

Şekil 3.5. Muşar Dağı Kilisesi plan şeması (Kazaryan, Hançer, 2018)

Keğahayyats Surp Asdvadzadzin Manastırı

Konumu: Kovancılar İlçesi, Ekinözü Köyü

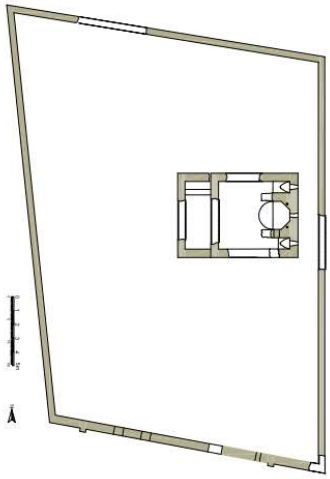
İnşa Dönemi/Yılı: Orta Çağ

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Günümüze sadece dış duvarlarının ulaşabildiği manastırın doğu duvarına yakın kısmında yer alan kilisenin boyutları yaklaşık 9.15 x 13.07 m'dir (Resim 3.6.). Kilise, kare planlı ve üç apsisli plan şemasına sahiptir (Şekil 3.6.). Ana apsis yarım kubbe ile örtülü olup, yan apsisler tonoz ile örtülmektedir. Geleneksel Ermeni mimarisi izleri taşıyan manastır ve kilise, devşirme taşlar kullanılarak, yalın ve bezemesiz olarak inşa edilmiştir. Moloz taş kullanılarak inşa edilen manastır duvarlarının aksine kilisede kesme taş kullanılmıştır (Resim 3.7.).

Resim 3.6. Günümüze ulaşan manastır duvarları (Kabasakal, Hançer, 2018)

Şekil 3.6. Manastır içerisinde yer alan kilisenin plan şeması (Kabasakal, Hançer, 2018)

Resim 3.7. Kiliseye ait cephe duvarı (Kabasakal, Hançer, 2018)

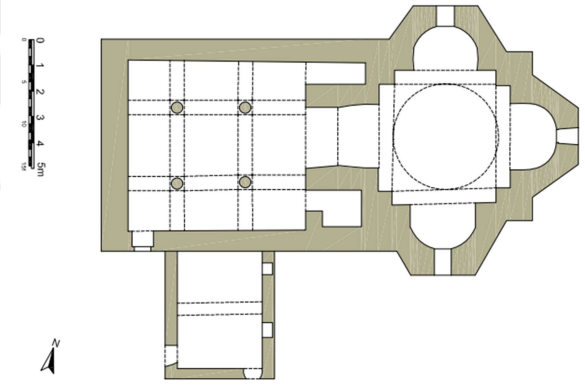
Surp Asdvadzadzin Kilisesi (Tadem Manastırı)

Konumu: Elazığ Merkez İlçesi, Yalnız Köyü, Venk Mahallesi

İnşa Dönemi/Yılı: Orta Çağ (7. yy)

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Tadem Manastırı'nın tamamı Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nden oluşmaktadır. Kilise ise, ana bölüm, jamatun ve güney cephesine bitişik bir mekândan oluşmaktadır (Şekil 3.7.). Kilisenin ana bölümü yonca plan tipine sahip olup, ortadaki kare mekanın üst örtüsü kasnağa oturtulmuş kubbeden meydana gelmektedir (Resim 3.8.). Bu plan tipine sahip Ermeni kiliselerinin tarihi 7. yy'a dayanmasına karşın yapıya eklenen jamatun, kiliseyi daha geç bir döneme tarihlendirmektedir. Kilisenin duvarlarında moloz taş, yapı içerisinde düzgün kesme taş ve kubbede tuğla malzeme kullanımı görülmektedir (Pontioğlu, 2018).

Şekil 3.7. Surp Asdvadzadzin Kilisesi plan şeması (Pontioğlu, 2018)

Resim 3.8. Surp Asdvadzadzin Kilisesi (Pontioğlu, 2018)

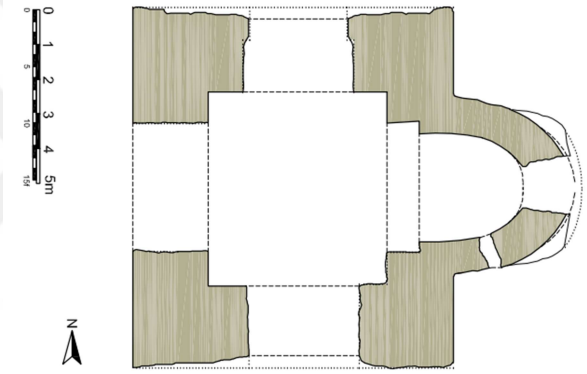
Hoşmat Kilisesi (Surp Asdvadzadzin Kilisesi)

Konumu: Kovancılar İlçesi, Çakırkaş Köyü

İnşa Dönemi/Yılı: Orta Çağ

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Kilisenin maruz kaldığı biçimsel bozulmalar, kilisenin plan tipolojisini tamamıyla anlamayı zorlaştırmaktadır. Yunan haçı plan tipine sahip olduğu düşünülen kilisenin korunabilmiş kısımları Şekil 3.8.'deki gibidir. Yapı, moloz dolgulu kesme taştan çift cidarlı sistemle yapılmıştır (Resim 3.9.). Kilisenin plan tipolojisi, mimari detayları ve inşa teknikleri Ermeni mimarisi için alışılmadık olup, 11. ve 13. yy arasına tarihlenen Bizans mimarlığının belirgin etkilerini taşımaktadır (Kazaryan, 2018).

Şekil 3.8. Hoşmat Kilisesi plan şeması (Kazaryan, 2018)

Resim 3.9. Hoşmat Kilisesi (Kazaryan, 2018)

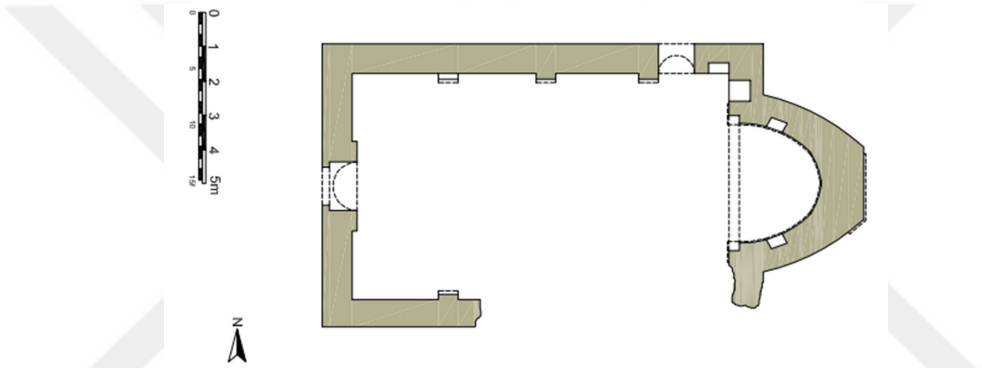
Surp Kevork Kilisesi

Konumu: Kovancılar İlçesi, Karınca Köyü

İnşa Dönemi/Yılı: Orta Çağ

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Yapı, doğusunda tek bir apsis bulunan uzun bir ana mekândan meydana gelmektedir (Şekil 3.9.). Apsis basık kemeriyle alışılmışın dışında bir görünüme sahip olup, kemerin kilit taşında Ermeni alfabesine ait haç kabartması bir "E" harfi görülmektedir (Resim 3.10.). Ana yapı malzemesi kaba yonu küçük taşlar olup yapı içerisinde kesme taşlar da kullanılmıştır. Yapının üst örtüsü günümüze ulaşamamıştır (Kazaryan, Hançer, 2018).

Şekil 3.9. Surp Kevork Kilisesi plan şeması (Kazaryan, Hançer, 2018)

Resim 3.10. Surp Kevork Kilisesi apsis bölümü (Kazaryan, Hançer, 2018)

Meryem Ana Kilisesi

Konumu: Elazığ Merkez İlçesi, Harput Mahallesi

İnşa Dönemi/Yılı: Orta Çağ

Mevcut İşlevi: Kilise

Harput Kalesi'nin doğusunda yer alan ve Süryani Kilisesi olarak da bilinen bu yapının batı duvarı doğrudan kaya kütlesi üzerine oturmaktadır (Resim 3.11.). Yaklaşık 20 x 8 m boyutlarındaki kilise dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde lahit ve üzerindeki Süryanice kitabesiyle yekpare taş kapağı, ikinci bölümde ise dilek taşı duvarı bulunmaktadır. Ayin bölümü olan üçüncü bölüm ile simetrik iki odadan oluşan dördüncü bölüm kilisenin diğer kısımlarını oluşturmaktadır (Url-11, 2023).

Resim 3.11. Meryem Ana Kilisesi (Url-11, 2023)

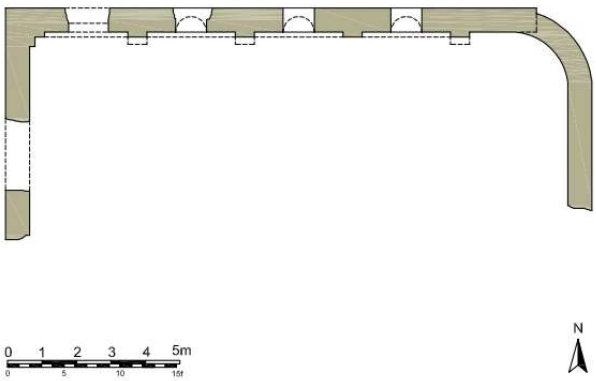
Küşne Kilisesi (Surp Asdvadzadzin Kilisesi)

Konumu: Ağın İlçesi, Beyelması Köyü

İnşa Dönemi/Yılı: Geç Orta Çağ

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Yapının büyük bir kısmının yok olması nedeniyle zeminde yer alan kalıntı duvar izleri takip edilerek plan tipolojisi ortaya konmaya çalışılmıştır (Şekil 3.10.). Kilise, doğusunda üç apsisi bulunan, dikdörtgen planlı, yaklaşık 17 x 10 m boyutlarında olan bir yapıdır. Yapının kısmen korunabilmiş iki girişi bulunmaktadır. Geleneksel Ermeni mimarisine özgü yapım teknikleriyle inşa edilen kilisede, kaba yonu taş ve düzgün kesme kumtaşı kullanılmıştır (Resim 3.12.) (Kazaryan, Hançer, 2018).

Şekil 3.10. Küşne Kilisesi plan şeması (Kazaryan, Hançer, 2018)

Resim 3.12. Küşne Kilisesi (Kazaryan, Hançer, 2018)

Surp Garabed Kilisesi

Konumu: Elazığ Merkez İlçesi, Harput Mahallesi

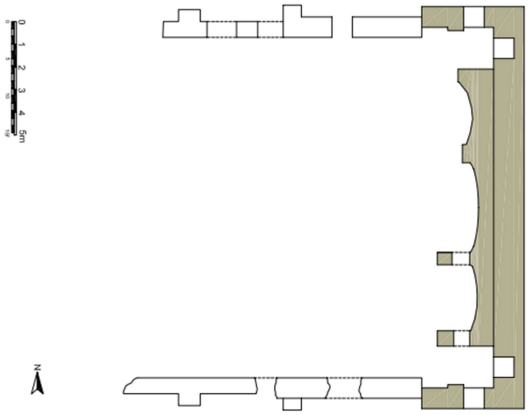
İnşa Dönemi/Yılı: Geç Orta Çağ

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Kilise, Harput'un eski yerleşim alanının kuzeyinde, Harput Kalesi'nin alt kısmında yer almaktadır (Resim 3.13.). Yapının günümüze ulaşan bölümü yaklaşık 15 x 18 m boyutlarındadır. Kilise, üç apsisli, iki küçük yan hücreli, kareye yakın dikdörtgen planlı bir yapıdır (Şekil 3.11.). Özgün bir Ermeni mimarisi örneği olan kilisenin, beş nefli olabileceğine dair izler bulunmaktadır. Yapı üst örtüsünün tamamen yıkılmış olmasına karşın apsislerin kubbe ile örtülü olduğuna dair izlerde mevcuttur (Kabasakal, Hançer, 2018).

Resim 3.13. Surp Garabed Kilisesi (Kabasakal, Hançer, 2018)

Şekil 3.11. Surp Garabed Kilisesi plan şeması (Kabasakal, Hançer, 2018)

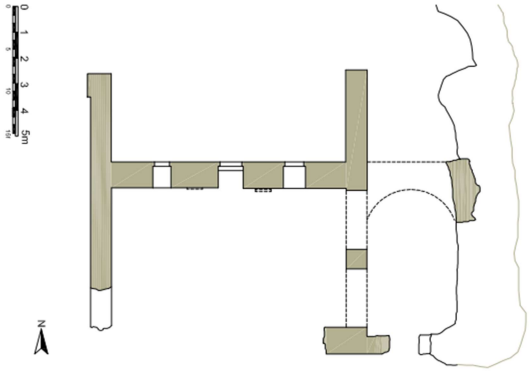
Kindik Kilisesi

Konumu: Palu İlçesi, Aşağı Palu Mahallesi

İnşa Dönemi/Yılı: Geç Orta Çağ (13.-14. yy)

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Yapı, yaklaşık 11 x 16 m boyutlarında dikdörtgen planlı olup tek bir ana mekandan oluşmaktadır (Şekil 3.12.). Kilisenin kuzey duvarına paralel olarak inşa edilen mekân ile sonraki dönemlerde yapının mescit olarak kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Kuzey duvarında tonozlu üst örtünün izleri okunmaktadır (Resim 3.14.). Doğu duvarında ise iki adet, kesme taş ile inşa edilmiş, geniş kemerli açıklık bulunmaktadır. Kilisenin duvarlarında moloz taş kullanılmış olup yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir (Kabasakal, Hançer, 2018).

Şekil 3.12. Kindik Kilisesi plan şeması (Kabasakal, Hançer, 2018)

Resim 3.14. Kindik Kilisesi kuzey ve doğu duvarı (Kabasakal, Hançer, 2018)

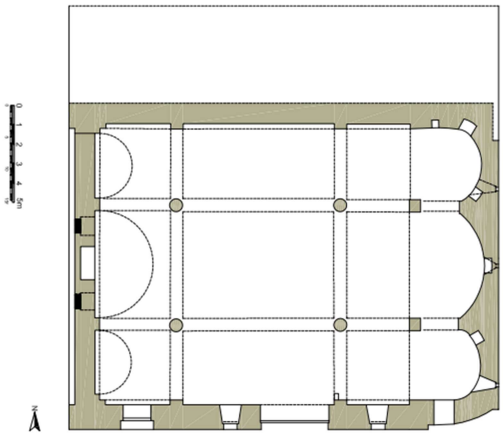
Kallar Mahallesi Kilisesi

Konumu: Keban İlçesi, Kallar Mahallesi

İnşa Dönemi/Yılı: 19. yy

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Kilise, yaklaşık 14.50 x 20 m boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Üç nefli ve üç apsisi bulunan kilisede nefleri dört adet taş sütun ayırmaktadır (Şekil 3.13.). Orta apsis yarım kubbe, yan nefler ise beşik tonoz ile örtülüdür. Üst örtüsü toprak dam olup doğu cephesinde taş malzemeden yapılmış saçaklı beşik çatı görülmektedir (Resim 3.15.). Taş malzeme kullanılarak yapılan ve dış duvarları sıvasız olan kilisenin iç duvarları sıvalı ve yer yer fresk izlerine rastlanılmaktadır (Kabasakal, Hançer, 2018).

Şekil 3.13. Kallar Mahallesi Kilisesi plan şeması (Kabasakal, Hançer, 2018)

Resim 3.15. Kallar Mahallesi Kilisesi doğu cephesindeki beşik çatı görünümü (Kabasakal, Hançer, 2018)

Ermeni Protestan Kilisesi

Konumu: Elazığ Merkez İlçesi, İzzetpaşa Mahallesi

İnşa Dönemi/Yılı: 19. yy

Mevcut İşlevi: Kullanılmıyor

Kilise, bodrum, zemin ve üst kat olmak üzere üç kattan oluşmaktadır. 17.50 x 25.08 m boyutlarında olan kilise, dikdörtgen planlı olup doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Kilisenin sadece mevcut beden duvarları kısmen sağlamdır (Resim 3.16.) Yapının ana girişi batı cephesinde bulunmaktadır. Yapı, kaba yonu moloz taş ve harman tuğlası kullanılarak inşa edilmiştir (Yeğin, Öztürk, 2022).

Resim 3.16. Ermeni Protestan Kilisesi (Yeğin, Öztürk, 2022)

4. KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

4.1. Konumu

Yarman (2015), Khule Surp Kevork Kilisesi'nin de içinde yer aldığı Khule Vank Manastırı'nın, Şahinkaya Mahallesi (eski adıyla Hulvenk Köyü) yakınında Kuzova'da, mezradan yürüme mesafesi içinde ve çevresi yeşil ağaçlarla çevrili bir alanda yer aldığını ifade etmektedir (Yarman, 2015). Manastır yapısından günümüze ulaşan tek yapı Khule Surp Kevork Kilisesi olup, günümüzdeki konum bilgileriyle Elazığ ili, Merkez ilçesi, Şahinkaya Mahallesi, Erzen mevkii, K42-D-09-A-1-D pafta, 200 ada, 106 nolu parsel üzerinde bulunmaktadır (Url-12, 2023).

Şahinkaya Mahallesi Elazığ ilinin yaklaşık 7 km kuzeybatısında yer almaktadır (Şekil 4.1.). Kilise ise Şahinkaya Mahallesi'nin yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda yer almakta ve yapıya toprak yol ile ulaşım sağlanmaktadır (Şekil 4.2.). Kilisenin bulunduğu parsel 74.439 m² büyüklüğünde olup yapıyıda içerisine alan 1.066 m²'lik alan tel örgü ile koruma altına alınmıştır (Şekil 4.3.). Yapının bulunduğu parsel sınırları içerisinde iki adet havuz, iki adet kuyu, bir su deposu, yapıyla birlikte koruma altına alınan alanda ise bir adet niteliksiz çukur bulunmaktadır (Şekil 4.4.). Parsel sınırlarının dışında ve sınıra yakın bir konumda, maliye hazinesine ait arazi üzerinde ayrıca bir adet tescilli havuz ve bir adet çeşme bulunmaktadır. Kilisenin bulunduğu alan üzerinde tahrip olmasına karşın geçmişte yerleşim olduğuna dair kalıntı izler bulunmaktadır. Bu izlerde zaman içerisinde tahrip olarak çevreye dağılmış ve çevrede yapılara ait moloz taş ve kesme taş malzeme gözlemlenmiştir.

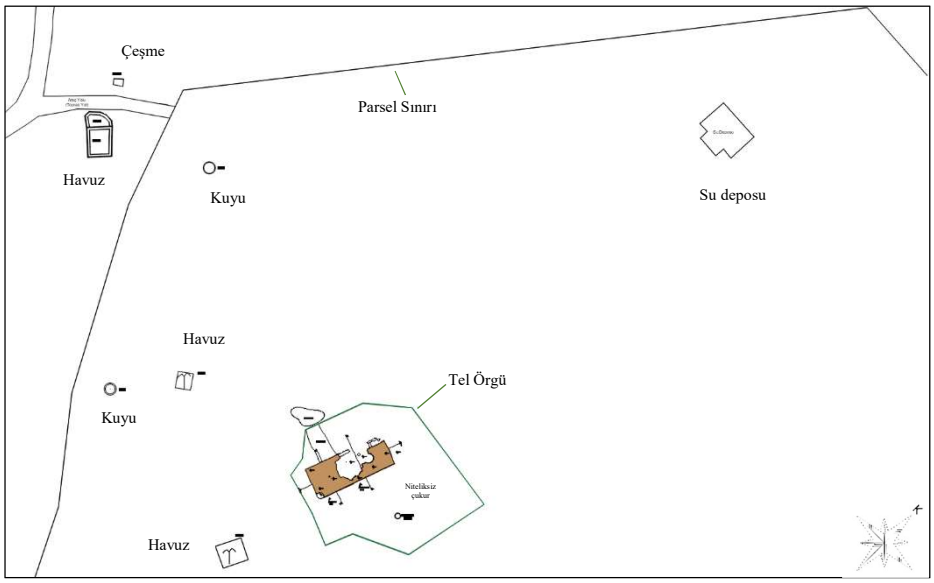
Şekil 4.1. Şahinkaya Mahallesi'nin Elazığ iline göre konumu (Url-12, 2023)

Şekil 4.2. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin Şahinkaya Mahallesi'ne göre konumu (Url-12, 2023)

Şekil 4.3. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin kuş bakışı görüntüsü (Url-12, 2023)

Şekil 4.4. Kısmi vaziyet planı (2023)

4.2. Tarihçesi

Manastır, aktarılan bilgilere göre havari Aziz Taddeus (Surp Tatyos) tarafından kurulmuştur (Maranci, 2017). Yapıyla ilgili çalışmalarda elde edilen iki bulgu yapının tarihinin 6. yy'a dayandığını göstermektedir (Pontioğlu, 2018). İlk bulgu, 688 tarihli Efesli Jan'ın 'Doğulu Azizlerin Yaşamı' kitabında Efes'te uzun süre yaşamış olan Aziz Meryem'e ait olan bölümde manastır için 'Hula' adıyla bahsedilmiş olmasıdır (Thierry, 1991; aktaran Pontioğlu, 2018). İkinci bulgu ise Resim 4.1.-2.'de günümüze ulaşmış olan kilise yapısının jamatun girişinde bulunan eşik taşının Arap hakimiyeti öncesi Suriye sanatı süslemeleriyle işlenmiş olmasıdır (Thierry, 1991; aktaran Pontioğlu, 2018).

Resim 4.1. Jamatun girişi eşik taşı süslemesi (Thierry, 1991)

Resim 4.2. Günümüze ulaşan eşik taşı süslemesi (2019)

Yapıyla ilgili ilk somut belge kilisenin kapısında bulunan, yapının 1301 tarihinde onarıldığını ifade eden ve günümüze ulaşamayan yazılı taştır. Bu yazılı taşın üzerindeki ifadeler şöyledir: "Bu ışık kaynağı 1301 yılında oikonomos (kahya) Husik adına yeniden inşa edilmiştir'' (Maranci, 2017). Yapının 1882 yılında Aram soyundan gelen manastır başkanı Büyük Kevork tarafından yeniden onarıldığı da yazılı taşta ifade edilmektedir (Thierry, 1991; aktaran Pontioğlu, 2018).

1328-1498 yıllarına denk gelen Geç Orta Çağ Dönemi'nde manastır ile ilgili verilerin çok daha güvenilir olduğu düşünülmektedir. Nitekim manastır başkanı Büyük Kevork, 1443'de yazmış olduğu kitabında, Timurlenk'in (1336-1405) istilası sırasında güvenlik nedeniyle yapıyı terk ettiklerini ve zaman içerisinde rahiplerin buraya tekrar yerleşerek onarılan alanı 1.6 hektara kadar genişlettiklerini anlatmaktadır (Thierry, 1991; aktaran Pontioğlu, 2018). Yapının bulunduğu alan üzerinde 13. ve 14. yy'a ait birçok mezar ve arkeolojik bulgulara rastlanılmış olması da bu dönemde kilise ve çevresinin aktif olarak kullanıldığını göstermektedir (Maranci, 2017). Yapı, Khaçadur (1468), Hagop (1471), Aristages (1481), Mıgırdiç (1482, 1489) ve Vartan (1482) isimli katiplerle 15. yy'da önemli bir yazıhane (scriptorium) olarak kullanılmıştır (Thierry, 1991; aktaran Pontioğlu, 2018). 15. ile 17. yy arasında burada çok sayıda el yazmasının kopyalandığı bilinmektedir (Maranci, 2017). Bunlardan bilinen, Piskopos Mateos tarafından 1602 ve 1627 yıllarında kopyalanan iki el yazmasıdır. Yapı, 16. yy'da Melkon adında biri tarafından onarılmış olup bu dönemden günümüze sadece tek bir el yazması ulaşabilmiştir (Thierry, 1991; aktaran Pontioğlu, 2018).

Kiliseye ait jamatun bölümünün inşa tarihi tam olarak bilinmese de, 1514 yılında onarıldıktan yaklaşık yüzyıl sonra 1615-1627 yılları arasında manastır başkanı olan Khaçadur tarafından 1615 yılında yeniden onarıldığı bilinmektedir. Bu onarımlardan uzun bir süre sonra 1839, 1870 ve 1890 yıllarında yapı yeniden onarımlar geçirmiştir (Thierry, 1991; aktaran Pontioğlu, 2018). 1830'lu yıllarda onarım çalışması için bölgede bulunan bir ekip, üzerinde Kilikya kralının mührü olan kutsal bir yağ şişesi bulmuştur (Maranci, 2017). Erişilen bu bilgiler ışığında yapının dini ve kültürel bir merkez olduğu düşünülmektedir (Resim 4.3.).

Resim 4.3. Khule Vank Manastırı (Url-13, 2023)

Yapı, 1870 yılında Arpili "hacı", Abuçekhli (Apçağa / Kemaliye) Kaspar Amirayan ve 1890 yılında Eğinli (Kemaliye) Kevork Misakyan tarafından önemli ölçüde onarımlar geçirmiştir. Yapı, Garabet Gülbekyan'ın çabası ve "Union" Derneği'nin yardımıyla 1895'den sonra yetimhane olarak kullanılmıştır (Thierry, 1991; aktaran Pontioğlu, 2018). 1975 tarihli bir fotoğrafta kilisenin kalıntıları üzerinde bir katlı ev yapılmış olduğu görülmektedir (Resim 4.4.). 19. ve 20. yy'da yapılan onarım çalışmaları nedeniyle yapı büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır.

Resim 4.4. Kilise üzerine yapılmış olan evin görüntüsü (Maranci, 2017)

1986 yılından önce kilisenin bulunduğu parsel, özel mülkiyet olup Sadık Erzen isimli bir şahsa ait olduğu bilinmektedir. 13.02.1986 tarih ve 1838 sayılı karar ile Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenerek mülkiyeti Maliye hazinesine geçmiştir. Günümüzde I. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer alan kilise, doğa ve insan kaynaklı tahribatlar nedeniyle yok olmaya yüz tutmuştur (Resim 4.5.).

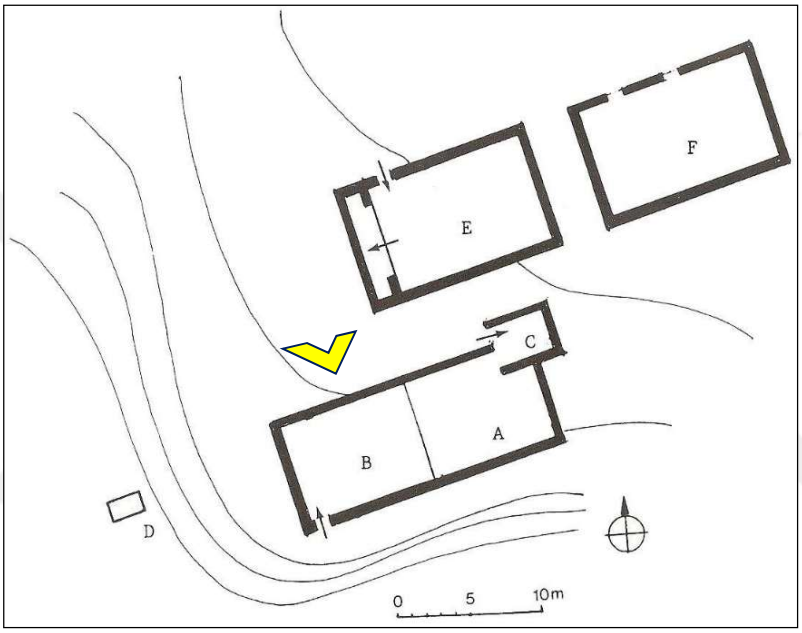

Resim 4.5. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin güncel durumu (2023)

4.3. Mimari Özellikleri

4.3.1. Plan Özellikleri

Khule Surp Kevork Kilisesi, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan dikdörtgen biçimli bir yapıdır. Kilise, iki yan ve bir orta olmak üzere üç nefli kubbeli bazilikal planlıdır. Kilise yapısı, dıştan güneybatı-güneydoğu doğrultusunda 7.80, kuzeydoğu-kuzeybatı doğrultusunda 19.80 m'dir. Yapı, yüksek kasnaklı kubbeli ana bölüm, sonradan eklenen jamatun ve mezar odası olmak üzere birbirine bitişik üç bölümden oluşmaktadır (Şekil 4.5.).

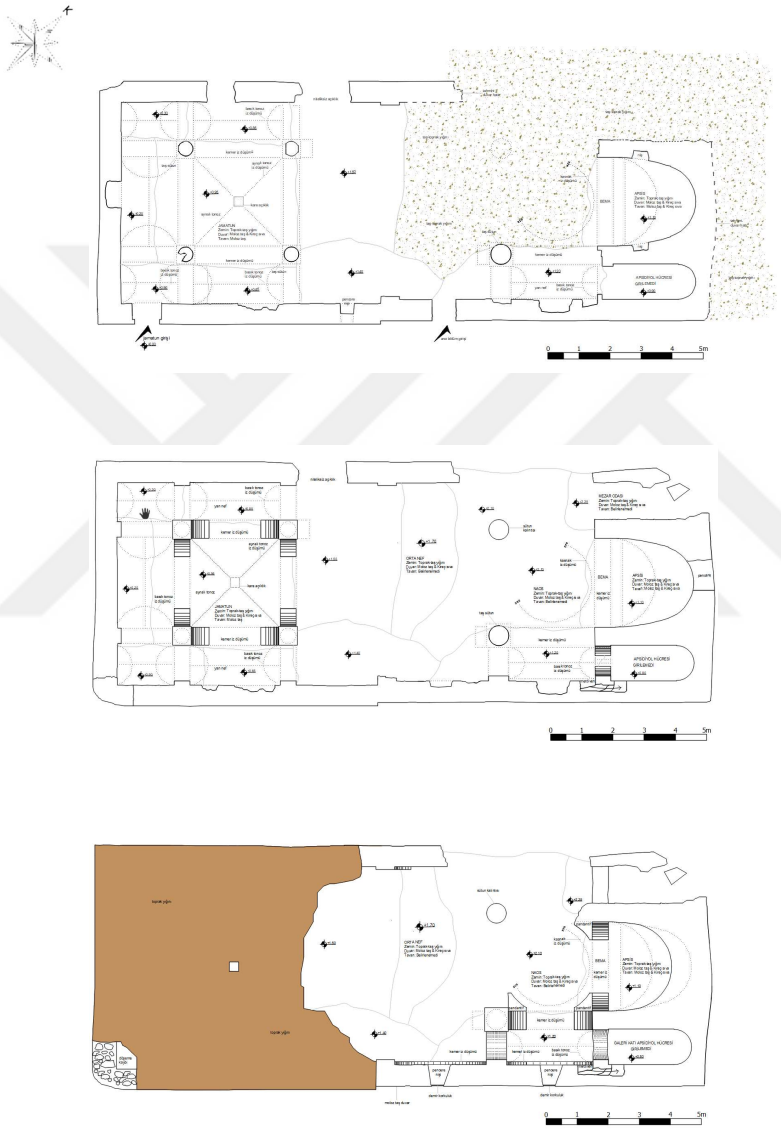

Şekil 4.5. Yapıya ait vaziyet planı (Thierry, 1991)

Mezar odası, manastırın tarihsel sürecinde önemli bir yer edinen manastır başkanı Büyük Kevork'un ölümünden sonra anısına inşa edilmiş olan ve Kevork'un mozolesinin bulunduğu bölümdür (Thierry, 1991; aktaran Pontioğlu, 2018). Şekil 4.3.1 'de C ile gösterilen mezar odası bölümü günümüze ulaşamamış olmasına karşın A ile gösterilen ana bölüm ve B ile gösterilen jamatun bölümü günümüzde kısmen varlığını korumaktadır.

Yapıya erişim kuzeybatıda bulunan toprak yol ile sağlanmakta olup yapının yıkılmış olan bölümünden yapı içerisine geçiş sağlanabilmektedir. Yapının ana bölümüne ve jamatuna ait nitelikli giriş kapısı ise yapının güneydoğu cephesinde yer almaktadır. Bu kapılar, yapı içerisindeki niteliksiz toprak dolgunun oluşturmuş olduğu kot farkı nedeniyle yapı içerisine geçişe elverişli değildir. Yapı içerisinde oluşan bu kot farkı

nedeniyle üç ayrı kot planı ile yapının plan özellikleri anlaşılmaya çalışılmıştır (Şekil 4.6.). Yapının üst örtüsü dıştan düz toprak dam olup kısmi olarak yıkılmalar mevcuttur. Kilisede mekan tanımlayıcı eşya bulunmaması ve yapı içerisinde büyük tahribatlar olması nedeniyle mekân tanımları erişilen bilgiler ve mimari biçimler üzerinden yapılabilmiştir.

Şekil 4.6. Sırasıyla +1.60, +3.00 ve +4.75 kotu planları (2023)

Ana Bölüm

Kilisenin ana bölümü, günümüze ulaşabilen güneydoğu apsidiyolünün +3.80 kotunda yer alan galeri katı ile birlikte toplamda 85.58 m²'lik alandan oluşmakta ve apsis, bema, naos, apsidiyol, orta ve yan nefleri kapsamaktadır.

Yapının kuzeydoğu doğrultusunda yer alan basık yarım daire şeklinde olan apsis, 2.85 m genişliğinde 2.66 m derinliğindedir (Resim 4.6.). Apsisin bemadan ayrılan bölümünden 60 cm içeride apsisin kuzeybatı ve güneydoğu duvarında yer alan birbirinden farklı biçimde ve ölçüde iki adet niş bulunmaktadır (Resim 4.7.). Bu nişlerden güneydoğuda bulunanı kemerli olarak inşa edilmiştir. Apsis, kemerli pencere ile aydınlatılmakta olup malzeme kayıplarından kaynaklı olarak pencerenin genişlik ve yükseklik ölçüleri tam olarak bilinmemektedir. Apsiste +3.87 kotundan başlayarak pencere üzerinden devam eden bir silme mevcuttur.

Resim 4.6. Khule Surp Kevork Kilisesi apsis görüntüsü (2023)

Resim 4.7. Apsis mekanında bulunan nişler (2023)

Naos ile apsisin arasında bulunan 0.50 x 2.85 m boyutlarına sahip dikdörtgen alanda bema yer almaktadır (Resim 4.8.). Yunanca "basamak" anlamına gelen ve sadece din adamlarının girebildiği bu kutsal bölümün zemin kotuyla oluşturduğu kot farkı, zemin döşemesinde oluşturulan ağır tahribatlar nedeniyle tahmin edilememektedir (Url-14, 2023).

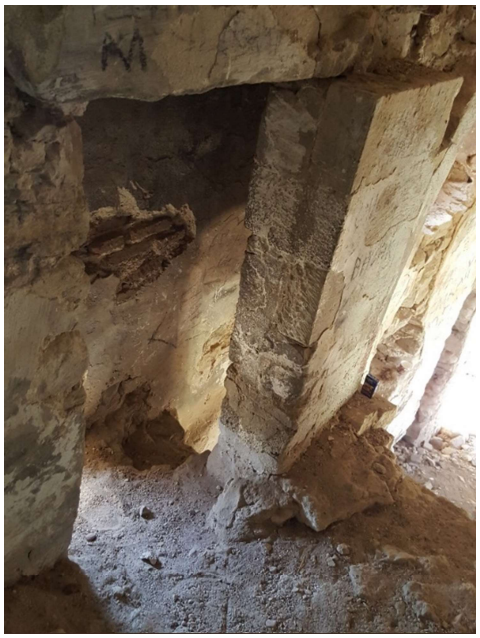

Resim 4.8. Bema mekanının tanımlanması (2023)

Apsisin güneydoğusunda, galeri katına sahip apsidiyol bulunmaktadır (Resim 4.9.). Apsidiyolün galeri katına erişim, +1.70 kotundan başlayan, belirli bir rıhtı ve basamak genişliği olmayan tek kollu merdiven ile sağlanmaktadır (Resim 4.10.). Apsidiyol bölümünün beşik tonoz üst örtüsünde malzeme kayıpları mevcut olup, bu bölüm güvenlik açısından uygun bulunulmamış ve girilememiştir.

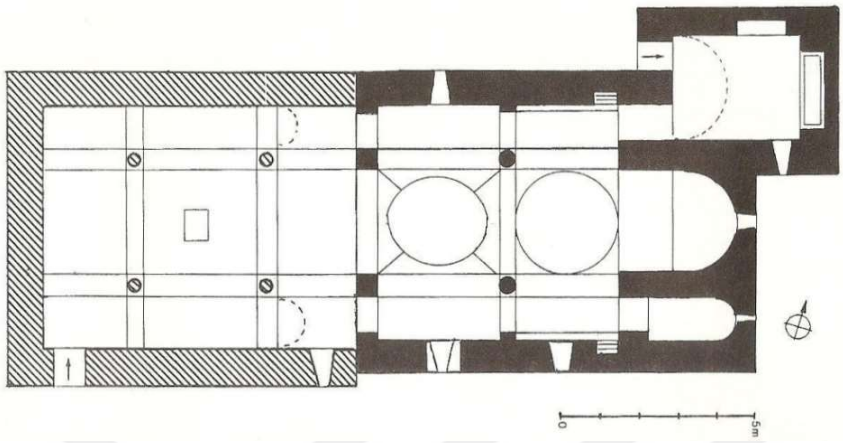

Resim 4.9. Güneydoğu apsidiyolü (2023)

Resim 4.10. Güneydoğu apsidiyolünün galeri katına erişim sağlayan merdiven (2019)

Erişilen çalışmalar, yapıya ait geçmiş tarihli görseller ve yapıda yer alan kalıntı izler ışığında, apsisin kuzeybatısında bulunan, günümüze ulaşamamış mezar odası ve galeri katında bir adet apsidiyol hücresi olduğu belirlenmiştir (Şekil 4.7.).

Şekil 4.7. Khule Surp Kevork Kilisesi'ne ait plan şeması (Thierry, 1991)

Apsisin kuzeybatısında yer alan galeri katı apsidiyol hücresine, güneydoğu apsidiyolünde olduğu gibi tek kollu merdiven ile erişim sağlanmaktadır (Resim 4.11.). 2019 yılında yapının kuzeybatı cephesinde yaşanan kısmi yıkılmalar nedeniyle bu merdiven günümüze ulaşamamıştır (Resim 4.12.).

Resim 4.11. Kısmi yıkılma öncesi kuzeybatı cephesinde bulunan galeri katı apsidiyol hücresine erişim sağlayan merdiven (2019)

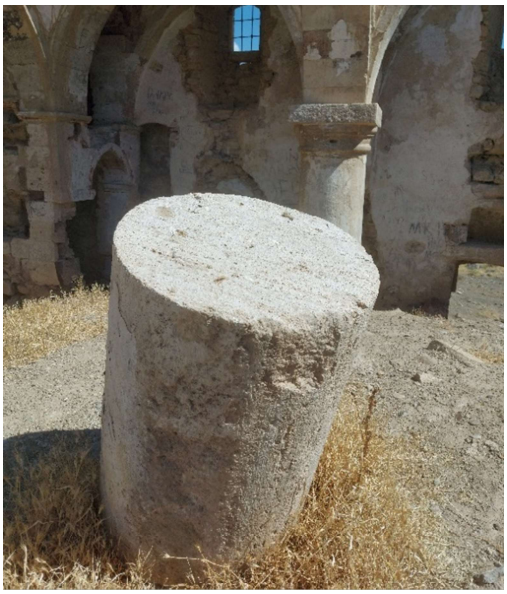

Resim 4.12. Kısmi yıkılma sonrası kuzeybatı cephesi (2023)

Naos, 2.71 x 2.85 m boyutlarında, 77.48 m² alana sahip kareye yakın dikdörtgen biçimli mekandır (Resim 4.13.). Naos, apsis mekanı ve iki adet yekpare dairesel kesitli sütun ile sınırlandırılmıştır. Mekanı sınırlandıran ve kuzeybatıda yer alan yekpare sütun, bütünlüğünü koruyamamış ve günümüze sadece belirli bir kısmı ulaşmıştır (Resim 4.14.).

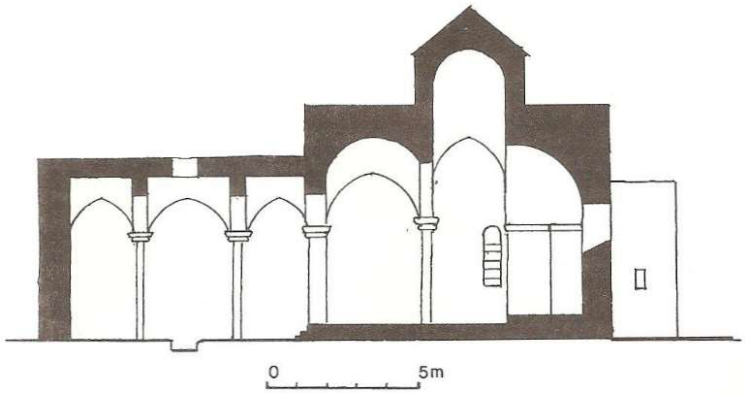

Resim 4.13. Naos mekanının tanımlanması (2023)

Resim 4.14. Günümüze ulaşan yekpare sütun kalıntısı (2023)

Erişilen kesit şemasında naos mekanının içten yüksek bir kubbe, dıştan ise külahla örtülü olduğu görülmektedir (Şekil 4.8.). Dairesel biçimli yüksek bir kasnağa oturan bu kubbe ve külahtan oluşan üst örtünün, tarihsel süreçte yapıya yapılan eklemeler ve tahribatlar nedeniyle günümüze ulaşamadığı düşünülmektedir. 20, 21 ve 25 cm yüksekliğinde üç sıra kesme taş ve 5 cm yüksekliğinde bir sıra ince kesme taştan oluşan dairesel biçimli yüksek kasnak ise yapıda kısmi olarak varlığını sürdürmektedir (Resim 4.15.).

Şekil 4.8. Khule Surp Kevork Kilisesi'ne ait kesit şeması (Thierry, 1991)

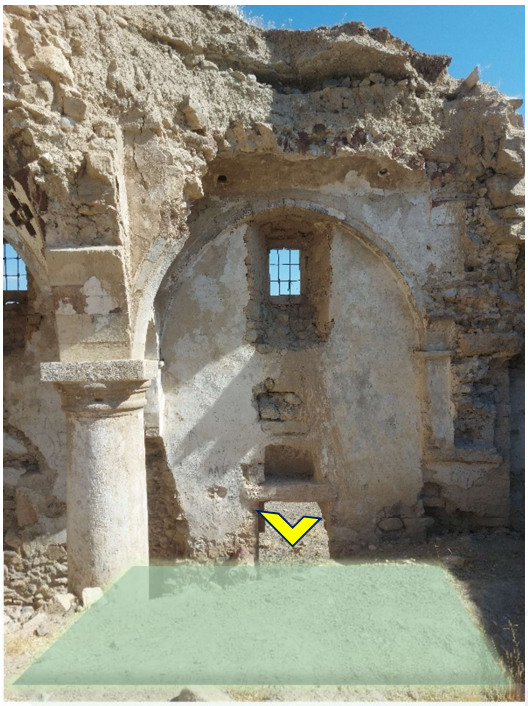
Resim 4.15. Günümüze kısmi olarak ulaşabilen dairesel biçimli kasnak (2023)

Tahribatlar ve kısmi yıkılmalar sonrası yapının mevcut durumunda naos mekanına ait kasnağı taşıyan iki adet sivri kemer ve geçiş elemanı olarak kullanılan üç adet pandantif bulunmaktadır (Resim 4.16.). Mekan, güneydoğu cephesinde bulunan 38 cm genişliğinde 57 cm yüksekliğinde bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Yıkılmış olan kubbe üst örtüsünde ise herhangi bir aydınlatma elemanının olup olmadığı bilinmemektedir.

Resim 4.16. Naosu çevreleyen kemer ve pandantif görüntüsü (2023)

Orta nef, 2.85 x 2.85 m boyutlarında, 8.12 m² alana sahip kare biçimli mekandır (Resim 4.17.). Kuzeybatı ve güneydoğudan yan nefler, kuzeydoğudan naos ve güneybatıdan jamatun ile çevrelenmiş mekanı, iki adet dairesel kesitli yekpare sütun ve iki adet kare kesitli paye sınırlandırmaktadır. Yapının mevcut durumunda ise mekanı sınırlandıran sadece bir adet sütun bulunmaktadır.

Resim 4.17. Orta nef mekanının tanımlanması (2023)

Yapıya jamatun bölümü eklenilmeden önce kilisenin orta nef mekanına açılan, mekanın güneydoğusunda bir giriş kapısı bulunmaktadır. Kapı üzerinde 38 cm yüksekliğinde 44 cm genişliğinde bir niş yer almaktadır. Orta nef mekanı, güneydoğu cephesinde yer alan 0.38 x 0.57 m boyutlarında bir dikdörtgen biçimli bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Şekil 4.3.2.'de yer alan plan şemasında orta nefin kuzeybatı duvarında pencere açıklığı görülmektedir. 2019 yılında kaydedilen Resim 4.18.'te ise bu pencere açıklığının taş malzemeyle kapatıldığı görülmektedir. Yapının mevcut durumunda ise kısmi yıkılmalar nedeniyle orta nefi aydınlatan ve kuzeybatı cephesinde yer alan pencere bulunmamaktadır. Mekanı çevreleyen sivri kemerlerin taşıdığı beşik tonoz üst örtü, günümüze ulaşamamıştır.

Resim 4.18. Kuzeybatı cephesindeki kapatılmış pencere görüntüsü (2019)

Ana bölüm ve jamatunun birleştiği noktadan başlayarak, güneydoğuda apsidiyole, kuzeybatıda mezar odasına kadar uzanan iki adet yan nef bulunmaktadır. Güneydoğuda yer alan yan nef 1.13 m genişliğinde iken, kuzeybatıdaki yan nef 1.19 m genişliğindedir. Yüzey kayıpları nedeniyle kuzeybatı yan nefinin, jamatunun yapıya eklemlendiği noktadan başlayarak yaklaşık olarak 2.62 m boyunca sürekliliği devam etmektedir (Resim 4.19.).

Resim 4.19. Kuzeybatıdaki yan nefin tanımlanması (2023)

Yan neflerin üst örtüsü basık tonoz olup, basık kemer ile ayrılarak galeri katlı olarak inşa edilmiştir (Resim 4.20.). +3.81 kotundan başlayan ve yan nefi galeri katına ayıran basık kemer, güneydoğu cephesinden yapı içerisine doğru 16 cm çıkıntı yapan pilaster üzerine oturmaktadır. Kuzeybatı yan nefinde galeri katına ait basık kemer ve pilaster ise kuzeybatı duvarı üzerindeki izlerden tespit edilebilmektedir. Kuzeybatıdaki yan nefe ait üst örtü günümüze ulaşamamış olmasına karşın güneydoğudaki yan nefe ait basık tonoz üst örtü kısmi olarak varlığını sürdürmektedir (Resim 4.21.).

Resim 4.20. Yan nefin galeri katı görüntüsü (2023)

Resim 4.21. Yan nefin kısmi tonoz üst örtüsü (2023)

Jamatun

Kilisenin batısına sonradan eklenildiği bilinen ve yapının güneydoğu cephesinde 11 cm çıkıntı yapan jamatun bölümü, içten 6.47 x 8.33 m boyutlarında olup dikdörtgen biçimli bir plana sahiptir (Resim 4.22.). Jamatun, dairesel kesitli yekpare dört adet sütunun

etrafını çevrelediği 2.90 x 2.90 m boyutlarında merkezi kare mekan ve bu mekanın etrafını çevreleyen neflerden oluşturulmuştur (Resim 4.23.).

Resim 4.22. Ana bölüme eklenen jamatun görüntüsü (2023)

Resim 4.23. Yapı içerisinden jamatun bölümü (2023)

Merkezi kare mekanın üst örtüsü aynalı tonoz olup ortasında 0.30 x 0.30 m boyutlarında kare bir açıklık bulunmaktadır. Şekil 4.8.'de bu kare açıklığın düşey aks hizasında zemin döşemesinde çukur yer aldığı ve ana bölüm ile jamatun döşemesi arasında kot farkı olduğu görülmektedir. Bu iki bölüm arasındaki kot farkı, yapı dışından kademeli

üst örtü oluşumu ile hissedilmesine karşın günümüzde özgün zemin döşeme ve kot farklılıkları, kaçak kazılar ve niteliksiz taş-toprak yığını nedeniyle okunamamaktadır.

Jamatunun merkezinde bulunan kare mekanın kuzeydoğusundaki nef 2.62 m, güneybatısındaki nef 1.81 m'dir. Günümüze ulaşabilen güneybatısındaki nef, basık tonoz üst örtüye sahip olup basık sivri kemer ile diğer neflerden ayrılmaktadır (Resim 4.24.). Kare mekanın kuzeybatısındaki nef 1.19 m, güneydoğusundaki nef 1.28 m olup beşik kemerlerle üç bölüme ayrılmıştır (Resim 4.25.). Bu nefler basık tonoz üst örtüye sahiptir.

Resim 4.24. Jamatun bölümü güneybatı nefi (2023)

Resim 4.25. Jamatun bölümü kuzeybatı ve güneydoğu nefleri (2023)

Jamatun bölümüne ait giriş kapısı, yapı içi ile dışı arasında oluşan 90 cm'lik kot farkı nedeniyle kullanılamamaktadır. Jamatun bölümü, merkezi kare mekanın üstünde

bulunan kare açıklık ve güneydoğu cephesinde yer alan 0.37 x 0.70 m boyutlarındaki bir adet pencere ile aydınlatılmaktadır.

Mezar Odası

Mezar odasının büyük bir bölümünün yıkılmış olması nedeniyle bu bölüm, erişilen kaynaklar, mimari şemalar, görseller ve yapıda yer alan kalıntı izler çerçevesinde incelenmiştir.

Şekil 4.7.'de ve Resim 4.4.'te görüldüğü üzere mezar odasının apsisin kuzeybatısına bitişik olarak inşa edildiği ve üç cepheden de mezar odasının görüldüğü tespit edilmiştir. Şekil 4.7.'de çizilen plan şemasında, mezar odasından hem yapı içine hem de dışına geçiş olduğu görülmektedir. Bu bölümden sadece yapı içerisinden mezar odasına geçişte kullanılan kemer elemanı günümüze ulaşabilmiştir (Resim 4.26.).

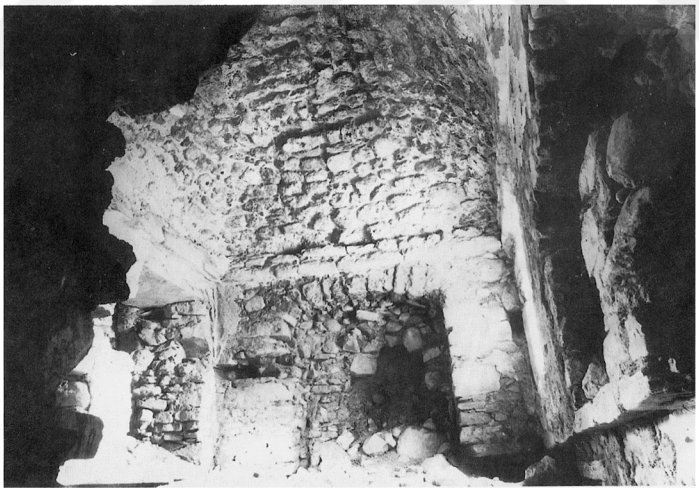
Resim 4.26. Mezar odası girişinde bulunan kemer görüntüsü (2023)

Thierry'in (1991) çizmiş olduğu yapıya ait plan şemasında kuzeybatıdaki galeri katı apsidiyol hücresine yer vermemesine karşın kuzeybatı cephesinde bulunan tek kollu merdiven, mezar odasının üzerinde galeri katı apsidiyol hücresinin yer aldığını kanıtlar niteliktedir. Resim 4.27.'de de merdivenin galeri katı apsidiyol hücresine erişim sağladığı görülmektedir.

Resim 4.27. Galeri katı apsidiyol hücresine erişim sağlayan merdiven (2019)

Mezar odasının üst örtüsünde kullanılan manastır tonoz Resim 4.28.'de görülmektedir. Mekan, Şekil 4.8.'de çizilen kesit şemasında görüldüğü üzere güneydoğu duvarında yer alan bir adet pencere ile aydınlatılmaktadır.

Resim 4.28. Mezar odası görüntüsü (Thierry, 1991)

4.3.2. Cephe Özellikleri

Tüm Ermeni kiliseleri, Ermeni mimarisinin geleneksel yapı malzemesi olan taş ile inşa edilmiştir. Taş, sürdürülebilir mimari özelliklere sahip, zaman içerisinde daha sert ve dayanıklı hale gelebilen bir malzeme olması nedeniyle tarih boyunca yapılar için ideal bir malzeme olmuştur. Orta Çağ döneminde ahşap malzemenin zor bulunması da taş malzemeyi daha çok tercih edilir kılmıştır (Kouymjian, 1992).

Khule Surp Kevork Kilisesi'nde kullanılan taş malzemenin rengi, yapının bulunduğu arazinin toprak dokusu ve bitki örtüsüyle benzerlik göstermekte olup yapıyla çevresi bütünleşmektedir (Resim 4.29.).

Resim 4.29. Yapı ve çevresinin uyumu (2023)

Bu bütünlük içerisinde yer alan Khule Surp Kevork Kilisesi, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan doğrusal ve dört tarafı açık olarak konumlanmış olup yalın cephelere sahiptir. Üst örtüde tüm cephelerden algılanan niteliksiz kalın toprak tabakası ve bitki oluşumu gözlemlenmektedir.

Kuzeybatı Cephesi

Kuzeybatı cephesi, yapının giriş cephesi olmamasına karşın, koruma altına alınmış olan alana girişi sağlayan ve yapıya ulaşım sağlayan toprak yoldan algılanan ilk cephedir (Resim 4.30.).

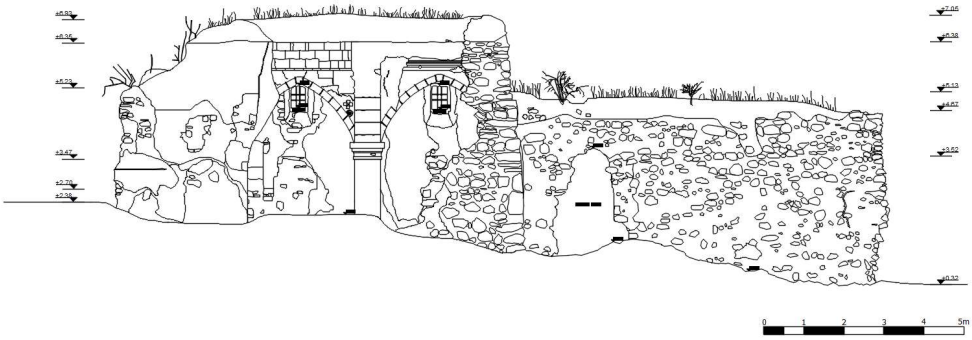
Resim 4.30. Kuzeybatı cephesi (2023)

Kuzeybatı cephesi, yapının en çok bozulan cephesidir. Yapının ana bölümünde bulunan payelerin kesitindeki eksilmeler strüktürel zayıflığa yol açmış olup, yapının üst örtüsünde bulunan niteliksiz kalın toprak tabakası 2019 yılında yaşanan aşırı yağışlar nedeniyle yapı üzerine uygulanan yükü arttırmış ve kuzeybatı cephesinde ana bölüme ait dış duvarda ve üst örtüde kısmi yıkılmalar yaşanmıştır (Resim 4.31.). Bu yıkılmalardan kaynaklı olarak cepheden naos ve orta nef mekanları algılanmaktadır. Mezar odasının bu cephe üzerinde yapmış olduğu çıkma, mezar odasının yıkılması nedeniyle cephe üzerinde okunamamaktadır.

Resim 4.31. Strüktürel eksilme ve kısmi yıkım görüntüsü (2019)

Cephe, 10.71 m uzunluğundaki ana bölüm ve 9.09 m uzunluğundaki jamatunun birleşmesiyle oluşmuştur. Yapının mevcut durumunda kuzeybatı cephesi, +2.24 zemin kotundan başlamakta ve +0.32 kotunda son bulmaktadır. Cephe boyunca zemin kotları, çevre özelliklerine göre farklılaşmaktadır (Şekil 4.9.). Ana bölüm ve jamatuna ait duvarlardan oluşan cephede kademeli bir üst örtü oluşumu görülmektedir. Üst örtüde oluşan bu kot farkı 1.68 m olarak belirlenmiştir. Ana bölümün üst kotu +6.35 iken jamatunun üst kotu +4.67'dir. Üst kot malzeme ve yüzey kayıplarına bağlı olarak cephe boyunca değişiklik göstermektedir. Kuzeybatı cephesinde jamatun duvarına ait 1.44 m genişliğinde bir adet niteliksiz geçiş açılmıştır (Resim 4.32.). Cephenin jamatuna ait duvarında 65 cm genişliğinde 40 cm yüksekliğinde bir yüzey kaybı da mevcuttur.

Şekil 4.9. Kuzeybatı cephesi rölövesi (2023)

Resim 4.32. Kuzeybatı cephesindeki niteliksiz açıklık görüntüsü (2023)

Kuzeydoğu Cephesi

Apsis, mezar odası ve apsidiyollerin bulunduğu kuzeydoğu cephesi yapının kısa cephelerinden birisidir (Resim 4.33.). Bu cepheden, yapı üst örtüsünün kademeli oluşu algılanamamaktadır. Cephe, yıkılmış olan mezar odasının kalıntılarıyla birlikte 7.70 m genişliğe sahiptir. Zemin kotunun cephe boyu farklılık gösterdiği kuzeydoğu cephesi, +2.38 zemin kotundan başlamakta ve +1.08 kotunda son bulmaktadır. Mezar odasından günümüze ulaşan kemer elemanı 1.12 m genişliğinde olup kemerin üzengi seviyesi toprak zeminden 1.15 m yüksekte bulunmaktadır. Cephenin üst kotu +6.01 olup kuzeybatı ve güneydoğu cephelerindeki ana bölüme ait cephe yüksekliğiyle kıyaslandığında büyük oranda malzeme kaybı yaşanmış olduğu görülmektedir (Şekil 4.10.). Cephede apsisin aydınlatılmasını sağlayan kemerli bir pencere yer almaktadır. Yapının mevcut durumunda 1.57 m yüksekliğe sahip olan bu pencere, toprak zeminden 55 cm yükseklikten başlamaktadır.

Resim 4.33. Kuzeydoğu cephesi (2023)

Şekil 4.10. Kuzeydoğu cephesi rölövesi (2023)

Güneydoğu Cephesi

Güneydoğu cephesi, yapının en iyi korunmuş olan giriş cephesidir (Resim 4.34.). 19.65 m cephe uzunluğu olan güneydoğu cephesi, ana bölüm ve jamatundan oluşmaktadır. Bu cephede jamatun duvarı, ana bölüm duvarına kıyasla daha önde olup 11 cm çıkıntı yapmaktadır. Cephede ana bölüm ve jamatuna ait iki adet giriş kapısı mevcuttur. Jamatun, yapıya sonradan eklendiği için ana bölüme ait kapının daha önceleri kullanılan ana giriş kapısı olduğu tahmin edilmektedir.

Jamatundaki giriş kapısına ait bezemeli eşik taşının alt hizası ±0.00 başlangıç kotu olarak belirlenmiştir (Resim 4.35.). Zemin kotunun cephe boyu farklılık gösterdiği güneydoğu cephesi, ana bölümde +1.62 kotunda son bulmaktadır.

Cephe üst kotu ana bölüm ve jamatuna ait olmak üzere sırasıyla +6.35 ve +4.63 olup kademeli üst örtü cepheden algılanmaktadır. Cephenin üst kotunda malzeme kayıplarının yaşanmış olduğu görülürken cephenin jamatuna ait duvarında yüzey kaybı da bulunmaktadır. Yüzey kaybı güneybatı ve güneydoğu cephe duvarlarının kesişim noktasında yer almakta ve bu iki cepheden de algılanabilmektedir (Şekil 4.11.).

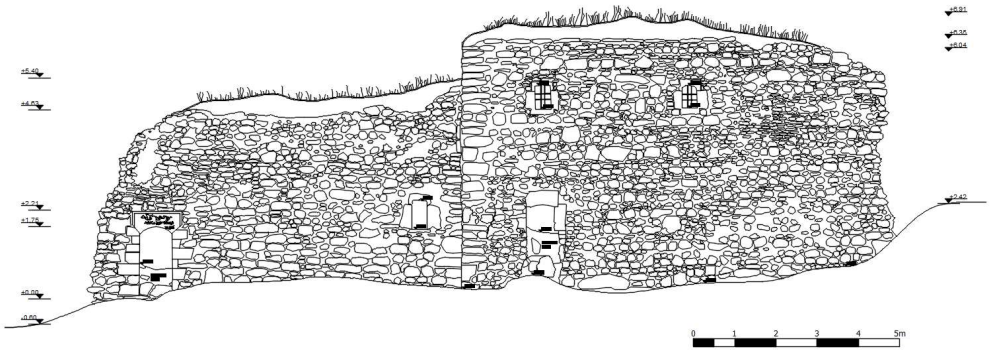
Cephede üç adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Jamatunda bulunan pencere açıklığı diğer iki açıklığa kıyasla kapı üst kotuna yakın mesafede yer almaktadır. Ana bölümde bulunan pencerelerde demir parmaklıkların kullanıldığı görülmektedir.

Resim 4.34. Güneydoğu cephesi (2023)

Resim 4.35. Jamatun kapısının eşik taşı ve ±0.00 kotunun tanımlanması (2023)

Şekil 4.11. Güneydoğu cephesi rölövesi (2023)

Güneybatı Cephesi

Güneybatı cephesi, yapının sağır cephesi olup cephe duvarı jamatuna aittir (Resim 4.36.). Çevre özellikleri nedeniyle erişimi en zor olan cephedir. Yapının mevcut durumunda güneybatı cephesi, +0.87 zemin kotundan başlamakta ve ±0.00 kotunda son bulmaktadır.

Ana bölümde yaşanan kısmi yıkılmalar nedeniyle cepheden naos mekanına ait dairesel biçimli kasnak görülebilmektedir (Şekil 4.12.). Cephenin güneydoğu cephesi ile kesiştiği noktada yüzey kaybı mevcuttur.

Resim 4.36. Güneybatı cephesi (2023)

Şekil 4.12. Güneybatı cephesi rölövesi (2023)

4.3.3. Yapı Malzemesi ve Yapım Tekniği

Temel

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yapıya ait araştırma kazısı raporlarına erişim izni verilmemesi nedeniyle temel boyutları ve derinliğiyle ilgili somut bir veriye ulaşılamamıştır. Yapının güneydoğu cephesinde ana kaya hizası gözlemlenmektedir (Resim 4.37.). Yapı duvarlarının ana kaya üzerine moloz taş örülerek inşa edildiği düşünülmektedir.

Resim 4.37. Güneydoğu cephesi ana kaya görüntüsü (2023)

Duvarlar

Kilisenin yığma yapım tekniği ile yapılmış olan beden duvarlarında, kalınlık 0.52-0.77 m arasında değişmektedir. Apsis ve apsidiyol mekânlarının eğrisel olması nedeniyle kuzeydoğu cephesinin duvar kalınlığı 0.45-1.35 m arasında farklılık göstermektedir. Apsiste yer alan nişlerin bulunduğu duvarların kalınlığı ise ortalama 0.35 m'dir. Yapı içerisinde yer alan ve galeri katı apsidiyol hücresine erişim sağlayan merdivenin güneydoğu cephe duvarına konumlandırılması nedeniyle burada duvar kalınlığı 33 cm'ye kadar düşmektedir. Harç dolgulu moloz kalker taş ile inşa edilmiş olan beden duvarları yalın görünüşlüdür. Beden duvarlarında farklı renklerde kaba yonu taş ve ince yonu taş kullanıldığı gözlemlenmektedir. Güneydoğu cephesinde bulunan pencerelerin ve kapıların dış çerçevesinde kesme taşların kullanıldığı görülmektedir. Kapı kenarlarında kullanılan kesme taşların yüksekliği 9 ile 27 cm arasında değişiklik gösterirken uzunluğu 13 ile 64 cm arasında değişmektedir. Pencere kenarlarında kullanılan kesme taşlar, 7 ile 32 cm arasında değişen bir yükseklik, 41 ile 52 cm arasında değişen bir uzunluk değerine sahiptir. Kuzeydoğu cephesinde bulunan kemerli pencerede kemer kırmızı renkli ince yonu taş ile sağlanmıştır (Resim 4.38.).

Resim 4.38. Kemerli pencerede kullanılan kırmızı renkli ince yonu taş (2023)

Yapıda beden duvarları haricinde herhangi bir duvar elemanı bulunmamakta ve mekanlar kemerler yardımıyla birbirinden ayrılmaktadır. Beden duvarlarının iç yüzeyleri, kalın kireç sıva ile kaplanmış olmasına karşın, dış duvarda sıva izine rastlanılmamaktadır. Jamatuna ait duvarlarda kullanılan ince katmanlı sıvada hayvan kılı kullanıldığı bilinmektedir (Pontioğlu, 2018). Çeşitli tahribatlara maruz kalan

kilisenin duvarlarında kullanılan harcın bağlayıcı özelliği hemen hemen kaybolmuştur (Resim 4.39.).

Resim 4.39. Yapı içinde ve dışında görülen malzeme kayıpları (2023)

Payeler ve Sütunlar

Yapı, altı adet daire kesitli yekpare sütuna ve iki adet kare kesitli payeye sahiptir. Bu düşey taşıyıcı elemanlarından sadece beş adet sütun günümüze ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşabilen bu sütunlardan jamatuna ait dört adet sütunun çapı 50 cm'dir. Ana bölümde bulunan, naos ve orta nefi birbirinden ayıran sütunun çapı ise 65.5 cm'dir.

Sütunlar yekpare yontma kesme taştan meydana gelirken, payeler harç dolgulu kaba yonu taş malzemeden yapılmıştır (Resim 4.40.). Yalın sütun başlıklarına sahip olan sütunların gövde uzunluğu birbirinden farklıdır (Resim 4.41.). Sütunların gövde uzunluğu zeminde bulunan taş-toprak yığını nedeniyle tam olarak ölçülememiş olup bu yığının üzerinde kalan sütun gövde uzunlukları belirlenmiştir. Jamatunda yer alan sütunlardan güneybatı duvarına yakın olanların sütun gövde uzunlukları 80 cm iken ana bölüme yakın olan sütunların gövde uzunlukları 95 cm'dir. Ana bölümde yer alan sütunun yüksekliği ise 1.75 m olarak belirlenmiştir.

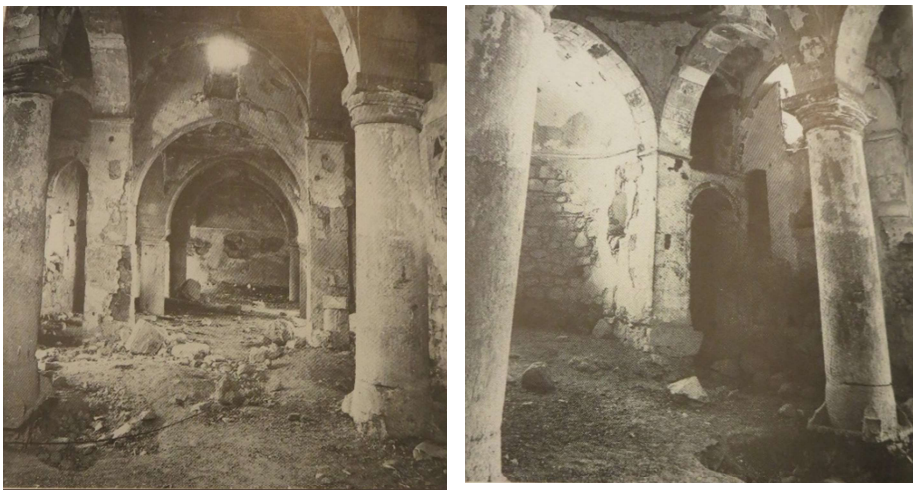

Resim 4.40. Sütunlarda ve payelerdeki malzeme farklılığı (2019)

Resim 4.41. Sütun gövde yüksekliklerinin farklılık göstermesi (2023)

Sütunlar, pahlı bezemesiz kaideler üzerine oturtulmuştur (Pontioğlu, 2018). Günümüzde sütun kaideleri, taş-toprak yığını nedeniyle belirlenememiştir. Thierry'in (1991) kaydetmiş olduğu Resim 4.42'de ana bölüme ait sütunların kaideleri görülmektedir.

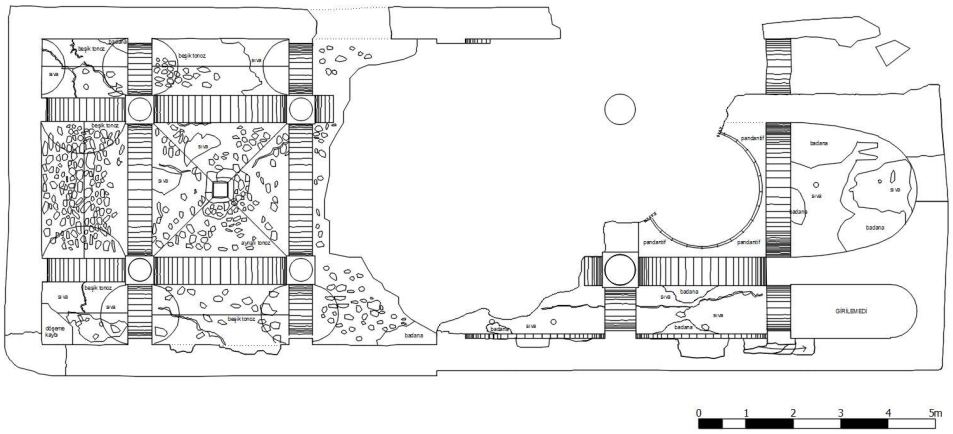

Resim 4.42. Ana bölüme ait sütunun sütun kaidesi (Thierry, 1991)

Döşeme ve Üst Örtü Sistemi

Ermeni mimarisine ait çoğu yapının üst örtüsünde tonoz ve kubbe kullanıldığı bilinmektedir. Ermeni yapılarının üst örtüsünde kullanılan taş malzemenin ağırlığı nedeniyle yapılar kalın duvarlı, az ve dar açıklıklı olarak inşa edilmiştir (Kouymjian, 1992). 6. yy'ın sonlarına doğru kilise yapılarının çoğunda kubbe kullanıldığı görülmektedir. Bu kubbeler, dairesel veya çokgen biçimli kasnaklar üzerine oturtulmuş olup genellikle dıştan külah ile örtülmektedir (Kouymjian, 1992).

Nitekim Khule Surp Kevork Kilisesi'nin de üst örtüsü tonoz ve kubbeden oluşmaktadır. Yapının mevcut durumunda apsis, apsidiyol, jamatun ve kısmi olarak güneydoğu yan nefine ait tonoz üst örtü mevcuttur (Şekil 4.13.). Yapı naos mekanı haricinde dıştan düz dam olarak inşa edilmiştir. Günümüze kısmi olarak ulaşabilen düz dam üst örtü, niteliksiz kalın toprak tabakası ile örtülmekte ve bu toprak tabaka üzerinde bitki oluşumu gözlemlenmektedir.

Şekil 4.13. Tavan planı rölövesi (2023)

Jamatunda merkezi kare mekan, moloz taş örgülü aynalı tonoz ile örtülmektedir (Resim 4.43.). Aynalı tonozun tepe noktası, ±0.00 başlangıç kotuna göre (jamatun kapısındaki eşik taşının alt hizası) +4.75 kotundadır. Tonoz ile mekanı sınırlandıran kemerler arasında 28 cm kalınlığında bir silme mevcuttur. Jamatunda merkezi kare mekanı çevreleyen nefler ve güneydoğu yan nef basık tonozdan oluşmaktadır (Resim 4.44.). Jamatunda ki neflere ait tonozun tepe noktası ±0.00 başlangıç kotuna göre +4.15 kotunda iken güneydoğu yan nefine ait tonozun tepe noktası +5.82 kotundadır.

Resim 4.43. Aynalı tonoz görüntüsü (2023)

Resim 4.44. Jamatundaki neflerde kullanılan basık tonoz üst örtü (2023)

Güneydoğu yan nefe ait basık tonozda sıva kullanıldığı görülmektedir (Resim 4.45.). Jamatunun üst örtüsünde sıva izine rastlanılmamaktadır. Apsis yarım kubbe üst örtüsüne sahiptir. Yarım kubbeyi sınırlandıran kemerin üzengi seviyesi +5.56 kotundadır. Yarım kubbede sıva kullanıldığı ve sıva üzerine bezemeler yapıldığı görülmektedir (Resim 4.46.). Apsidiyol mekanının üst örtüsünün, güneydoğu yan nefine ait tonoz üst örtüsünün devamı niteliğinde olması nedeniyle bu mekanında basık tonoz ile örtülü olduğu görülmektedir.

Yapıda kullanılan kemerlerin başlangıç ve bitiş seviyeleri simetrik olmayıp farklılık göstermektedir (Şekil 4.14.). Kemerler düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Yapının

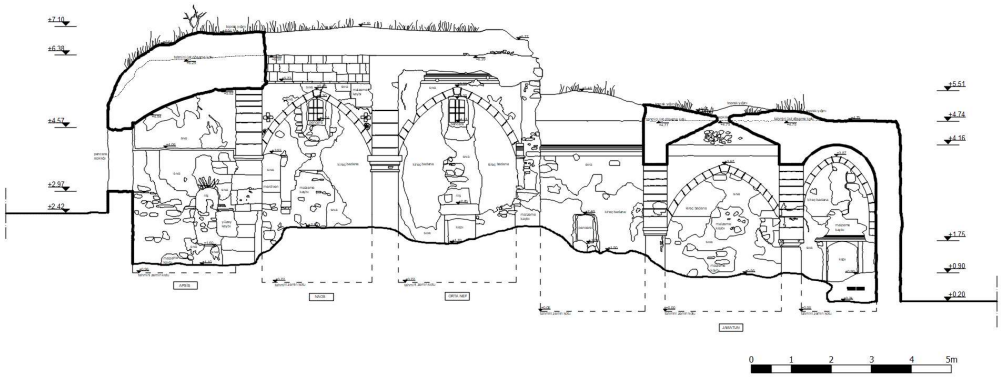
mevcut durumunda kemerlerde yer yer sıva izine rastlanılmaktadır. Kilisenin özgün zemin döşemesi, taş-toprak yığını nedeniyle belirlenememiştir.

Resim 4.45. Güneydoğu yan nefine ait basık tonoz üst örtü (2023)

Resim 4.46. Apsis mekanı yarım kubbe üst örtüsü (2023)

Şekil 4.14. 2-2 kesiti (2023)

4.3.4. Mimari Ögeler

Kapılar

Yapının mevcut durumunda biri jamatuna biri ana bölüme ait olmak üzere güneydoğu cephesinde iki adet kapı açıklığı bulunmaktadır (Resim 4.47.).

Resim 4.47. Kapı açıklıkları (2023)

Jamatuna ait kapının bulunduğu alanda, yapı içi ve dışı arasında 90 cm kot farkı oluşması nedeniyle bu kapıdan yapı içerisine erişim sağlanamamaktadır (Resim 4.48.). Jamatun kapısı 0.80 x 1.70 m boyutlarındadır. Kapının sağında ve solunda, dış cephede görülen altışar sıra düzgün kesme taş kullanılmıştır. Bu taşlar bir uzun bir kısa olacak şekilde kademeli ve yatay olarak yerleştirilmiştir. Kapıyı çevreleyen bu kesme taşların, kapı açıklığına doğru 4 cm çıkma yapması nedeniyle kesme taşlar yapı içerisinden de algılanabilmektedir. Dikdörtgen biçimli kapı üzerinde baş aşağı olarak kullanılan yazılı mezar taşı, dış cepheden kapının kemerli olarak algılanmasına neden olmaktadır (Resim 4.49.). Bu yazılı mezar taşının yüksekliği 36 cm, uzunluğu 1.20 m'dir. Bu taşın kemerli kısmı yapı içerisinden de algılanabilmektedir. Jamatun kapısının üzerinde lento olarak kullanılan yarım silindir biçiminde cisir[1] bulunmaktadır. Üç sıra olarak kullanılan cisirlerin yarıçapları 15 cm olup yapı içerisinden görülmektedir (Resim 4.50.).

[1] Cisir: Dam için kullanılan kalın, iri ağaç gövdeleri.

Resim 4.48. Jamatun kapısı kot farkı (2023)

Resim 4.49. Jamatun kapısı yazılı mezar taşı (2023)

Resim 4.50. Jamatun kapısı cisir lento (2023)

Ana bölüme ait kapı, 0.70 x 1.20 m boyutlarında, insan ölçeğinden oldukça küçük olarak inşa edilmiştir. Kapının bulunduğu alanda, yapı içi ve dışı arasında yaklaşık 1.10 m kot farkı oluşması nedeniyle kapı kullanılamamaktadır (Resim 4.51.). Kapının solunda 64 cm uzunluğunda düşey olarak yerleştirilmiş bir adet düzgün kesme taş bulunmaktadır. Bu düşey taşın altında 9 cm yüksekliğinde 17 cm uzunluğunda iki adet düzgün kesme taş yatay olarak yerleştirilmiştir. Kapı açıklığının sağında oluşan malzeme kayıpları nedeniyle dış cephede kullanılan malzeme belirlenememiştir. Kapı üzerinde kemerli kesme taş kullanılmıştır. Kemerli kesme taşın yüksekliği 34 cm, uzunluğu 80 cm'dir. Kapı üzerinde 24 cm yüksekliğinde, 95 cm uzunluğunda bir kesme taş lento olarak kullanılmıştır (Resim 4.52.). Lentonun üzerinde 38 x 44 boyutlarında bir niş bulunmaktadır.

Resim 4.51. Ana bölüm kapısı kot farkı (2023)

Resim 4.52. Ana bölüm kapısı lento ve niş görüntüsü (2023)

Pencereler

Yapıda dört adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencere açıklıklarının iki farklı tipte olduğu tespit edilmiştir. Üç adet pencere açıklığı güneydoğu cephesinde iken bir diğeri kuzeydoğu cephesinde yer almaktadır.

Güneydoğu cephesindeki pencereler mazgal tipi pencerelerdir. Güneydoğu cephesinde yer alan üç adet pencerenin ikisi ana bölümde, biri jamatunda bulunmaktadır. Ana bölüme ait pencereler yaklaşık olarak aynı kotta yer almaktadır. Bu pencereler 0.38 x 0.57 m boyutlarındadır. Yapı içerisinden görülen pencere nişleri yaklaşık olarak 77 cm genişliğinde 1.11 m yüksekliğindedir (Resim 4.53.).

Resim 4.53. Pencere nişleri (2023)

Naos hizasındaki pencerede, eğimli pencere sekisinin derinliği 31 cm iken orta nef hizasındaki pencerede bu değer 34 cm'dir. Ana bölümde bulunan pencereler dış cepheden kesme taş ile çevrelenmektedir. Pencere üstlerinde kullanılan kesme taşlar "U" biçimli olup pencere üstüne geçmeli şekilde yerleştirilmiştir (Resim 4.54.). Pencerelerde kullanılan "U" biçimli kesme taş, kaş kemere benzemektedir. Orta nef hizasındaki pencerede kullanılan "U" biçimli kesme taş daha doğrusal hatlara sahiptir. Bu pencerelerde lokma demir parmaklık kullanılmış ve pencere açıklığını çevreleyen kesme taşlar oyularak monte edilmiştir (Resim 4.55.).

Resim 4.54. Ana bölüm pencerelerindeki “U” biçimli kesme taş (2023)

Resim 4.55. Ana bölüm pencerelerindeki lokma demir parmaklık (2023)

Güneydoğu cephesinde yer alan, jamatuna ait pencere 0.37 x 0.70 m boyutlarındadır. Yapı içerisinden görülen pencere nişi yaklaşık olarak 61 cm genişliğinde 97 cm yüksekliğindedir (Resim 4.56.). Eğimli pencere sekisinin derinliği 31 cm’dir. Pencere dış cepheden kesme taş ile çevrelenmektedir. Pencere üstünde kullanılan kesme taş “U” biçimli olup pencere üstüne geçmeli şekilde yerleştirilmiştir. “U” biçimli kesme taş, kaş kemere benzemesine karşın daha doğrusal hatlara sahiptir (Resim 4.57.). Pencerede demir parmaklık kullanılmamıştır.

Resim 4.56. Jamatuna ait pencere nişi (2023)

Resim 4.57. Jamatun penceresindeki “U” biçimli kesme taş (2023)

Kuzeydoğu cephesinde yer alan pencere kemerli olarak inşa edilmiştir. Kemer, 5 cm yüksekliğinde kırmızı renkli ince yonu taşların düşey olarak yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Kemeri oluşturan ince yonu taşların çoğu dış cephede yaşanan malzeme kayıpları nedeniyle yok olmuştur (Resim 4.58.). Apsiste, kemerli pencerenin 10 cm üzerinden geçen, kırmızı renkli ince yonu taşla yapılmış bir silme mevcuttur. Silme, apsisin üst örtüsünü oluşturan yarım kubbenin başlangıç seviyesinden devam etmektedir (Resim 4.59.). Pencerenin boyutları malzeme kayıpları nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Yapının mevcut durumunda pencere, yapı içerisinde bulunan

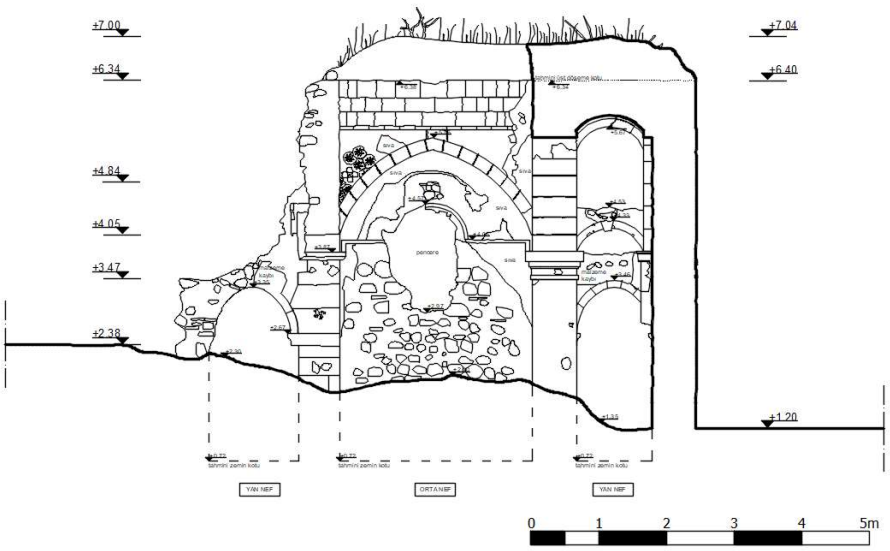
taş-toprak yığınından 1 m yükseklikte başlayıp 2.45 m yükseklikte son bulunmaktadır (Şekil 4.15.).

Resim 4.58. Kemerli apsis penceresi (2023)

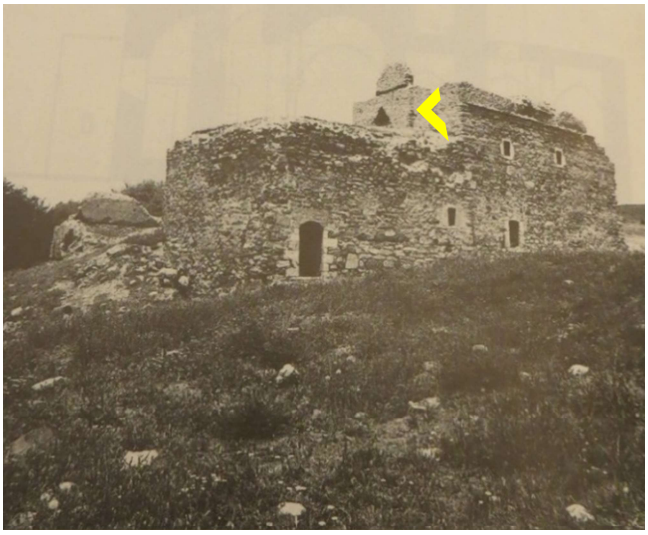
Resim 4.59. Apsiste bulunan silme (2023)

Şekil 4.15. 4-4 kesiti (2023)

Yapının kuzeybatı cephesinde orta nef hizasında bir adet pencere açıklığının olduğu bilinmektedir. Bu açıklık zaman içerisinde taş malzeme ile doldurulmuştur. Yapının mevcut durumunda, yüzey kayıpları nedeniyle kuzeybatı cephesindeki pencere açıklığı yok olmuştur.

Resim 4.60.'da ana bölüm ve jamatunu birbirinden ayıran ve jamatunun üst örtü hizasından yükselerek devam eden duvarda bir açıklık görülmektedir. Bu açıklığın aydınlatma elemanı olarak kullanıldığına dair somut bir veriye ulaşılamamıştır.

Resim 4.60. Yapının perspektif görüntüsü

Bezeme ve Yazılı Taşlar

Yapının dış cephelerinde bezeme bulunmamasına karşın, yapı içinde bezemeler ve yazılı taşlar yer almaktadır. Kireç sıva ile kaplanmış iç duvarlarda, yer yer freskler bulunmaktadır (Resim 4.61.) (Pontioğlu, 2018). Kuzeybatı duvarında bulunan ve günümüze ulaşamamış olan freskten şöyle söz edilmektedir: "Kuzey kolunun dibinde karmaşık bir kompozisyon mevcuttur. Surp Kevork (Saint Georges), başının çevresine ayla çizilmiş, at binmiş ve bir mızrak sallar durumda görülüyor. Kırmızı pelerini rüzgarda dalgalanıyor. Sorguçlu zırhlı başlık taşıyor. Sağ tarafta şu yazı okunmaktadır: ՍՔ ԳԷՈՐԳ (Surp Kevork)" (Resim 4.62.) (Thierry, 1991).

Resim 4.61. Yapı içerisinde bulunan fresk (Thierry, 1991)

Resim 4.62. Fresk kalıntısında görülen kırmızı pelerin (2019)

Günümüze ulaşan bezeme izleri, genellikle taş malzeme ve kireç sıva üzerinde gözlemlenmektedir. Apsisin yarım kubbe üst örtüsünde bulunan sıva kalıntıları üzerinde kıvrımlı bitkisel motifler yer almaktadır (Resim 4.63.).

Resim 4.63. Yarım kubbedeki bitkisel motifler (2023)

Naos mekanında yer alan pandantiflerde bulunan bezemeler, küçük gül şekillerini çevreleyen siyah damalı desen biçimindedir (Resim 4.64.). Pandantiflerde haç şeklinde bezemelerde mevcuttur. Haç şeklindeki bezemelerde malzeme kayıpları görülmektedir.

Resim 4.64. Pandantiflerdeki bezemeler (2023)

Jamatun girişinde bulunan eşik taşında kabartmalı bezeme görülmektedir (Resim 4.65.). Yapı çevresinde bulunan kalıntı taşlarda da kabartmalı bezemelerin kullanıldığı görülmektedir (Resim 4.66.).

Resim 4.65. Eşik taşındaki kabartmalı bezeme (2023)

Resim 4.66. Kalıntı taşlardaki kabartmalı bezeme (2023)

Resim 4.67.’de kuzeybatı duvarındaki taş malzeme üzerinde birden fazla haç motifi görülmektedir.

Resim 4.67. Haç motifli taş (2023)

Erişilen kaynaklarda yapının farklı yerlerinde olmak üzere toplam altı adet yazılı taş olduğu ifade edilmektedir. Yazılı taşların dördü ana bölüme, ikisi jamatuna aittir. Ana bölümde bulunan yazılı taşların tamamı yapı içerisinde yer almaktadır. Jamatundaki yazılı taşlardan biri yapı içerisinde yer alırken bir diğeri jamatun kapısının üzerinde bulunmaktadır. Yapı içerisindeki yazılı taşlar, kemerlerde ve sütun ayaklarında görülmektedir (Pontioğlu, 2018).

Ana bölümde bulunan yazılı taşlar şunlardır:

I. Շ<ի>ՆԵՑ<ա>ԻՋ<ե>ՌԱՄԲՄ<ե>ԼՔՈՆ ԹՎԻՆ ՀԱ<յ>ՈՑ: Melkon eliyle (.....) Ermeni tarihinde inşa edildi (Resim 4.68.).

II. ՋԿԳ: 1514 (Resim 4.69.).

III. ԱՊՈՒՋԱՂՑԻ . ԱՐՓԻ<ո>ՅՆ .
ՄԱՀ<տես>Ի . ԿԱՍՊԱՐ . ԱՄԻՐ<ա>ՅԵ<ա>Ն
ՊԱ<տ>Ճ<ա>Ռ . ՇԵՆ<եցաւ> Թ<վի>Ն ՌՀՈ > 1868: Arpili “hacı” onuruna inşa edildi, Abuçekhli (Apçağa / Kemaliye) Kaspar Amirayan (Resim 4.70.).

IV. ԱԿԸՆՑԻ . ՄԻՍԱՔ<ե>Ա<ն> . ԳԻՎՈՐՔ

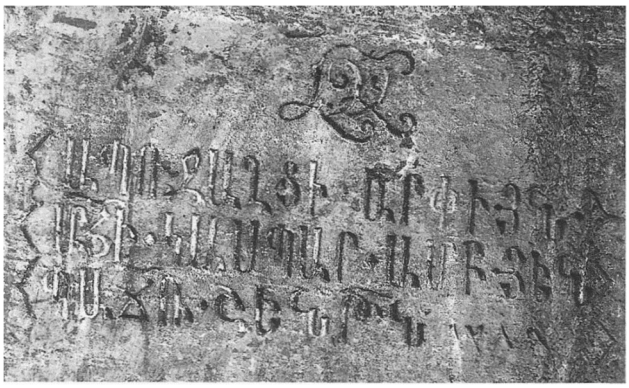
ԱՂԱՆ . ՊԱ<տ>Ճ<ա>Ռ . ՇԵՆ<եցաւ> ԹՎ <ին> 1890: Agn'lı (Kemaliye) Kevork Misakyan Ağa onuruna inşa edildi, 1890 (Resim 4.71.) (Thierry, 1991).

Resim 4.68. I numaralı yazılı taş (Thierry, 1991)

Resim 4.69. II numaralı yazılı taş (Thierry, 1991)

Resim 4.70. III numaralı yazılı taş (Thierry, 1991)

Resim 4.71. IV numaralı yazılı taş (Thierry, 1991)

Jamatunda bulunan yazılı taşlar şunlardır:

i. ՇԻՆԵՑԱԻՋԵՌԱՄԲԹ
ՈՄԱԱԲՂՆԵԻԽՉՑ.ԱԲՂՆ
ԹՎԻՆ ՌԿԴ: Keşiş Tovmas ve Keşiş Khaçadur tarafından yapılmıştır, 1615

ii. ԱՅՍԷ .....
ՄՈՎՍԷՍԿՐՕՆԱԻ
ՈՐԻԹՎՋԻԵ : Bu keşiş Movses'in mezarıdır, 1476 (Resim 4.72.) (Thierry, 1991).

Resim 4.72. ii numaralı yazılı mezar taşı (Thierry, 1991)

Bu altı adet yazılı taştan sadece iki adet yazılı taşın günümüze ulaşabildiği tespit edilmiştir. Günümüze ulaşan yazılı taşlardan biri ana bölümde yer alırken bir diğeri jamatunda bulunmaktadır. Ana bölümde bulunan yazılı taş, naos ve güneydoğu yan nefini birbirinden ayıran kemer üzerinde bulunmaktadır (Resim 4.73.). Jamatun kapısının üzerinde bulunan yazılı mezar taşı da günümüze ulaşmıştır.

Resim 4.73. Günümüze ulaşan ana bölüme ait yazılı taş (2023)

4.3.5. Yapıdaki Bozulmalar ve Nedenleri

Yapıda tespit edilen hasarlar malzeme ve strüktürel bozulmalar olarak iki başlıkta incelenmiştir. Yapıda gözlemlenen bozulmaların başlıca nedenleri doğa koşulları ve insan tahribatıdır. İnsan tahribatı, yapıda oluşan hasarın derecesini arttıran en önemli etkendir. İnsan tahribatı sonucunda oluşan hasarlar, yapıyı doğa koşullarından etkilenmeye daha açık hale getirmiştir.

Malzeme Bozulmaları

Kilisenin dış cephelerini oluşturan taş yüzeylerde malzeme ve yüzey kayıpları gözlemlenmektedir. Dış cephedeki malzeme kayıpları genellikle cephelerin üst kotlarında ve kesişim noktalarında görülmektedir. Yapının tarihsel sürecinde, yapı üzerine bir katlı ev inşa edilmesinin ve günümüzde üst örtüyü kaplayan niteliksiz kalın toprak tabakasının, yapı üst kotundaki malzeme kaybını arttırmış olduğu düşünülmektedir.

Kuzeybatı cephesinde yaşanan kısmi yıkılma sonucunda, ana bölüme ait duvarda ve üst örtüde yüzey kaybı oluşmuştur. Cephenin jamatuna ait duvarında ise iki farklı noktada yüzey kaybı (>30) bulunmaktadır (Resim 4.74.).

Resim 4.74. Kuzeybatı cephesindeki yüzey kayıpları (2023)

Kuzeydoğu cephesinde, galeri katı apsidiyol hücresi ve mezar odasının yıkılmasıyla oluşan bir yüzey kaybı mevcuttur. Bu cephedeki malzeme kayıpları kemerli pencere çevresinde yoğunlaşmaktadır. Güneydoğu ve güneybatı cepheleri diğer iki cepheye kıyasla daha iyi korunmuş olup iki cephenin kesişim noktasında görülen bir yüzey kaybı (>30) mevcuttur. Ana bölüme ait kapı çevresinde malzeme kayıpları görülmektedir. Yapının tüm cephelerinde bölgesel olarak derz boşalmaları görülmektedir.

Yapı içindeki bozulmalar, yapı dışına kıyasla fazlalık göstermektedir. Yapı içerisinin insan tahribatına ve doğa koşullarına açık olması, malzeme bozulmalarını arttıran etmenlerdendir. İç duvarların tümünde bölgesel olarak görülen malzeme kayıpları, sıva ve kireç badana dökülmesi mevcuttur. Apsiste bulunan nişlerin biçimsel bütünlüğü, malzeme kayıpları nedeniyle bozulmuştur. Eğimli pencere sekilerinde sıva dökülmeleri görülürken naos hizasında bulunan pencerede yüzey kaybı (>5) mevcuttur. Apsisin yarım kubbesindeki ve pandantiflerdeki sıva üzerine yapılmış olan bezemeler yer yer silinmiştir. Pandantiflerde bulunan haç motiflerinde de malzeme kaybı görülmektedir.

İklim ve biyolojik etkiler, taş malzemede renk ve şekil değişikliğine, yapı üzerinde bitki oluşumuna ve pencerelerin demir parmaklıklarında korozyona neden olmuştur. Resim 4.75.'de, yapıda kullanılan kırmızı renkli ince yonu taşların zaman içerisinde rengini kaybettiği görülmektedir.

Yapı içerisinde kaçak kazılar yapılmış ve özgün döşeme tamamen yok olmuştur. Yapı içinde kazıma ve boyama şeklinde yazılar bulunmaktadır. Jamatunda bulunan sütunda görülen is lekeleri, yapı içerisinde ateş yakıldığını göstermektedir (Resim 4.76.).

Resim 4.75. Malzemede görülen renk değişimi (2023)

Resim 4.76. Sütunda görülen islenme (2023)

Strüktürel Bozulmalar

Yapıda tespit edilen strüktürel bozulmaların başlıca nedenleri doğa koşulları, insan tahribatı ve kaçak define kazılarıdır. Yapının düşey taşıyıcı elemanları olan duvarlarda ve sütunlarda görülen malzeme ve yüzey kayıpları, yapının dayanımını azaltmaktadır. Nitekim paye kesitindeki eksilmeler ve olumsuz doğa koşullarının bir araya gelmesi sonucunda kuzeybatı cephesinde kısmi yıkılma gerçekleşmiştir. Jamatunda yer alan dört adet sütunun üçünde malzeme kayıplarına bağlı olarak ciddi strüktürel bozulmalar görülmektedir. İki adet sütunun kesitinde eksilmeler görülürken, diğer bir sütunda gövde ile başlığın birleşim noktasında malzeme kaybının olduğu görülmektedir (Resim

4.77.). Kesme taşlardan oluşturulmuş kemerlerde ve dairesel biçimli kasnakta malzeme kayıpları mevcuttur. Duvarlarda ve tonoz üst döşemelerde strüktürel çatlamalar ve ayrışmalar görülmektedir (Resim 4.78.).

Resim 4.77. Sütunda görülen strüktürel bozulmalar (2023)

Resim 4.78. Tonoz ve duvarda görülen çatlak ve ayrışma (2023)

4.4. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin Elazığ Kiliseleri İçindeki Yeri

Tezin konusunu oluşturan Khule Surp Kevork Kilisesi ve bölüm 3.3.'te incelenen Elazığ ilindeki on dört adet kilise mimari özellikleri açısından karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. İncelenen kiliselerin altısında Khule Surp Kevork Kilisesi'nde olduğu gibi Ermeni mimarisi ile bağıntılı izler bulunmaktadır. Ermeni mimarisi izleri taşıyan

kiliseler şunlardır; Surp Hagop Kilisesi, Surp Gatoğige Kilisesi, Keğahayyats Surp Asdvadzadzin Manastırı, Surp Asdvadzadzin Kilisesi (Tadem Manastırı), Surp Kevork Kilisesi, Ermeni Protestan Kilisesi. Bu kiliseler ile Khule Surp Kevork Kilisesi'nin karşılaştırılması sonucunda bazı benzerlikler tespit edilmiştir. Benzerlikler şunlardır:

- Surp Hagop ve Ermeni Protestan Kiliselerinin dışındaki dört adet kilisenin Orta Çağ döneminde inşa edilmesi,
- Surp Hagop, Surp Asdvadzadzin (Tadem Manastırı) ve Ermeni Protestan Kiliselerinin Elazığ'ın merkez ilçesinde yer alması,
- Kovancılar ilçesinin Ekinözü Köyü'nde yer alan kilisenin Keğahayyats Surp Asdvadzadzin Manastır yerleşim planı içerisinde yer alması,
- Surp Gatoğige Kilisesi'nin apsis ve apsisin iki yanında bulunan tonozlu hücrelere sahip olması,
- Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin (Tadem Manastırı) ana bölüm, jamatun ve güney cephesine bitişik bölüm olmak üzere üç bölümden oluşması ve ana bölümün üst örtüsünün kasnağa oturtulmuş kubbeden meydana gelmesi,
- Surp Asdvadzadzin (Tadem Manastırı) ve Surp Kevork Kiliselerinde moloz taş ve kesme taşın birlikte kullanılması tespit edilen benzerliklerdir.

5. RESTİTÜSYON

5.1. Restitüsyon Verileri

Tarihi 6. yy'a dayanan Khule Vank Manastırı'ndan günümüze ulaşan tek yapı Khule Surp Kevork Kilisesi'dir. Manastır ve çevresinin dini ve kültürel bir merkez olarak kullanıldığı bilinmektedir. Manastır çevresinde birçok yapı bulunmaktadır. Bu yapılar içerisinde yetimhane ve okul yapıları mevcuttur (Resim 5.1.). Resim 5.2.'de görülen orta çağ mezarlığının da manastıra ait olduğu bilinmektedir (Url-13, 2023). Sonraki dönemlerde yazıhane ve yetimhane olarak hizmet veren manastır, 1301-1890 yılları arasında altı kez onarılmıştır. Onarım çalışmaları nedeniyle yapı, büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır.

Resim 5.1. Manastır yetimhanesi ve okulu (Url-13, 2023)

Resim 5.2. Manastır orta çağ mezarlığı (Url-13, 2023)

Günümüze ulaşan kilise yapısının geçmişteki durumunu tanımlayan yazılı ve görsel belgeler sınırlıdır. Thierry'in (1991) yapmış olduğu çalışmada kiliseye ait vaziyet planı, kat planı, kesit ve görseller yapının geçmişteki durumunu ve mimari biçimlenişini anlamaya yardımcı olan en önemli somut belgedir. Yapı üzerine bir katlı evin inşa edildiğini gösteren 1975 yılına ait görsel, kuzeydoğu cephesinden çekilmiş, mezar odasının tanımlanmasına yardımcı olan tek görseldir. Mevcut görseller, çizimler ve yapıdaki kalıntı izler bir araya getirilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Bu verilerin yanı sıra Doğu Anadolu bölgesinde aynı dönemde inşa edilmiş, jamatuna sahip Ermeni kiliseleri incelenmiş ve benzerlik gösteren kiliselerle analoji çalışması yapılmıştır.

Üç bölümden oluşan yapıda, jamatun ve mezar odasının yapıya sonradan eklenmiş olduğu bilinmektedir. Yapının mevcut durumunda mezar odasının bulunmamasından kaynaklı olarak bu bölümün tanımlanması erişilen veriler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Jamatunun güneydoğu cephesinin duvar aksında 11 cm çıkıntı oluşturması, jamatunun yapıya sonradan eklendiğini doğrular niteliktedir. Ana bölüme ait kapıda lento olarak taş malzeme kullanılırken jamatun kapısındaki lentoda ahşap malzeme kullanılması da bu bölümün yapımını daha geç bir tarihe tarihlendirmektedir. Jamatun, malzeme, yapım tekniği, kapı ve pencerelerin biçimlenişi açısından ana bölümle uyuşmaktadır.

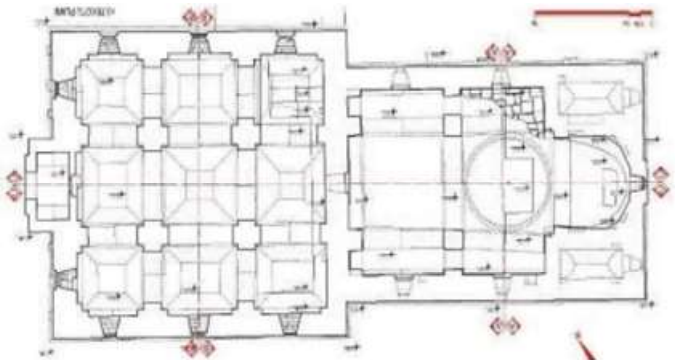
Jamatun ve mezar odası eklenmeden önce, kiliseyi oluşturan ana bölümün kuzeydoğu-güneybatı aksı boyunca simetrik bir plana sahip olduğu düşünülmektedir.

5.2. Analojik Araştırma

5.2.1. Çarpanak Kilisesi

9. yy'a tarihlendirilen kilise, Ctotus-Ctuc Manastırı'ndan günümüze ulaşmış tek yapıdır (Öztürk, 2021). Kilise, Van'ın Tuşba İlçesi sınırları içerisinde, Van Gölü'nün kuzeyindeki Çarpanak Adası'nda yer almaktadır. Kilise, ana bölüm, sonradan eklenmiş olan jamatun ve müştemilat bölümleri olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Müştemilat bölümü günümüze ulaşamamıştır. Ana bölümde, ikisi duvara bitişik olmak üzere dört taşıyıcı paye bulunmaktadır. Ana bölüm, apsis, iki adet apsidiyol, naos, orta nef ve yan neflerden oluşmaktadır (Şekil 5.1.). Naos mekanı, içten kubbeli olup dıştan piramidal külahla örtülüdür. Ana bölümün üst örtüsü kırma çatı biçimindedir (Resim 5.3.). Jamatun, ana bölümden daha geniş ölçülerde inşa edilmiş olup kuzeydoğu-güneybatı cephelerinde çıkıntı oluşturmaktadır. Jamatundaki dört adet paye, sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmış olup dokuz adet mekân oluşturmuştur. Bu mekanlar

tekne tonoz ile örtülüdür. Jamatun sekiz adet mazgal tipi pencere ile aydınlatılmaktadır. Yapı, kalker, andezit ve moloz taştan inşa edilmiştir (Öztürk, 2021).

Şekil 5.1. Çarpanak Kilisesi Planı (Öztürk, 2021)

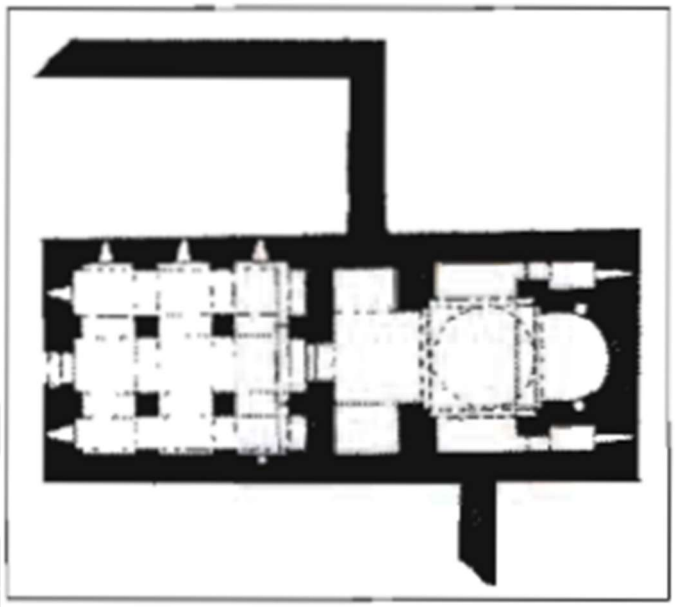

Resim 5.3. Çarpanak Kilisesi perspektif görüntüsü (Öztürk, 2021)

5.2.2. Altınsaç Kilisesi

Kilise, Gevaş Saint Thomas Manastırı'ndan günümüze ulaşmış tek yapıdır. 13. yy öncesine tarihlenen yapı, Van'ın Altınsaç Köyü'nde, Van Gölü'ne bakan bir vadinin yamacında yer almaktadır (Uluçam, 2000). Kilise, üç nefli kubbeli bazilikal planlıdır (Şekil 5.2.). Naos mekanı, yüksek kasnaklı, içten kubbe, dıştan piramidal külahla örtülüdür. Yapının doğusunda yarım kubbeli apsis ve apsisin iki yanında bulunan apsidiyol (pastoforium) hücreleri bulunmaktadır (Karaca, 2010). 1671 yılında kilise onarılarak batısına jamatun eklenmiştir (Uluçam, 2000). Jamatunun eklenmesi sonucu üst örtüde kademelenme oluştuğu görülmektedir (Resim 5.4.). Jamatun, Khule Surp Kevork Kilisesi'nde olduğu gibi merkezi kare mekanı çevreleyen neflerden oluşmuştur. Mekan beş adet mazgal tipi pencereyle aydınlatılmaktadır. Jamatundan ana

bölüme geçişte tonoz örtülü narteks (giriş) tanımlanmıştır. Narteks mekanı, kuzey-güney cephe duvarlarından yan neflere doğru dik olarak uzanan duvarlar ile sınırlandırılmıştır. Yapıda moloz ve kesme taş malzeme kullanılmış olup duvarlar dolgu duvar tekniğinde örülmüştür (Karaca, 2010).

Şekil 5.2. Altınsaç Kilisesi Planı (Uluçam, 2000)

Resim 5.4. Altınsaç Kilisesi perspektif görüntüsü (Url-15, 2023)

5.3. Restitüsyon Sorunları

Khule Surp Kevork Kilisesi, jamatunlu ve üç nefli bazilika plan tipinin bir örneğidir. Kilisenin Khule Vank Manastır yapısından günümüze ulaşmış olması, jamatun ve mezar odası bölümlerinin yapıya farklı dönemlerde eklenmiş olması ve yapıda ciddi yüzey kayıplarının olması restitüsyon projesi hazırlama sürecini zorlayıcı kılmıştır. Bu nedenle analojik çalışma verileriyle yapıya ait verilerin karşılaştırılması yapılmıştır. Kilisenin belirlenen restitüsyon sorunları şunlardır;

- Orta nef ve naos mekanlarının üst örtüsünün yıkılması ve yapının tarihsel sürecinde yapı üzerine farklı işleve sahip yapının eklenmesi sonucunda kubbe ve kubbeyi dış yüzeyde örten külah günümüze ulaşamamıştır. Erişilen çalışmalar, yapıda kullanılan külahın biçimine dair bilgi vermemektedir. Günümüzde naos mekanın üst örtüsünde bulunan kubbeye ait kasnak, kısmi olarak görülebilmektedir.
- Erişilen çalışmalar ve yapıda bulunan mevcut izler çerçevesinde, yapıya sonradan eklenen mezar odasına ait üst döşemenin, galeri katı apsidiyol hücresinde zemin döşemesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Mezar odası eklenmeden önce kuzeybatı apsidiyolünün, kuzeydoğu apsidiyolüyle simetrik olduğu ve mezar odasına erişimi engelleyen kuzeybatı apsidiyol hücresine ait duvarın kısmi olarak yıkıldığı düşünülmektedir.
- Yapı içerisindeki niteliksiz taş-toprak yığını nedeniyle özgün zemin döşeme ve kot farklılıkları okunamamaktadır. Payelerin ve jamatundaki sütunların kaidelerine ait somut bir veri bulunmamaktadır. Erişilen kesit şemasında, jamatunun zemin döşemesinde bir adet çukur olduğu görülmektedir. Bu çukurun hangi işlevde kullanıldığı bilinmemektedir.
- Galeri katı apsidiyol hücresine erişim sağlayan merdivenin başlangıç kotu, erişime uygun yükseklikte bulunmamaktadır.
- Kilise içerisinde dini törenler ve ritüellerin uygulanış biçimlerini yansıtan, mekanların işlevlerini tanımlamaya yardımcı olabilecek donanımlar hakkında somut bir veriye ulaşılamamıştır.

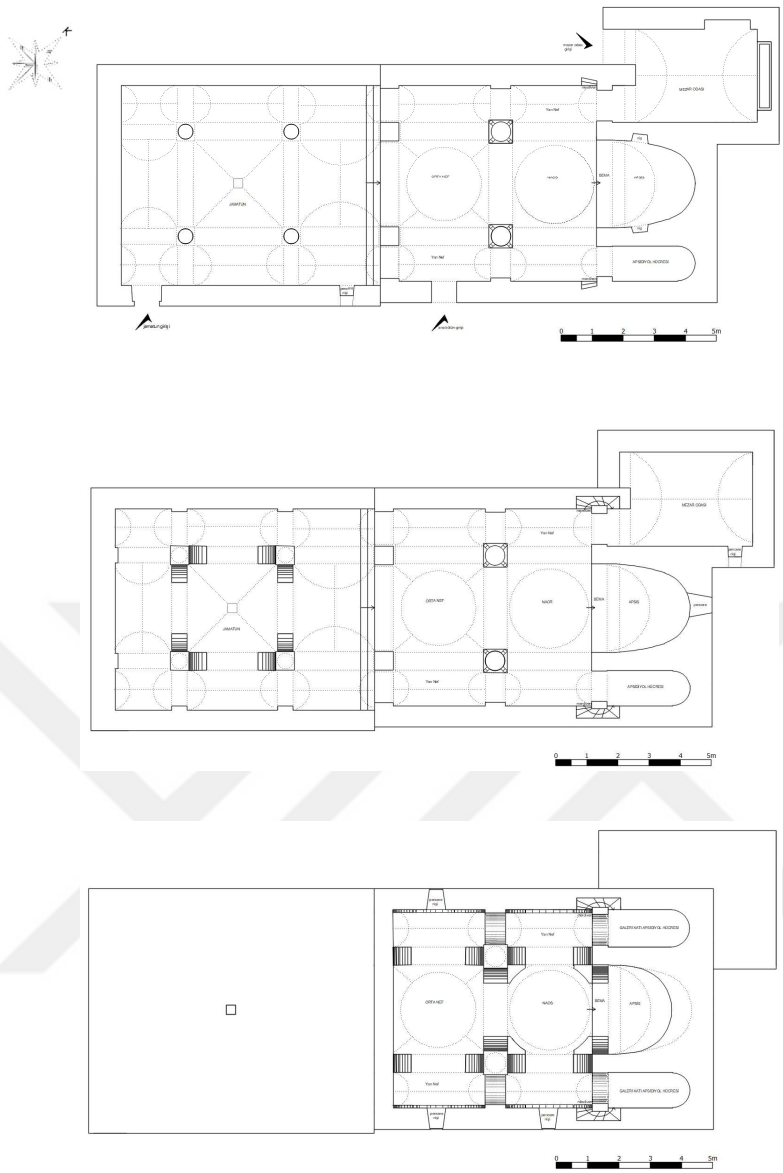
5.4. Restitüsyon Projesi

Kiliseye ait en eski verilerin yer aldığı Thierry'in (1991) çalışmasında bulunan yapıya ait çizimler ve görseller, restitüsyon projesinin hazırlanma aşamasında önem arz

etmiştir. Yapının yıkılan bölümlerinin, yapı elemanlarının ve yapı çevresinde bulunan yapıların yerleri ve boyutları erişilen çizimlerde yer alan çizgi ölçek yardımıyla oranlanarak bulunmuştur. Erişilen verilerin ve yapıdaki kalıntı izlerin yetersiz kaldığı durumlarda analojik araştırma verilerine başvurulmuştur.

Kuzeybatı cephesinin büyük bir kısmının yıkılmış olması nedeniyle cephede tamamlama yapılarak plan şemaları yeniden düzenlenmiştir (Şekil 5.3.). Bu cephede bulunan ve günümüze ulaşamamış olan pencere nişi ve merdiven, kuzeydoğu cephesinde yer alan pencere nişi ve merdivene göre hizalanarak yerleştirilmiştir. Merdivenin başlangıç kotuna erişim biçimiyle ilgili bir veriye ulaşılamaması nedeniyle mevcut başlangıç kotu kullanılmış ve yanıltıcı olmaması için herhangi bir öneride bulunulmamıştır. Mezar odası üst döşemesinin, galeri katı apsidiyol hücresinin zemin döşemesi olarak kullanılması önerilmiştir. Ancak erişilen kesit şeması ve görsellere göre oranlanan mezar odasının yüksekliği, tonoz üst döşemenin üzerinde dolgu olduğunu göstermektedir.

Naos mekanının üst örtüsünü oluşturan kubbenin ve külahın yüksekliği, erişilen kesit şemasına göre yaklaşık olarak belirlenmiştir. Kubbeyi dıştan örten külahın biçimine dair herhangi bir iz ve veriye ulaşılamaması nedeniyle analojik araştırma verilerine başvurulmuştur. Yapılan analojik araştırmada, benzer bölge, dönem ve mimari biçimlenişe sahip kiliselerde piramidal külah kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle, restitüsyon projesinde piramidal biçimli külah önerilmiştir. Yapıda kısmi olarak bulunan kasnağın dairesel biçimli olduğu tespit edilmiştir. Bu tespite göre, dairesel biçimli kasnakta tamamlama yapılmıştır. Yapı üst kotundaki kademelenme ve erişilen kesit şemasına uygun olarak, yapı içerisinde jamatun ve ana bölüm arasında üç rıht, naos ve bema arasında bir rıht olmak üzere kot farkı oluşturulmuştur. Jamatun ve apsiste yer alan pencereleri çevreleyen taşlarda parmaklık montesi için açılan herhangi bir oyuk tespit edilmemiştir. Bu nedenle jamatun ve apsis penceresinde demir parmaklık önerilmemiştir.

Şekil 5.3. Restitüsyon projesi +1.60, +3.00 ve +4.75 kotu planları (2023)

6. RESTORASYON

6.1. Yapının Kullanımına İlişkin Öneriler

Kent tarihinde yer alan korunması gereken yapıların, kültürel sürekliliğin izlenmesi açısından korunması ve geleceğe aktarılması önemlidir. Bu aktarım, yapının periyodik bakımlarının yapılabileceği ve bakım sürekliliğinin sağlanabileceği uygun bir işlevle kullanılması ile mümkündür.

Literatür taraması yapılarak farklı bölgelerde yer alan kilise yapılarının yeniden işlevlendirme önerileri incelenmiştir. Şanlıurfa ilinde yer alan Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin cemaatini kaybetmiş olması nedeniyle Kırmızı'nın (2019) çalışmasında yapının müze olarak yeniden işlevlendirilmesi önerilmiştir. Kilisenin bulunduğu Germuş Köyü'nün, Göbekli Tepe'ye yakın bir konumda yer alması ve arkeolojik alan olarak nitelendirilmesi nedeniyle kilise yapısı ile birlikte bölgeye açık hava müzesi olarak kullanım önerisi getirilmiştir. Diyarbakır Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin günümüzde özgün işleviyle kullanılmasına karşın cemaatin az kişiden oluşması nedeniyle Öz'ün (2014) çalışmasında yapıya sergi salonu olarak ek işlev kazandırılmıştır. Mardin ilinde bulunan Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin özgün işlevinin yanı sıra A. Reis'in (2012) çalışmasında yapının konferans ve sergi salonu olarak da kullanılması önerilmiştir. Isparta'nın kent merkezinde yer alan Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin ise, Gül Müzesi olarak işlev kazandırılarak kilisenin bulunduğu çevrenin ekonomisine katkı sağlayacağı öngörülmüştür (Aydın, 2018). Bu çalışmalarda incelenen kilise yapılarına sadece yeniden işlevlendirme önerileri getirilirken, ülkemizde restorasyon uygulamalarıyla birlikte yeni işlevleriyle topluma kazandırılan birçok kilise yapısının olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri günümüzde semt kütüphanesi olarak kullanılan, Kayseri ilinde bulunan Meryem Ana Kilisesi'dir. Yapı, tarihsel süreçte depo, sergi salonu, zabıta karakolu ve spor salonu olarak işlevlendirilmiştir. Toplumun ihtiyacına cevap verebilmek, yapının kullanım süresini arttırmak ve yapı özgünlüğünü koruyarak küçük ölçekli müdahalelerle yeniden işlevlendirme sürecini gerçekleştirmek bu restorasyon uygulamasında temel ilke olarak benimsenmiştir (Ulubaşoğlu, 2022).

İncelenen çalışmalardaki kilise yapılarının yeniden işlevlendirme kararlarında, yapının konumu ve çevresinin, bölgedeki sosyal ve ekonomik durumun, ihtiyaçların ve koşulların önemli etkenler olduğu görülmektedir. Bu etkenler, tez çalışmasında ele alınan Khule Surp Kevork Kilisesi'nin yeniden işlevlendirilme kararlarında da esas alınmıştır.

Tarih boyunca bölgedeki gayrimüslimlere ev sahipliği yapan Elazığ, günümüzde de gayrimüslimler için önemli bir ildir. Nitekim Elazığ'ın Harput Mahallesi'nde yer alan Meryem Ana Kilisesi'nin 2020 yılında yaşanan depremden önce aktif olarak kullanıldığı ve deprem sonrasında hasar alarak mevcut durumda kullanılmadığı bilinmektedir. Yaşanan bu deprem sonucunda ilde aktif olarak kullanılabilecek bir kilise yapısı bulunmamaktadır. Yapılan sözlü görüşmelerde Elazığ ilinde kilisenin kullanımını sağlayabilecek yaklaşık olarak 30 aileden oluşan bir cemaatin olduğu ve 2020 depremi öncesinde il çevresindeki gayrimüslimlerin dini günlerde Elazığ ilini tercih ettikleri ifade edilmiştir. Edinilen bilgiler ve jamatunun yarı sosyal yarı dini işlevi göz önünde bulundurularak Khule Surp Kevork Kilisesi'ne esnek bir kullanıma sahip iki farklı işlev önerisi getirilmiştir. Kilisenin özel günlerde kilise olarak faaliyet göstermesi, diğer günlerde ise toplanma/etkinlik alanı ve kilisenin tarihsel sürecini yansıtan eser, ürün veya fikirlerin sergilendiği bir alan olarak kullanılması önerilmiştir. Bu öneride, ilde bulunan diğer kilise yapılarına kıyasla, kilisenin kentin kırsal bölgesinde yer almaması, şehir merkezine ve üniversite yerleşim alanına yakın olarak konumlanmış olması ve tarih boyunca gayrimüslimler için dini merkez olarak kabul edilen bir yerleşim alanı içerisinde yer alması da etkili olmuştur. Önerilen restorasyon projesi, bütüncül bir koruma yaklaşımı ile oluşturulmuştur. Önerilen restorasyon projesinde kilisenin çevresinde bulunan tarihi çeşme ve havuz koruma altına alınırken, kilisenin parsel sınırları içerisinde yer alan ve geçmiş dönemlerde sulama sistemi için inşa edilmiş olan iki adet havuz peyzaj elemanı olarak değerlendirilmiştir.

6.2. Yapının Onarımına İlişkin Öneriler

Kilisenin Orta Çağ'a ait bir yapı olması ve yapının büyük bir kısmının yıkılmış olması nedeniyle öneri restorasyon projesinin hazırlanması aşamasında literatür taraması yapılmış ve benzer tahribatlara maruz kalmış yapıların restorasyon sonrası durumları incelenmiştir.

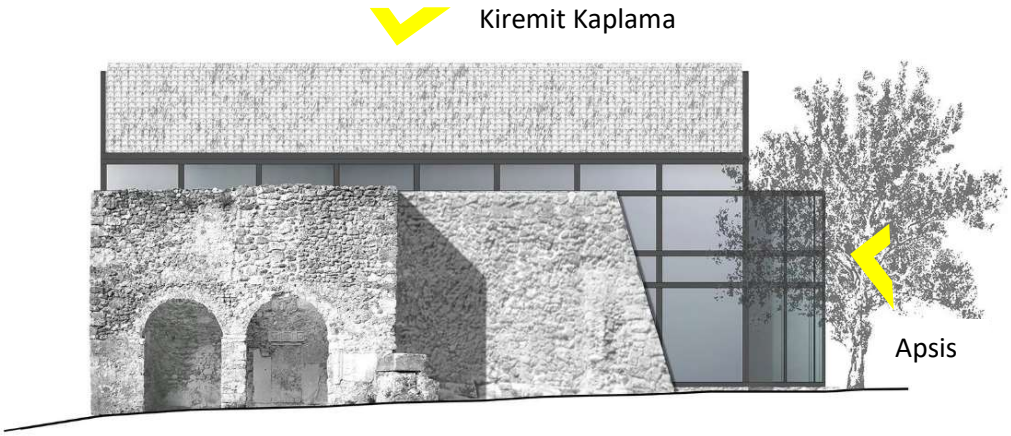
Bütün uluslararası koruma ile ilgili toplantılarda, Antik ya da Orta Çağ'a tarihlenen yapıların tamamlanmasının doğru olmadığı ifade edilmiştir. Genel bir ilke olarak, tahribatların, yapılacak olan tamamlamaların ve işçiliğin çok olduğu durumlarda yapıyı günümüz malzemeleri kullanarak orijinale benzetmeye çalışmak uygun görülmemektedir (Kuban, 1969). Orijinal malzemenin kullanılamayacağı, yapıdaki detayların aynı hassasiyetle yeniden oluşturulamayacağı düşüncesiyle bu tür yapıların mevcut durumunu korumak daha uygun ve ekonomik bulunmaktadır (Kuban, 1969).

Yapının orijinalindeki biçimsel düzen ve dokunun yeniden oluşturulamayacağı düşüncesiyle, öneri restorasyon projesinde çağdaş ek tasarım yaklaşımlarından olan nötr tamamlama tercih edilmiştir. Nötr tamamlama, şeffaf ya da yansıtıcı malzemeler ile yapı cephesinde farklılık göstererek algılanabilen, tarihi dokuda öne çıkmadan yapıya eklemlenen yaklaşımı ifade etmektedir (Sağlam, Tavşan, 2019).

Bu öneri oluşturulurken kilise yapılarındaki nötr tamamlama örnekleri incelenmiştir. İtalya'nın San Donato ilinde bulunan ve Erken Orta Çağ'a tarihlenen kilise, tek nefli ve apsisli plan tipine sahiptir (Url-16, 2023). Kilisenin mimari tipolojisini doğru şekilde anlamak amacıyla arkeolojik kazılar gerçekleştirilmiştir (Url-16, 2023). Elde edilen kazı sonuçları doğrultusunda apsis bölümü, çelik konstrüksiyon ve cam malzeme kullanılarak yapıya yeniden eklenmiştir (Resim 6.1.). Üst örtüde kullanılan çelik konstrüksiyon kiremit malzeme ile kaplanmıştır (Şekil 6.1.). Yapı, günümüzde yarı dini yarı sosyal işlevli olarak kullanılmaktadır (Url-16, 2023).

Resim 6.1. San Donato'daki Erken Orta Çağ Kilisesi'nin restorasyonu (Url-16, 2023)

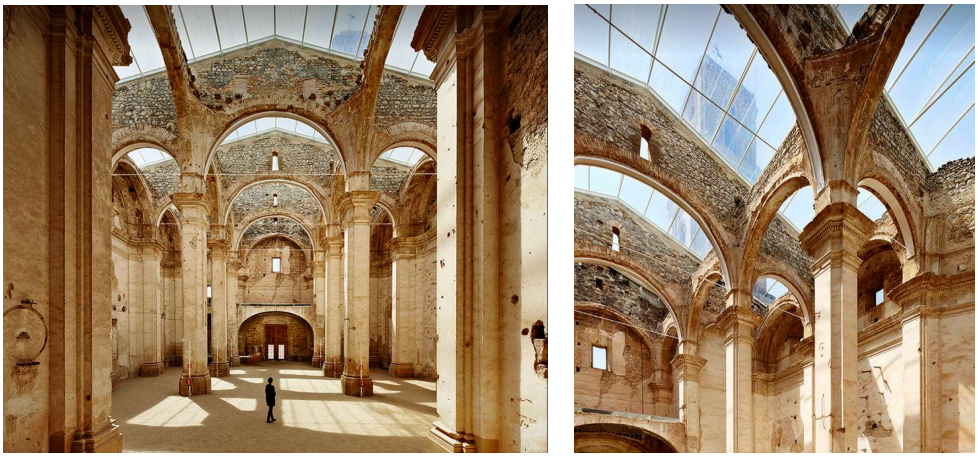

Şekil 6.1. San Donato'daki Erken Orta Çağ Kilisesi'nin görünüşü (Url-16, 2023)

Büyük Işıklık Kilisesi (Huge Skylight Church), İspanya'nın Tarragona ilinde bulunmaktadır. Kilise, İspanya'da yaşanan iç savaşın büyük bir sembolü olarak bilinmektedir (Url-17, 2023). Bu nedenle kilisenin yeniden işlevlendirme ve restorasyon sürecinde mimari biçimlenişin ve yapısal görünümün bozulmamasına dikkat edilmiştir. Yapıda uygulanan sağlamlaştırma müdahaleleri sonrası yapının üst örtüsünde çelik konstrüksiyon uygulaması yapılmıştır. Konstrüksiyonun üzerine ise şeffaf ETFE plastik çatı uygulaması gerçekleştirilmiştir (Resim 6.2.) (Url-17, 2023). Restorasyon projesinde, iç ve dış ortamdaki dengeyi korumak ve iyi hissettiren mimarlık yaklaşımıyla doğayla iç içe bir kamusal mekan sunmak esas alınmıştır (Resim 6.3.).

Resim 6.2. Üst örtüde uygulanan ETFE çatı kaplaması (Url-17, 2023)

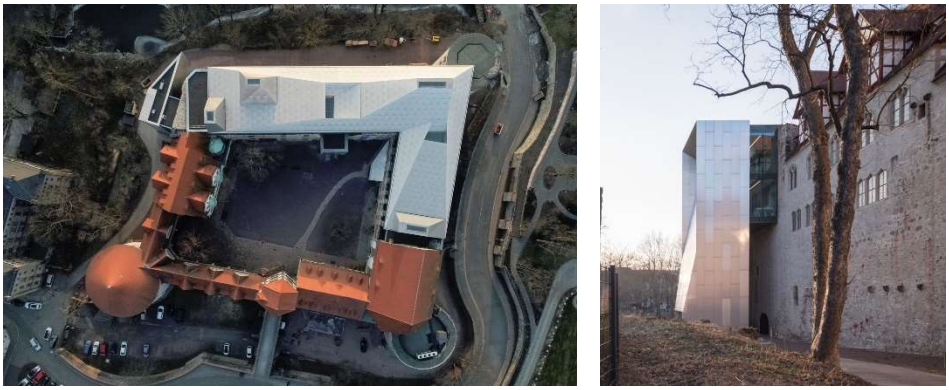

Resim 6.3. Büyük Işıklık Kilisesi (Huge Skylight Church) (Url-17, 2023)

Farklı işlevlere sahip yapılardaki nötr tamamlama örnekleri de incelenmiştir. Almanya'nın Halle ilinde bulunan Moritzburg Kalesi, 15. yy Almanya'sındaki gotik askeri mimarisinin bir örneği olarak bilinmektedir (Url-18, 2023). Savaşlar sırasında kuzey ve batı cepheleri kısmi olarak tahribata maruz kalmıştır. Kısmi tahribatlara karşın yapının özgünlüğü büyük ölçüde korunmuştur. Yapının cephe duvarları, yapının köşelerinde yer alan dört kuleden üçü ve merkezi avlusu korunmaktadır (Url-18, 2023). 1904 yılından itibaren sanat müzesi olarak kullanılan kale yapısında, restorasyon çalışmalarıyla birlikte tamamlamalar ve eklemeler yapılmıştır. Cephe duvarlarında cam malzeme ile tamamlama yapılırken, sergi alanını büyütmek amacıyla yansıtıcı metal malzeme ile oluşturulan yeni bir çatı ve sirkülasyonu iyileştirmek amacıyla iki yeni kule eklenmiştir (Resim 6.4.-5.) (Url-18, 2023).

Resim 6.4. Moritzburg Kalesi'nin restorasyon sonrası görünümü (Url-18, 2023)

Resim 6.5. Moritzburg Kalesi'nde çatı ve kule uygulaması (Url-18, 2023)

Bir başka nötr tamamlama örneği ABD'nin Virginia Eyaleti'nde bulunan 18. yy'a tarihlenen konut yapısıdır (Url-19, 2023). Yapı taş, tuğla ve ahşaptan inşa edilmiştir. Yapının tahribatlara maruz kaldığı bilinmektedir. 2023 yılında restorasyon çalışmasının tamamlanması beklenen konut yapısında, ön cephede ve çatıda kısmi tamamlamalar yapılacaktır. Tamamlamalarda çelik konstrüksiyon ve cam malzeme birlikte kullanılacaktır (Url-19, 2023). Konutun tahribata uğradığı kısımlarda duvar ve cam malzeme ile çift cidarlı tamamlama yapıldığı gözlemlenmektedir (Resim 6.6.).

Resim 6.6. Virginia Eyaleti'nde bulunan konutun restorasyon projesi (Url-19, 2023)

6.2.1. Temizleme

Yapı içerisinde kaçak kazılar ve kısmi yıkılmalar nedeniyle taş-toprak yığını oluşmuştur. Bu nedenle özgün zemin döşemesi algılanamamaktadır. Taş-toprak yığınlarının yapı içerisinden temizlenmesi ve özgün döşemenin tespit edilmesi gerekmektedir. Üst döşemede de yer alan niteliksiz kalın toprak tabakası yapı üst örtüsünden uzaklaştırılmalıdır. Üst örtüde görülen bitki oluşumunun otsu bitkilerden meydana gelmesi ve kimyasal müdahalelerin yapıda kullanılan malzemeye zarar verebileceği göz önünde bulundurularak mekanik müdahaleler önerilmektedir. Yapı içerisinde yüzey kirliliği, isli yüzeyler, sıva, badana ve harç müdahaleleri bulunmaktadır. Sağlamlaştırma ve bütünleme müdahalelerine uygun hale getirmek için yapının iç yüzeylerinde temizleme işlemi yapılmalıdır. Yapının doğa koşullarına açık olması nedeniyle pandantiflerde ve apsisin yarım kubbesinde bulunan bezemelerde kirlenmelere bağlı olarak bezeme kayıpları oluşmuştur. Bezemelerde herhangi bir tamamlama yapılmadan mevcut bezemelerin temizlenerek korunması önerilmiştir. Pencerelerdeki korozyona uğramış lokma demir parmaklıklar temizlenip, metal koruyucunun püskürtme yöntemiyle uygulanması önerilmiştir. Kapı üzerinde kullanılan ahşap lento, çürüme riskine karşı ilaçlanmalı ve sürme yöntemiyle emprenye uygulanmalıdır.

6.2.2. Sağlamlaştırma

Yapının jamatun bölümünde yer alan sütunlarda malzeme kayıplarına bağlı olarak ciddi strüktürel hasarlar bulunmaktadır. Sütunlarda görülen hasarların bölgesel tamamlama yöntemi ile onarılması önerilmektedir. Yekpare yontma kesme taştan oluşan bu sütunlarda kimyasal yöntem ile sağlamlaştırma işleminin yapılmasına uzmanlar tarafından yapılacak detaylı inceleme ve teknik analizler sonucunda karar verilmesi uygun bulunmuştur. Yapının üst döşemesinde ve duvarlarda derin çatlaklar mevcuttur. Teknik analiz yöntemleri ile çatlakların genişlikleri ve derinlikleri belirlenip enjeksiyon, dikiş veya destek yöntemlerinden uygun olan yöntemin seçilip uygulanması önerilmektedir.

6.2.3. Bütünleme

Hasar analizinde yapı içi ve dışında tespit edilen malzeme ve yüzey kayıplarının, kaba ve ince yonu taşlar ile özgün harca uyumlu bir harç kullanılarak tamamlanması önerilmiştir. Dairesel biçimli kasnakta görülen malzeme kayıplarının ise özgün

malzemeye uygun kesme taş ile bütünlenmesi uygun görülmüştür. Bütünleme yapılmadan önce yüzeylerde temizlik yapılması gerekmektedir. Küçük ölçekli malzeme ve yüzey kayıplarında özgün malzemeye uygun plastik onarım ile bütünleme yapılması uygun görülmüştür. Uzmanlar tarafından teknik analizlerin yapılmasıyla özgün sıvaya uyumlu bir sıva belirlenmeli ve yapı içerisinde özgün sıvanın yok olduğu yerler yeniden sıvanmalıdır. Duvarlarda tespit edilen derz boşalmalarında özgün harca uyumlu bir harç ile derzleme yapılmalıdır. Zeminde yer alan taş-toprak yığını temizlenerek özgün döşeme malzemesi tespit edilmeli ve uygun malzeme ile bütünleme yapılmalıdır.

6.2.4. Yeniden Yapım

Kısmi yıkılmalar sonucunda kilise çevresinde taş yığıntıları oluşmuştur. Bu yığıntı içerisinde yapıya ait özgün malzemelerin ayrıştırılarak, kemerler, payeler, merdiven ve kısmi olarak duvarların, restitüsyon projesine uygun olarak yeniden yapılmasında kullanılması önerilmiştir. Yapının zemininde bulunan taş-toprak yığını içerisinde, yıkılan sütuna ait sütun gövdesi bulunmaktadır. Yıkılan sütunun tamamlanması için kalıntı sütun gövdesinin kullanılması önerilmiştir. Kısmi duvarlar, yeniden yapılması önerilen kemerlerin hizasında yer almaktadır. Mezar odasının yapıya sonradan eklenmiş olması ve yapılan analojik araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler ışığında mezar odasının yeniden yapımı önerilmemiştir. Güneydoğu cephesinde bulunan apsidiyole simetrik olarak, kuzeybatı cephesinde de apsidiyolün inşa edilmesi uygun bulunmuştur. Galeri katı apsidiyol hücresine erişim sağlamak amacıyla kalıntı özgün taşlarla merdivenin yeniden inşası önerilmiştir. Cephelerin geri kalan bölümünde mevcut boşluklar korunarak cam duvar uygulaması önerilmiştir. Üst örtüde gerekli yalıtım iyileştirmeleri yapılarak mevcut durumun korunması uygun görülmüştür. Mevcut üst örtüdeki boşluğun ise çelik konstrüksiyonlu cam çatı uygulaması ile kapatılması önerilmiştir. Yapıda yeniden kubbe yapımı önerilmemiş olup kasnak üzerinden yükselen çelik konstrüksiyonlu piramidal külahın yapımı uygun bulunmuştur. Yapıya iki adet çörten eklenmiş olup toprak damda eğim kontrolü, çelik konstrüksiyonlarda ise gizli dere uygulaması ile yağmur suları yapıdan uzaklaştırılmıştır.

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Elazığ, verimli tarım arazilerine sahip olması ve Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan kervan yollarının geçiş güzergâhında yer alması nedeniyle tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Bu stratejik öneminin yanı sıra, binlerce yıllık tarihi geçmişinde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olup birçok kültürel ve mimari mirasa sahiptir. Bölgeye ilişkin nüfus verileri incelendiğinde, gayrimüslim nüfusun toplam nüfus içerisinde önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir. Erişilen bilgiler doğrultusunda gayrimüslim nüfus içerisinde Ermeni nüfusunun yoğunlukta olduğu ortak fikirdir. Bölgede yaşayan Ermeni nüfusun kendi kültürel ve mimari mirası içerisinde, kilise yapıları öne çıkmaktadır. Bu kiliseler, Elazığ'da yaşayan Ermeni nüfusun zaman içerisinde azalması ve kilise cemaatinin kaybolması sonucunda kullanım dışı kalmış ve terk edilmişlikten kaynaklı bozulma ve yok olma sürecine girmiştir.

Bu tez kapsamında konum, tarihçe ve mimari özellikler bakımından incelenen, manastır yerleşme planı içerisinde yer alan Khule Surp Kevork Kilisesi, Ermeniler tarafından yapılmış yapılar arasında önemli bir yere sahiptir. Yapıya ait çalışmaların değerlendirilmesi sonucunda, manastır bölümünün yıkıldığı, kilisenin birçok onarımlar geçirdiği ve farklı işlevlerde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Günümüzde kullanılmayan kilise, doğa koşulları ve insan tahribatı nedeniyle bozulmalara oldukça maruz kalmıştır.

Tez çalışmasında yapının detaylı incelemesi yapılarak analitik rölövesi hazırlanmıştır. Yapının kısmi yıkılmalara ve tahribatlara maruz kalması nedeniyle, mimari biçimlenişin doğru algılanabilmesi ve yansıtılması için yapıya ait geçmiş görsellere ve analojik araştırma verilerine başvurularak restitüsyon projesi çizilmiştir. Önerilen restorasyon projesindeki tüm kararlar, literatür taraması ve tahribat düzeyi açısından benzer yapıların restorasyon sonrasındaki durumlarının incelenmesiyle belirlenmiştir. Yapı çevresinde bulunan yapıya ait kalıntı malzemelerle yıkılmış olan merdivenin, payelerin, yekpare sütun ve kemerlerin, kemerlerin oturtulduğu duvarların kısmi olarak yeniden yapılması önerilmiştir. Kuzeybatı cephesindeki mevcut duvarların ve yeniden yapılması önerilen kısmi duvarların dışında kalan kısımların ve üst örtünün nötr tamamlama yaklaşımıyla çelik konstrüksiyon ve cam malzeme ile tamamlanması önerisi

getirilmiştir. Öneri restorasyon projesinin hazırlanma sürecinde kilisenin mimari bütünlüğünü bozmadan, yapının güncel durumunun korunmasını sağlamak esas alınmıştır.

Kültürel sürekliliğin sağlanması ve yapının gelecek nesillere aktarılabilmesi için yapıya yeni bir işlev önerisi getirilmiştir. Yapıya, kilise ve toplanma/etkinlik alanı olmak üzere esnek kullanımlı yeni bir işlev kazandırılarak, kültürler arası etkileşimi arttırmak, kente ve yapının bulunduğu çevreye katkı sağlamak hedeflenmiştir. Koruma ile ilgili bütün tüzüklerde ele alınan bu tür koruma örneklerinin, gelecek nesiller üzerinde olumlu etkiler yarattığı bilinmektedir. Bu nedenle Elazığ'ın tarihsel süreci içerisinde önemli bir yer tutan Khule Surp Kevork Kilisesi için uygun görülen bütün müdahale önerileri uzman ekipler tarafından uygulanarak yapının korunması ve geleceğe güvenle aktarılması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Ahunbay, M. (1997a). *Ermeni Mimarlığı ve Sanatı* (Cilt 1). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.

Ahunbay, M. (1997b). *Kilise* (Cilt 2). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.

Akın, G. (1991). Tütekli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü. *Vakıflar Dergisi*(22), 324.

Aksın, A. (1999). *19. Yüzyılda Harput.* Elazığ: Ceren Ofset ve Matbaacılık & Reklamcılık.

Aksın, A. (2013). Harput'un Mezra'ya Taşınması Sürecinde İlk Vilayet Konağı. *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu* (s. 1010-1014). Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Akyel, S. (2015). XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine. *TAD*(8), 199-220.

Andreasyan, H. (1964). *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Aydın, A., Şahin, Ö. (2018). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü. *TÜBA-KED*(17), 73.

Hayli, S. (1992). *Harput'un Tarihi Coğrafyası* (Doktora Semineri*).* Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Hovannisian, G. (2017). Ermeni Dzopk/Kharpet/Harput. G. R. Hovannisian içinde, *Tarihi Kentler ve Ermeniler Harput* (s. 9-44). İstanbul: Aras Yayıncılık.

Kabasakal, C., Hançer, E. (2018). *Elazığ Mimari Kültürel Mirası Değerlendirme Raporu.* İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları.

Karaca, Y. (2004). *Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları I* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Karaca, Y. (2010). Van Gevaş Saint Thomas (Ganjak) Manastırı. *VI. Van Gölü Havzası Sempozyumu* (s. 153-158). İstanbul: Erciş Belediyesi Kültür Yayınları.

Karakaş, S. (2005). *Elaziğ Geleneksel Konut Kültürü* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Kazaryan, A. (2018). *Elazığ Mimari Kültürel Mirası Değerlendirme Raporu.* İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları.

Kazaryan, A., Hançer, E. (2018). *Elazığ Mimari Kültürel Mirası Değerlendirme Raporu.* İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları.

Kırmızı, İ. (2019). *Şanliurfa İli Germuş Surp Asdvadzadzin Kilisesi Koruma Projesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kouymjian, D. (1992). *The Arts of Armenia.* Lizbon: Calouste Gulbenkian Foundation.

Kuban, D. (1969). Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar. *Vakıflar Dergisi*(8), 347-349.

Maranci, C. (2017). Harput'un Ortaçağ Mimarisi. G. R. Hovannisian içinde, *Tarihi Kentler ve Ermeniler Harput* (s. 213-238). İstanbul: Aras Yayıncılık.

Mnatsakanyan, S. X. (1952). *Ermeni Nartekslerinin Mimarisi.* Erivan: Ermeni Akademik Yayınevi.

Öz, İ. (2014). *Diyarbakir Mar Petyum Keldani Kilisesi Restorasyon Önerisi* (Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Öztürk, Ş. (2021). Çarpanak Adası Ctotus-Ctuc Manastırı (Surp Garabet-Gtuds) Koruma Projesi Hakkında Bir İnceleme. *Online Journal of Art and Design*, 65-75.

Pontioğlu, A. (2018). *Elazığ Mimari Kültürel Mirası Değerlendirme Raporu.* İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları.

Reis A., S. A. (2012). *Mardin Kentinin Korunmasi Kapsaminda 'Surp Kevork Ermeni Kilisesi' Restorasyon Önerisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sağlam, K., Tavşan, C. (2019). Tarihi Çevrede Çağdaş Eklerin Biçimsel ve Kavramsal Kriterlere Bağlı Karşılaştırılması. *Yakın Mimarlık Dergisi, 3*(1), 52.

Sunguroğlu, İ. (1958). *Harput Yollarında.* İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

Şen, Z. (2006). *XIX. Yüzyılda Elazığ Vilayetinde Teba-i Şahanenin Dini ve Sosyal Yapısı* (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Şener, A. (2009). *Elazığ İl ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri.* Elazığ: Elif Group.

Şengün, T. M. (2007). Son Değerlendirmeler Işığında Keban Barajı'nın Elazığ İklimine Etkisi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi, 5*(3), 116-121.

Thierry, J. M. (1989). *Armenian Art.* New York: Harry N Abrams Inc.

Thierry, J. M. (1991). Le Couvent Saint Georges de Xulé (Xulévank). *Revue Des Études Arméniennes, XXII*, 225-251.

Ulubaşoğlu, N. Z. (2022). *Tarihi Yapilarin Güncel İhtiyaçlar Kapsaminda Yeniden İşlevlendirilmesi: Kayseri'de Bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin Semt Kütüphanesine Dönüşüm Süreci* (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uluçam, A. (2000). *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I Van.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ünal, A. M. (1987). 1056-1646 Tarihli Avarız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput. *BELLETEN*, 128.

Ünal, A. M. (1989). *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yarman, A. (2015). *Palu-Harput 1878* (Cilt 2). İstanbul: Belge Yayınları.

Yeğin, M., Öztürk, Ş. (2022). Elazığ Ermeni Protestan Kilisesi Restitiüsyon Projesi ve İncelenmesi. *Kent Akademi Dergisi, 15*, 707-726.

Url-1<*https://www.elazig.bel.tr/kent-rehberi/cografi-yapi/217/*>, erişim tarihi 24.03.2023.

Url-2<*http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari2.html*>, erişim tarihi 24.03.2023.

Url-3<*https://www.elazig.bel.tr/kent-rehberi/cografi-yapi/217*>, erişim tarihi 27.03.2023.

Url-4<*https://mapio.net/pic/p-8407773/*>, erişim tarihi 27.03.2023.

Url-5< *http://www.elazig.gov.tr/elazig-tarihi* >, erişim tarihi 28.03.2023.

Url-6< *http://web.firat.edu.tr/harput/tarih.html* >, erişim tarihi 28.03.2023.

Url-7<*https://www.collectif2015.org/tr/100Monuments/Le-Monastere-de-Saint-Georges-de-Khoule/* >, erişim tarihi 29.03.2023.

Url-8<*https://tr.wikipedia.org/wiki/Harput* >, erişim tarihi 29.03.2023.

Url-9<*https://docplayer.biz.tr/19250509-Ermeni-kiliselerinin mimarisi.html*>, erişim tarihi 03.04.2023.

Url-10< *http://www.palu.gov.tr/surp-lusovoric-kilisesi*>, erişim tarihi 10.04.2023.

Url-11<*https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/gezilecekyer/meryem-ana-kilisesi*>, erişim tarihi 12.04.2023.

Url-12<*https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/* >, erişim tarihi 12.04.2023.

Url-13<*https://www.collectif2015.org/tr/100Monuments/Le-Monastere-de-Saint-Georges-de-Khoule/* >, erişim tarihi 12.04.2023.

Url-14<*https://kultursel.com/kiliselerin-bolumleri-ve-anlamlari/*>, erişim tarihi 13.03.2023.

Url-15<*https://www.flickr.com/photos/sinandogan/51962074998/in/photostream/*>, erişim tarihi 29.04.2023.

Url-16<*https://divisare.com/projects/247046-Giuseppe-detto-Mao-Benedetti-Restauro-della-chiesa-altomedievale-di-San-Donato->, erişim tarihi 30.04.2023.

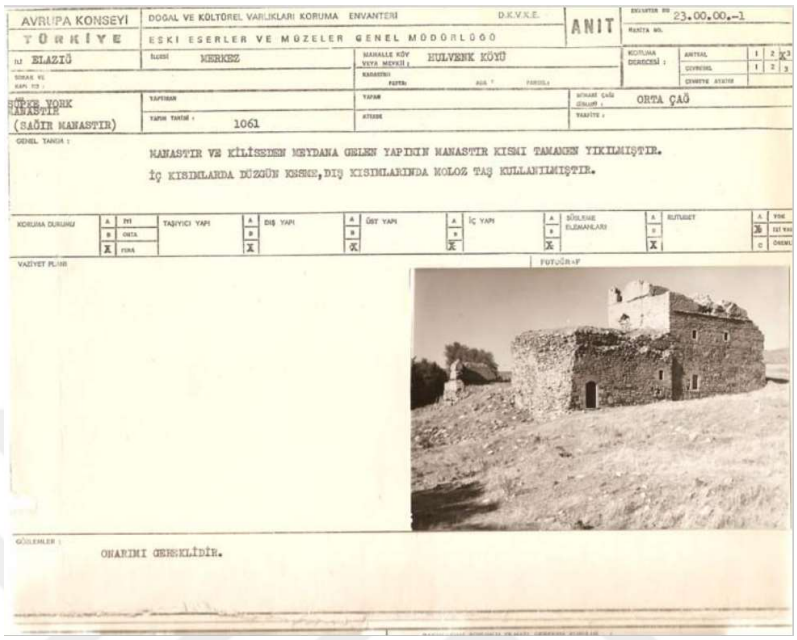
Url-17<*https://archello.com/story/42682/attachments/photos-videos/3*>, erişim tarihi 30.04.2023.

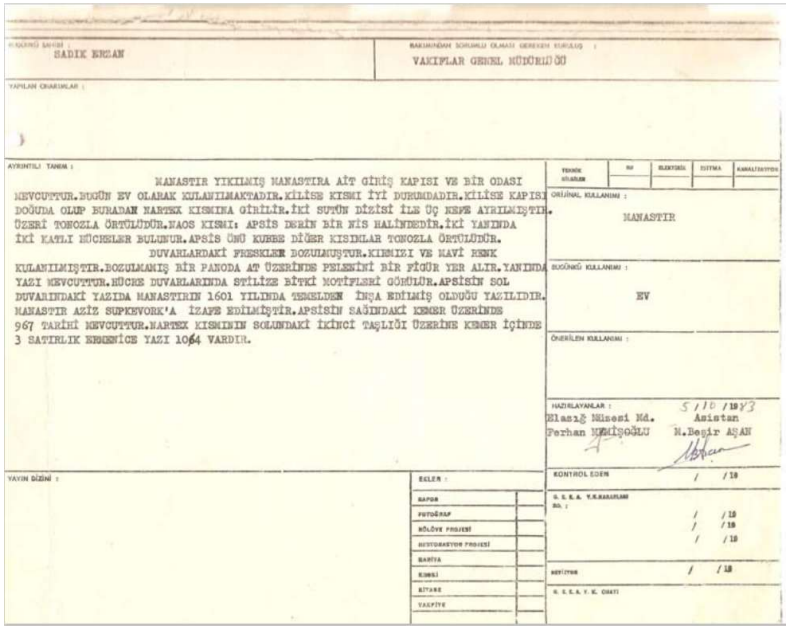
Url-18<*https://www.archdaily.com/892010/a-new-roof-by-nieto-sobejano-arquitectos-turned-this-ancient-german-castle-into-an-enlarged-exhibition-space*>, erişim tarihi 30.04.2023.

Url-19<*https://www.dezeen.com/2020/06/15/the-glass-house-project-machado-silvetti-virginia/amp/*>, erişim tarihi 30.04.2023

EKLER

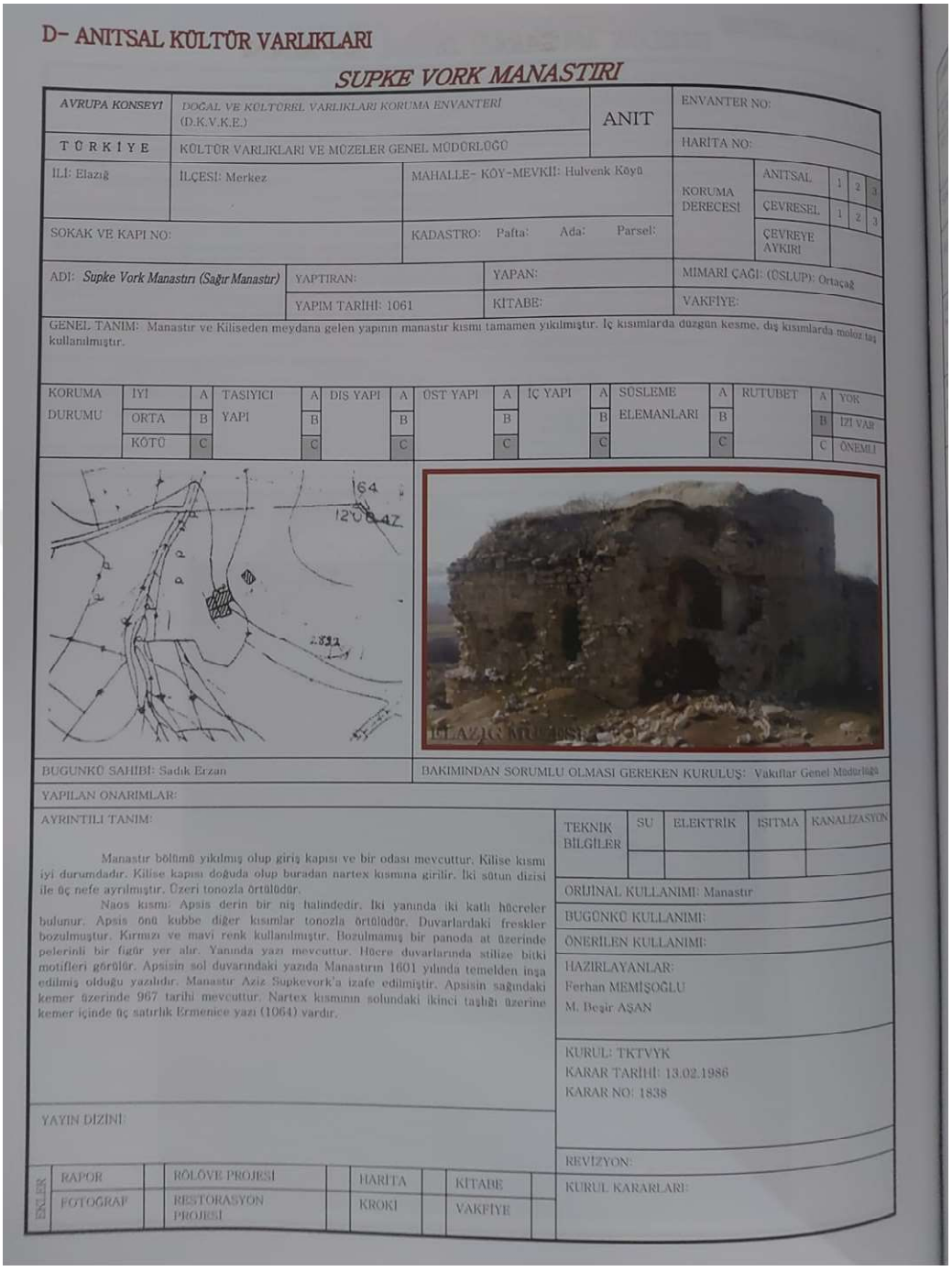
EK A Envanter Fişleri

AVRUPA KONSEYİ
DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ
D.K.V.K.E.
ANIT
TÜRKİYE
ESKİ ESERLER VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
23.00.00.-1
İLİ ELAZIĞ
İLÇESİ MERKEZ
MAHALLE KÖY VEYA MEVKİİ : HULVENK KÖYÜ
KORUMA DERECESİ :
ANITSAL 1 2 X3
ÇEVRESEL 1 2 3
ÇEVRESİ ATANDI
TÜRKİYE YORUK MANASTIR (SAĞIR MANASTIR)
YAPIM TARİHİ : 1061
MİMARİ ÇAĞ (DÖNEMİ) : ORTA ÇAĞ
GENEL TANIM :
MANASTIR VE KİLİSESİNDEN MEYDANA GELEN YAPININ MANASTIR KISMI TAMAMEN YIKILMIŞTIR.
İÇ KISIMLARDA DÜZGÜN KESME, DIŞ KISIMLARINDA MOLOZ TAŞ KULLANILMIŞTIR.
KORUMA DURUMU
TAŞIYICI YAPI
DIŞ YAPI
ÜST YAPI
İÇ YAPI
SÜSLEME ELEMANLARI
MUTFAKLAR
VAZİYET PLANI
FOTOĞRAF
ONARIMI GEREKLİDİR.

SADIK ERCAN
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
YAPILAN ONARIMLAR :
AYRINTILI TANIM :
MANASTIR YIKILMIŞ MANASTIRA AİT GİRİŞ KAPISI VE BİR ODASI MEVCUTTUR. BUGÜN EV OLARAK KULANILMAKTADIR. KİLİSE KISMI İYİ DURUMDADIR. KİLİSE KAPISI DOĞUDA OLUP BURADAN NARTEX KISMINA GİRİLİR. İKİ SUTÜN DİZİSİ İLE ÜÇ NEFE AYRILMIŞTIR. ÜZERİ TONOZLA ÖRTÜLÜDÜR. NAOS KISMI: APSİS DERİN BİR NİŞ HALİNDEDİR. İKİ YANINDA İKİ KATLI NİŞLER BULUNUR. APSİS ÜNÜ KUBBE DİĞER KISIMLAR TONOZLA ÖRTÜLÜDÜR.
DUVARLARDAKİ FRESKLER DOZULMUŞTUR. KIRMIZI VE MAVİ RENK KULANILMIŞTIR. BOZULMAMIŞ BİR PANODA AT ÜZERİNDE PELESİNİ BİR FİGÜR YER ALIR. YANINDA YAZI MEVCUTTUR. NİŞLİ DUVARLARINDA STİLİZE BİTKİ MOTİFLERİ GÖRÜLÜR. APSİSİN SOL DUVARINDAKİ YAZIDA MANASTIRIN 1601 YILINDA TEMELDEN İNŞA EDİLMİŞ OLDUĞU YAZILIDIR. MANASTIR AZİZ SUPKEVORK'A İZAFE EDİLMİŞTİR. APSİSİN SAĞINDAKİ KEMER ÜZERİNDE 967 TARİHİ MEVCUTTUR. NARTEX KISMININ SOLUNDAKİ İKİNCİ TAŞLIĞI ÜZERİNE KEMER İÇİNDE 3 SATIRLIK KEŞENİCE YAZI 1064 VARDIR.
ORİJİNAL KULLANIMI : MANASTIR
GÜNÜMÜZ KULLANIMI : EV
ÖNERİLEN KULLANIMI :
HAZIRLAYANLAR : 5/10/1993
Elazığ Müzesi Md. Asistan
Ferhan KİBİŞOĞLU M.Beşir AŞAN
KONTROL EDEN
YAYIN DİZİNİ :
EKLER :
RAPOR
FOTOĞRAF
RÖLÖVE PROJESİ
RESTORASYON PROJESİ
HARİTA
KİMLİK
KİTABE
YAZIŞMA

Şekil A.1. Kilisenin 1983 envanter fişi- ön yüzü (aktaran Pontioğlu)

Şekil A.2. Kilisenin 1983 envanter fişi- arka yüzü (aktaran Pontioğlu)

D- ANITSAL KÜLTÜR VARLIKLARI

SUPKE VORK MANASTIRI

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ (D.K.V.K.E.)	ANIT	ENVANTER NO:
TÜRKİYE	KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ		HARİTA NO:

İLİ: Elazığ	İLÇESİ: Merkez	MAHALLE- KÖY-MEVKİİ: Hulvenk Köyü	KORUMA DERECESİ	ANITSAL 1 2 3
				ÇEVRESEL 1 2 3
SOKAK VE KAPI NO:		KADASTRO: Pafta: Ada: Parsel:		ÇEVREYE AYKIRI

ADI: *Supke Vork Manastırı (Sağır Manastır)*	YAPTIRAN:	YAPAN:	MİMARİ ÇAĞI: (ÜSLUP): Ortaçağ
	YAPIM TARİHİ: 1061	KİTABE:	VAKFİYE:

GENEL TANIM: Manastır ve Kiliseden meydana gelen yapının manastır kısmı tamamen yıkılmıştır. İç kısımlarda düzgün kesme, dış kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

KORUMA DURUMU	İYİ	A	TAŞIYICI YAPI	A	DIŞ YAPI	A	ÜST YAPI	A	İÇ YAPI	A	SÜSLEME ELEMANLARI	A	RUTUBET	A	YOK
	ORTA	B		B		B		B		B		B		B	İZİ VAR
	KÖTÜ	C		C		C		C		C		C		C	ÖNEMLİ

BUGÜNKÜ SAHİBİ: Sadık Erzan

BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ: Vakıflar Genel Müdürlüğü

YAPILAN ONARIMLAR:

AYRINTILI TANIM:

Manastır bölümü yıkılmış olup giriş kapısı ve bir odası mevcuttur. Kilise kısmı iyi durumdadır. Kilise kapısı doğuda olup buradan nartex kısmına girilir. İki sütun dizisi ile üç nefe ayrılmıştır. Üzeri tonozla örtülüdür.

Naos kısmı: Apsis derin bir niş halindedir. İki yanında iki katlı hücreler bulunur. Apsis önü kubbe diğer kısımlar tonozla örtülüdür. Duvarlardaki freskler bozulmuştur. Kırmızı ve mavi renk kullanılmıştır. Bozulmamış bir panoda at üzerinde pelerinli bir figür yer alır. Yanında yazı mevcuttur. Hücre duvarlarında stilize bitki motifleri görülür. Apsisin sol duvarındaki yazıda Manastırın 1601 yılında temelden inşa edilmiş olduğu yazılıdır. Manastır Aziz Supkevork'a izafe edilmiştir. Apsisin sağındaki kemer üzerinde 967 tarihi mevcuttur. Nartex kısmının solundaki ikinci taşlığı üzerine kemer içinde üç satırlık Ermenice yazı (1064) vardır.

TEKNİK BİLGİLER	SU	ELEKTRİK	ISITMA	KANALİZASYON

ORİJİNAL KULLANIMI: Manastır

BUGÜNKÜ KULLANIMI:

ÖNERİLEN KULLANIMI:

HAZIRLAYANLAR:
Ferhan MEMİŞOĞLU
M. Beşir AŞAN

KURUL: TKTVYK
KARAR TARİHİ: 13.02.1986
KARAR NO: 1838

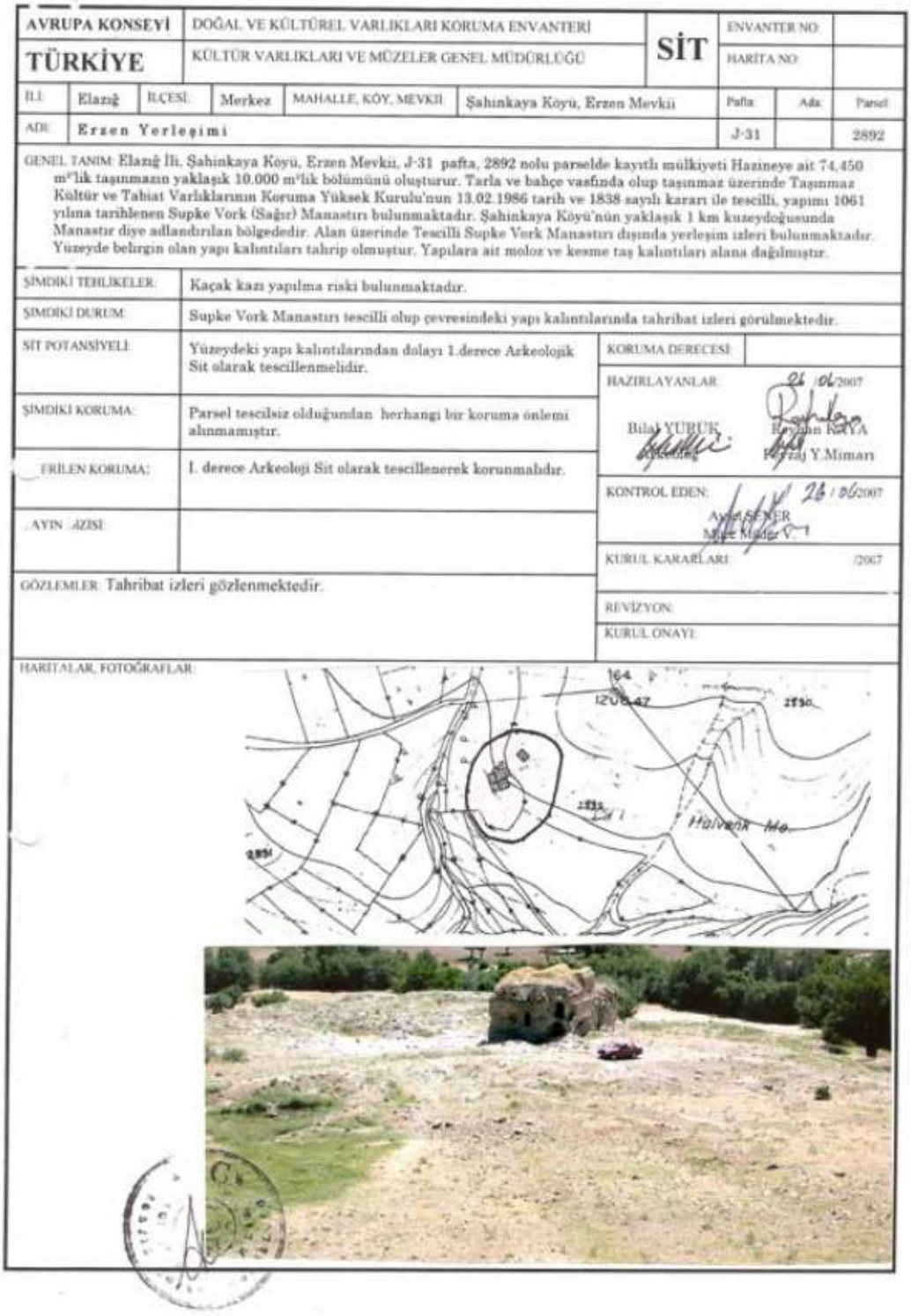
YAYIN DİZİNİ:

REVİZYON:

KURUL KARARLARI:

EKLER: RAPOR | RÖLÖVE PROJESİ | HARİTA | KİTABE | FOTOĞRAF | RESTORASYON PROJESİ | KROKİ | VAKFİYE

Şekil A.3. Kilisenin 1986 envanter fişi (Şener, 2009)

Şekil A.4. Kilisenin 2007 envanter fişi (aktaran Pontioğlu)

EK B Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Çizimleri

VAZİYET PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

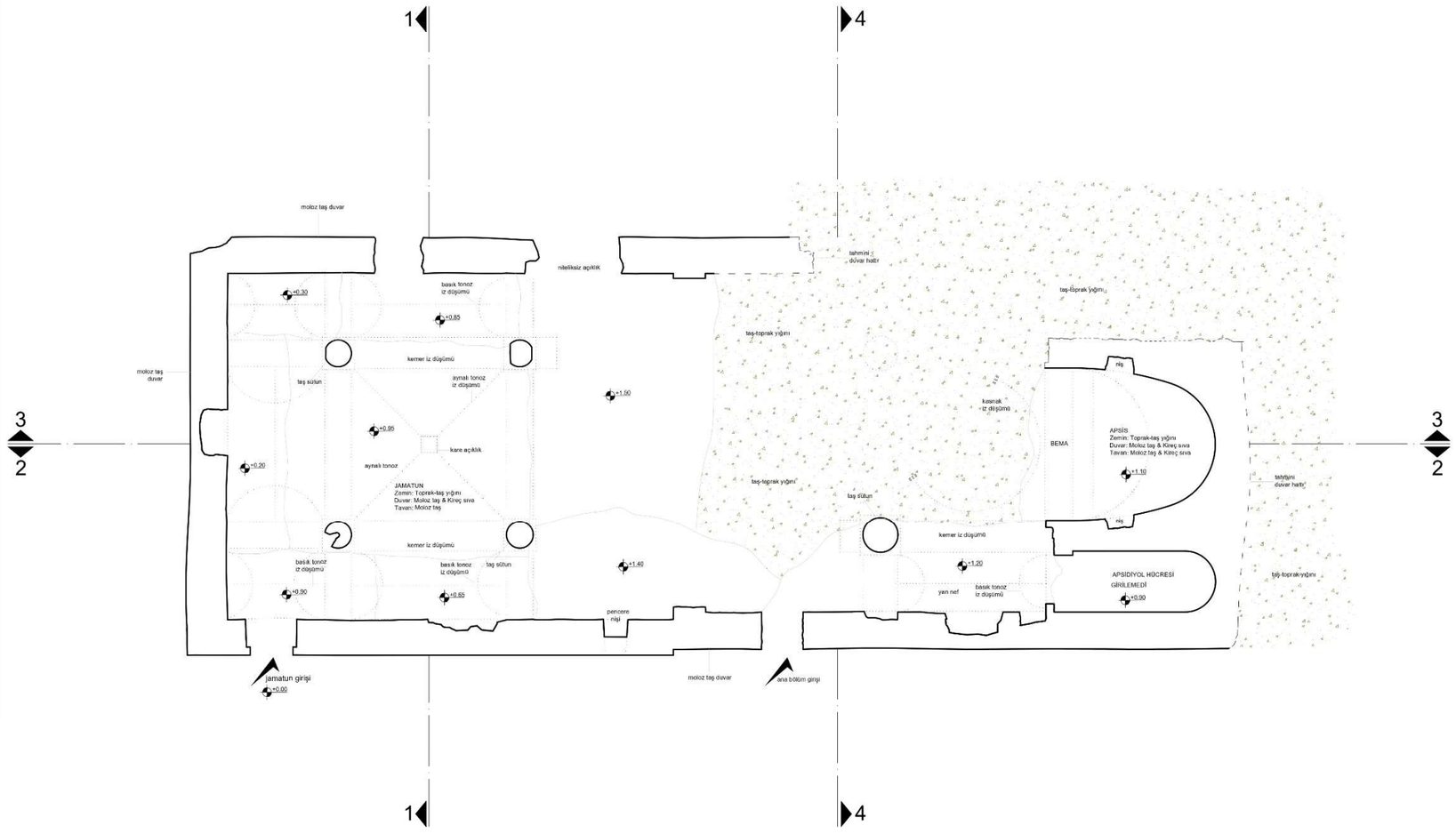
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.1 | ÖLÇEK:1/1000

+1.60 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

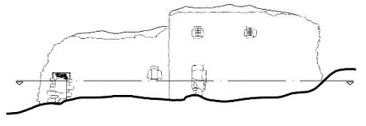
Zemin döşemesinde yer alan taş toprak yığını

Tahmini duvar hattı

İz düşüm

Zemin döşemesinde oluşan kot farklılıkları

ANAHTAR PAFTA

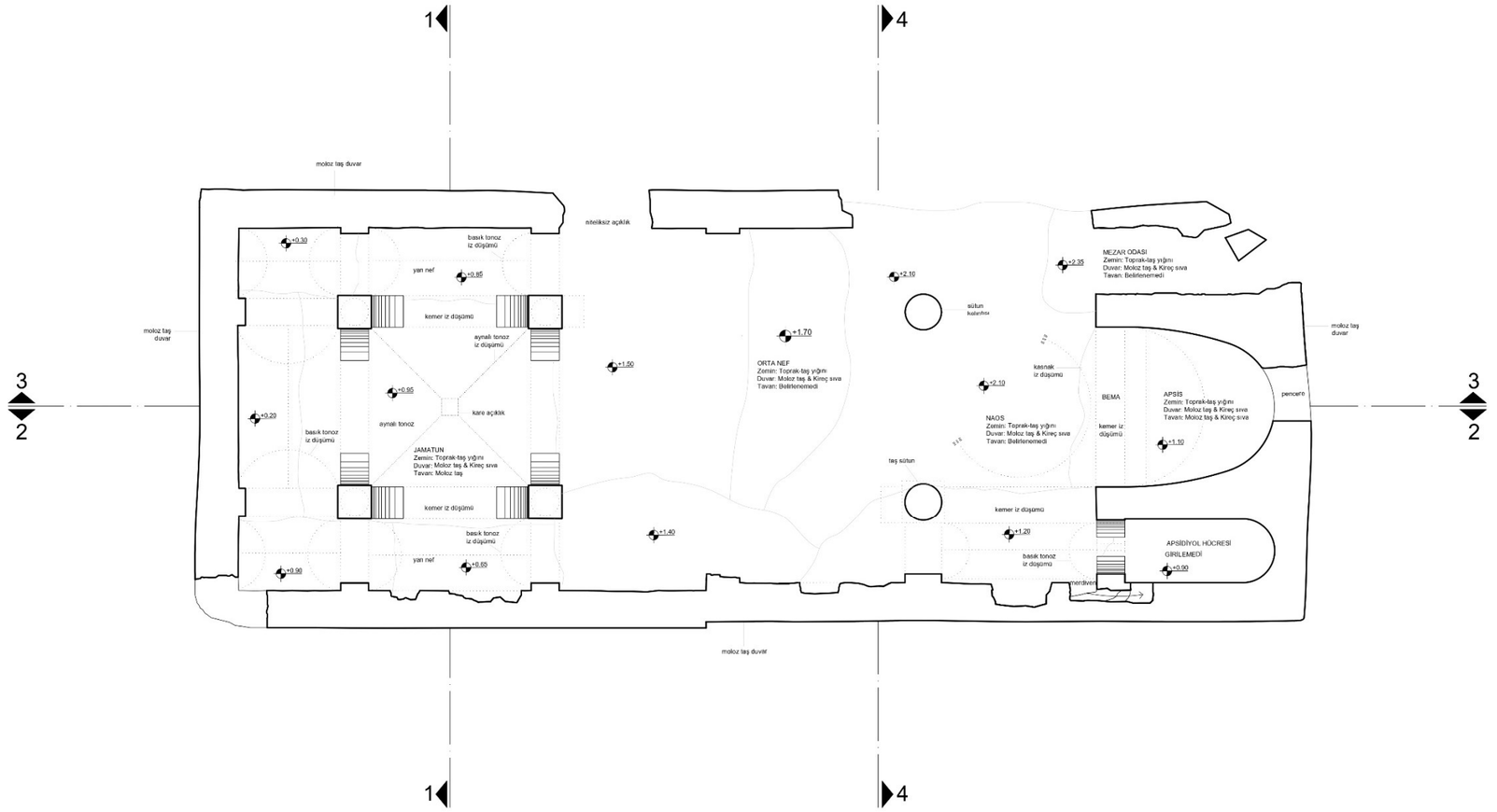
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.2. | ÖLÇEK:1/50

+3.00 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

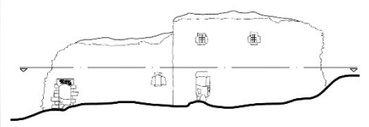
ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

İz düşüm

Zemin döşemesinde oluşan kot farklılıkları

ANAHTAR PAFTA

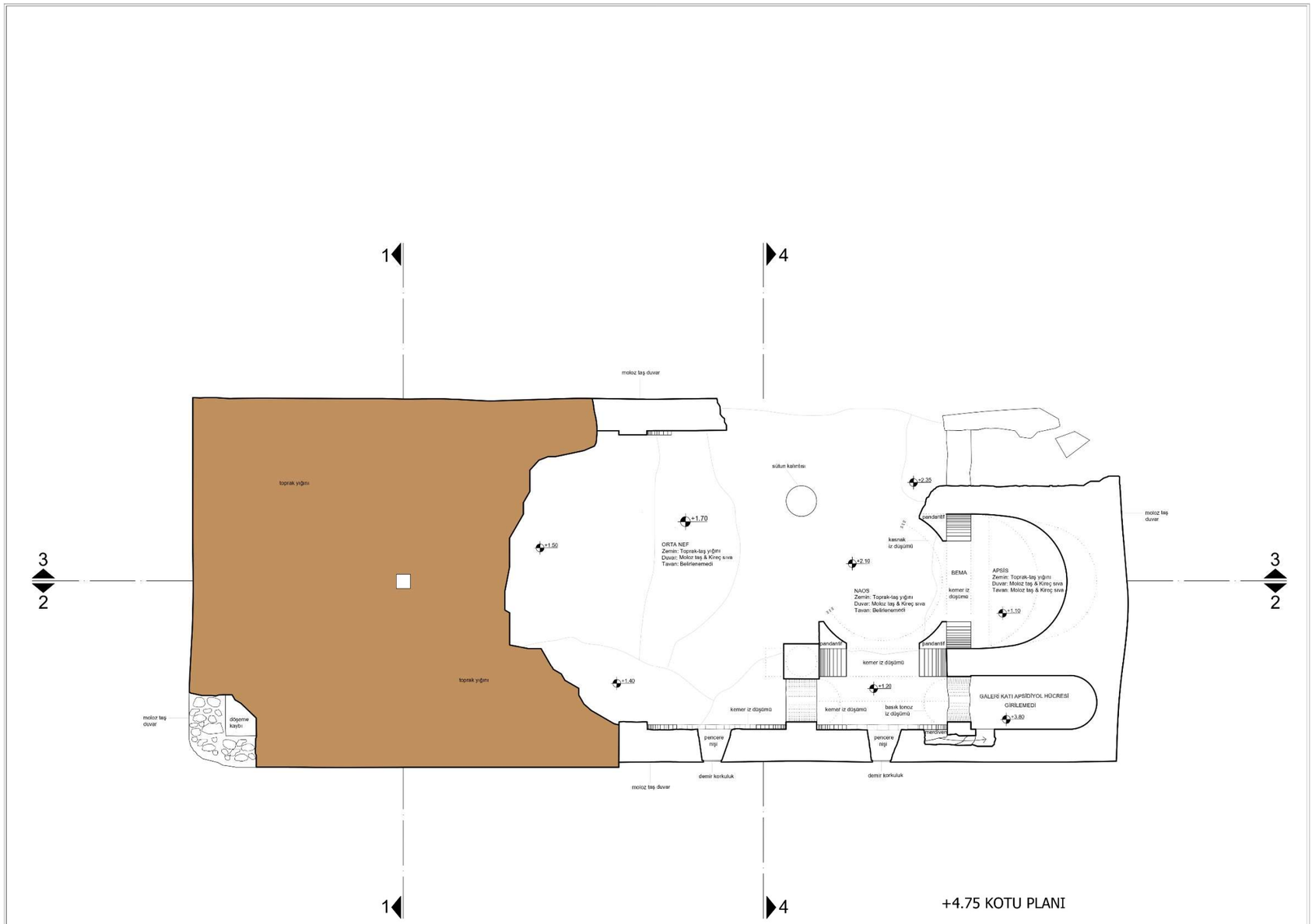
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.3. | ÖLÇEK:1/50

+4.75 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

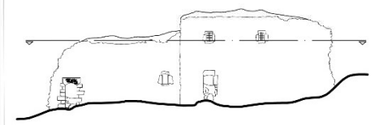
ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

Üst döşemede yer alan toprak yığını

İz düşüm

Zemin döşemesinde oluşan kot farklılıkları

ANAHTAR PAFTA

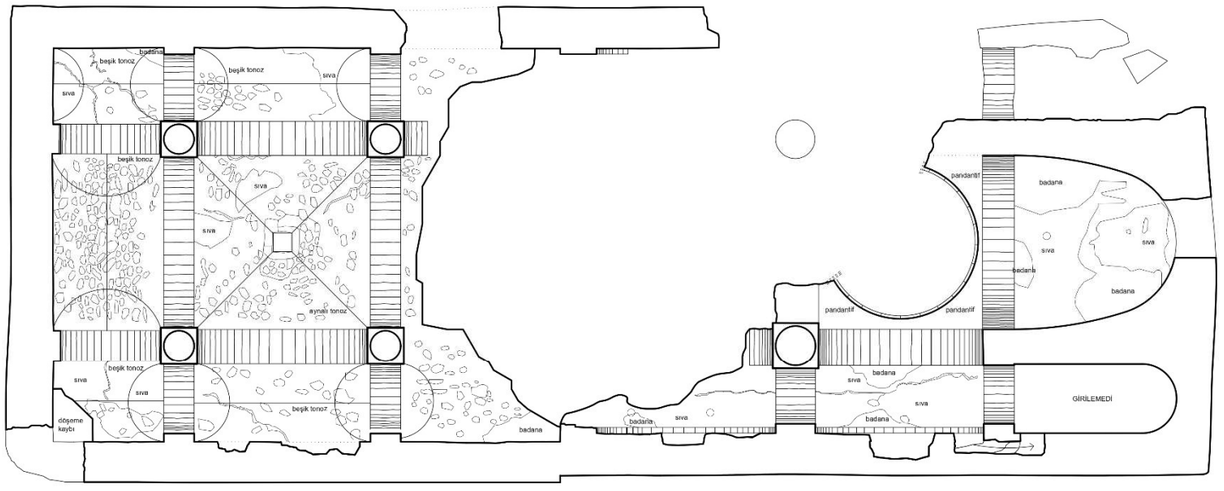
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.4. | ÖLÇEK:1/50

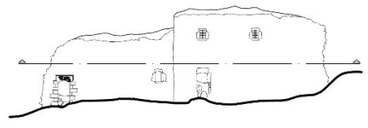
TAVAN PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

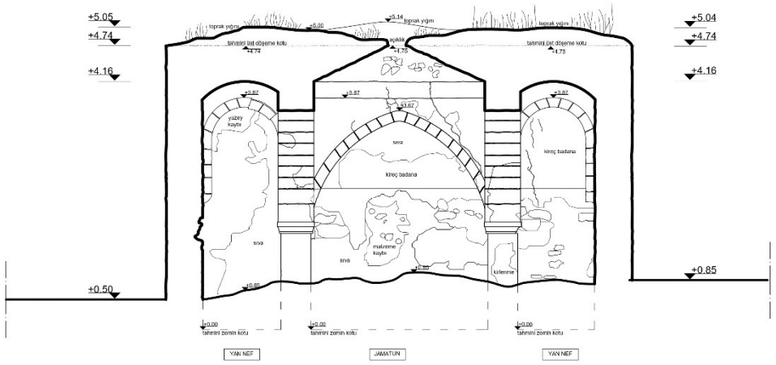
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

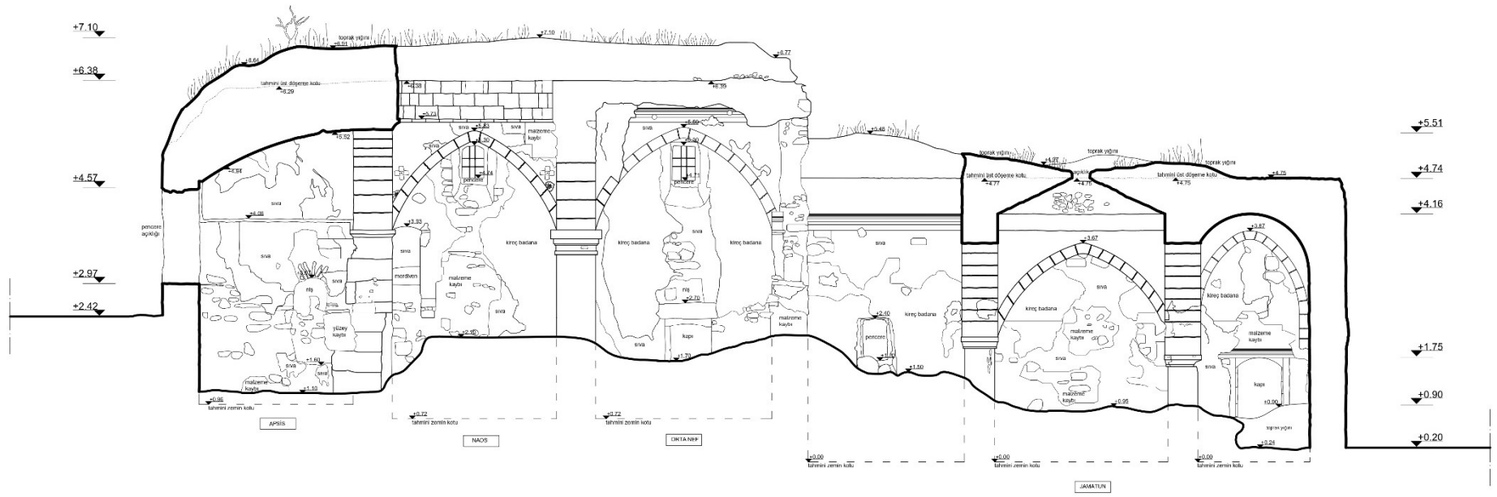
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.5. | ÖLÇEK:1/50

1-1 KESİTİ

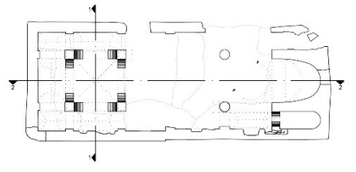

2-2 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

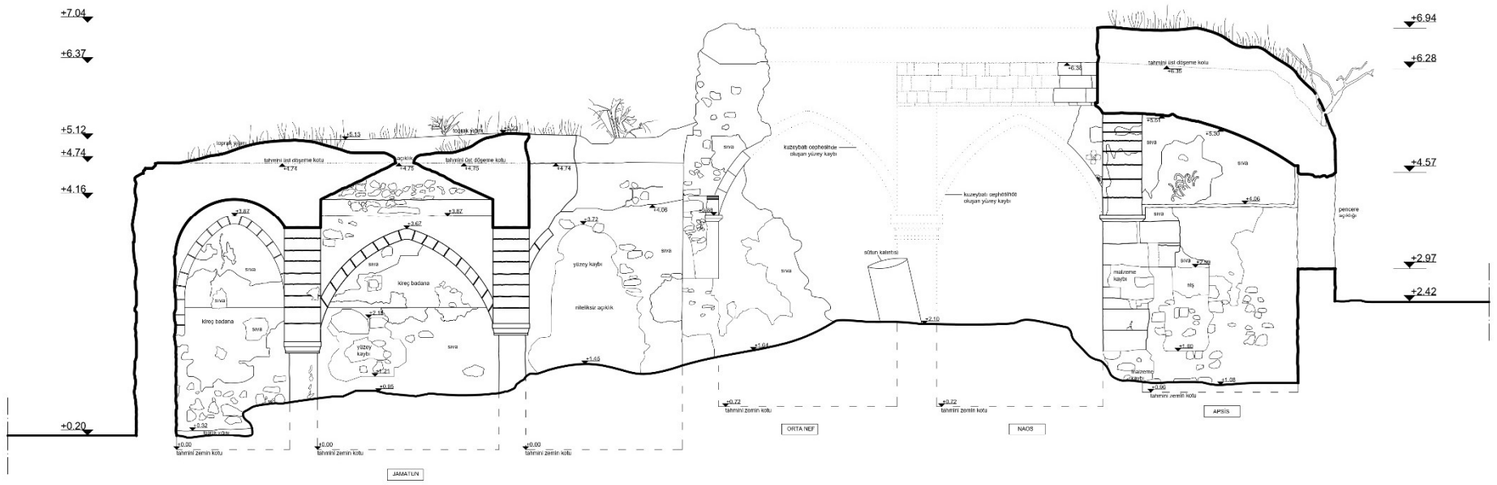

ÇİZGİ ÖLÇEK

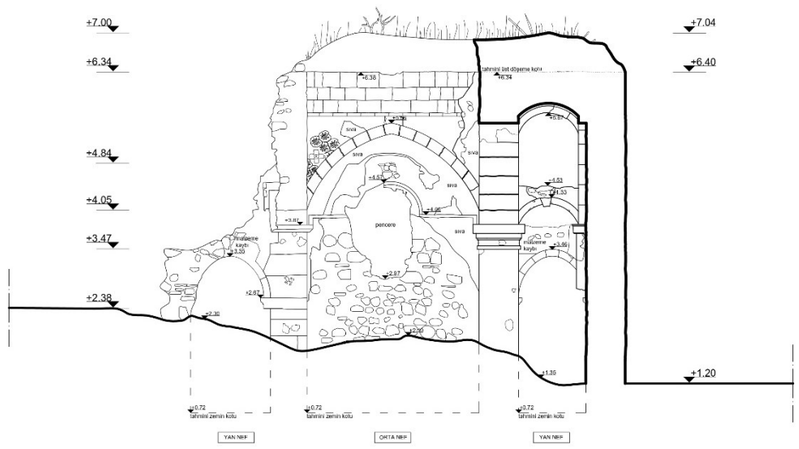
0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON
ŞEKİL B.6.	ÖLÇEK:1/50	

3-3 KESİTİ

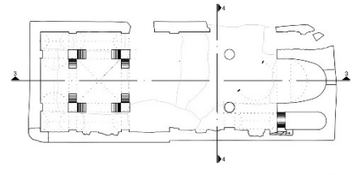

4-4 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

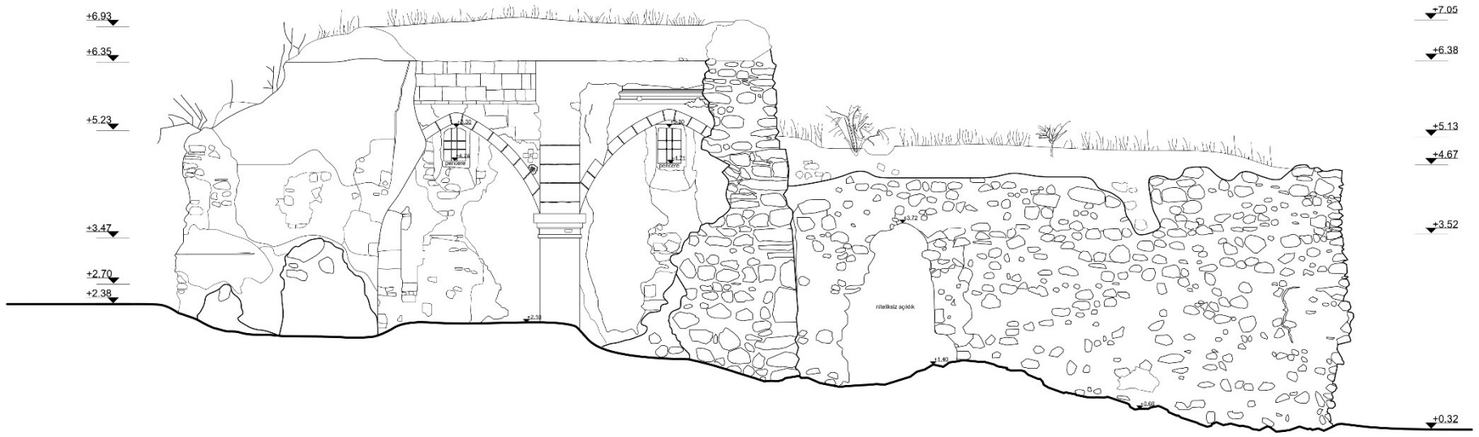
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON

ŞEKİL B.7.	ÖLÇEK:1/50

KUZEYBATI CEPHESİ

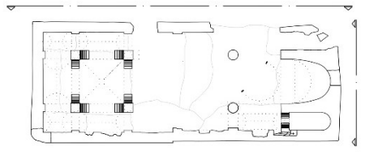
KUZEYDOĞU CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

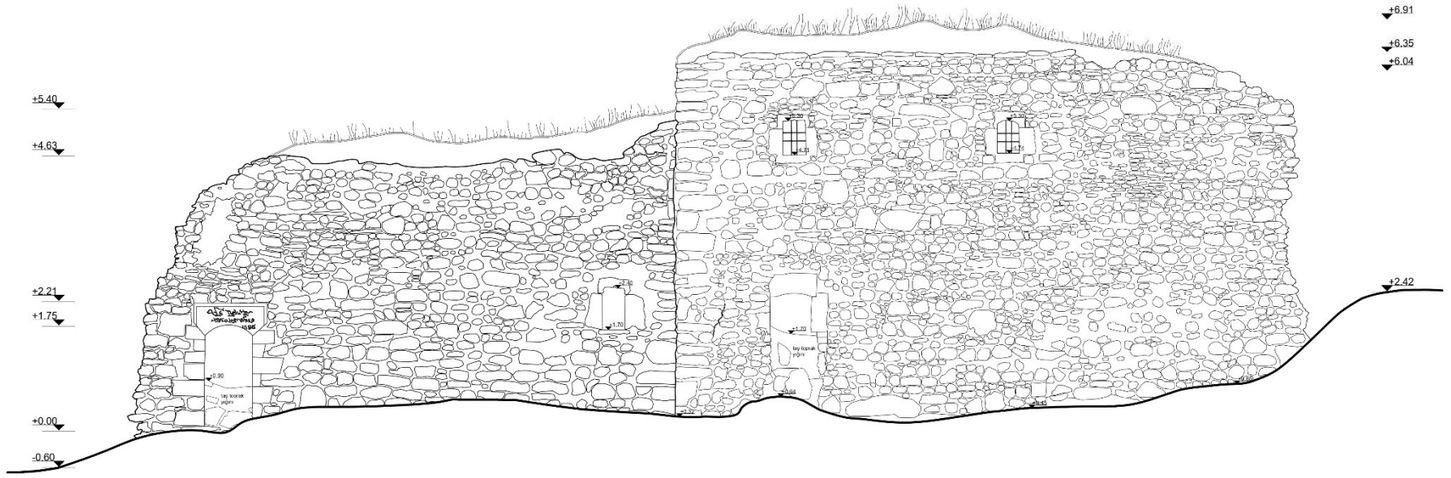
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

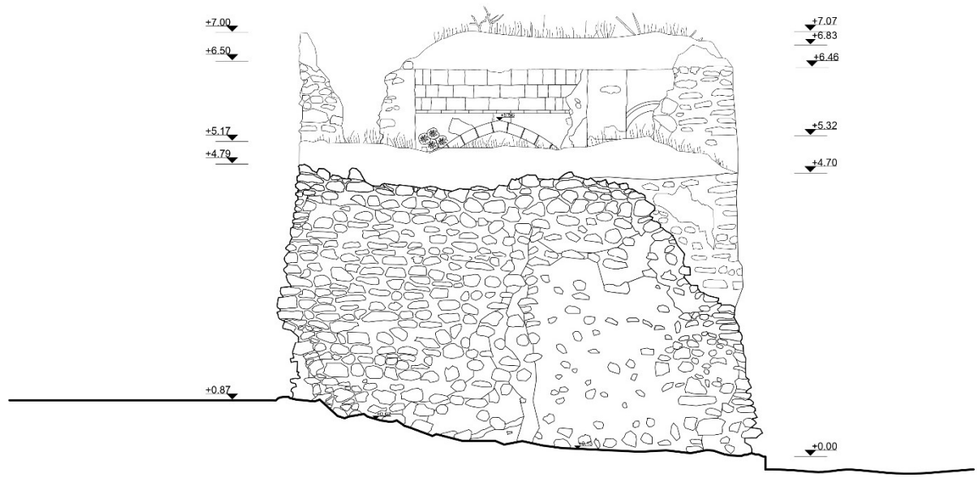
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.8. | ÖLÇEK:1/50

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

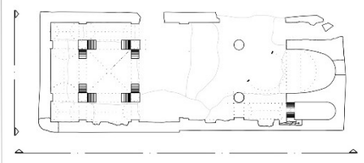
GÜNEYBATI CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

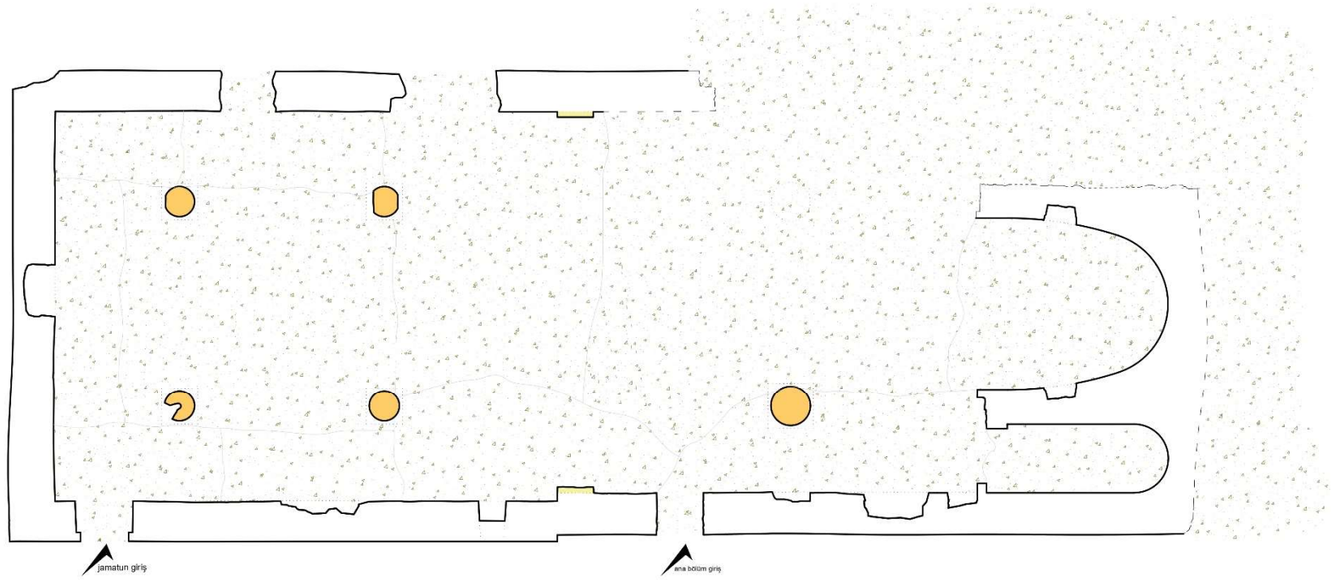
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.9. | ÖLÇEK:1/50

+1.60 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MALZEME ANALİZİ

- Kaba yonu taş
- İnce yonu taş
- Kırmızı renkli ince yonu taş
- Kesme taş
- Yontma kesme taş
- Yazılı taş
- Harç
- Sıva
- Kireç Badana
- Metal
- Ahşap
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

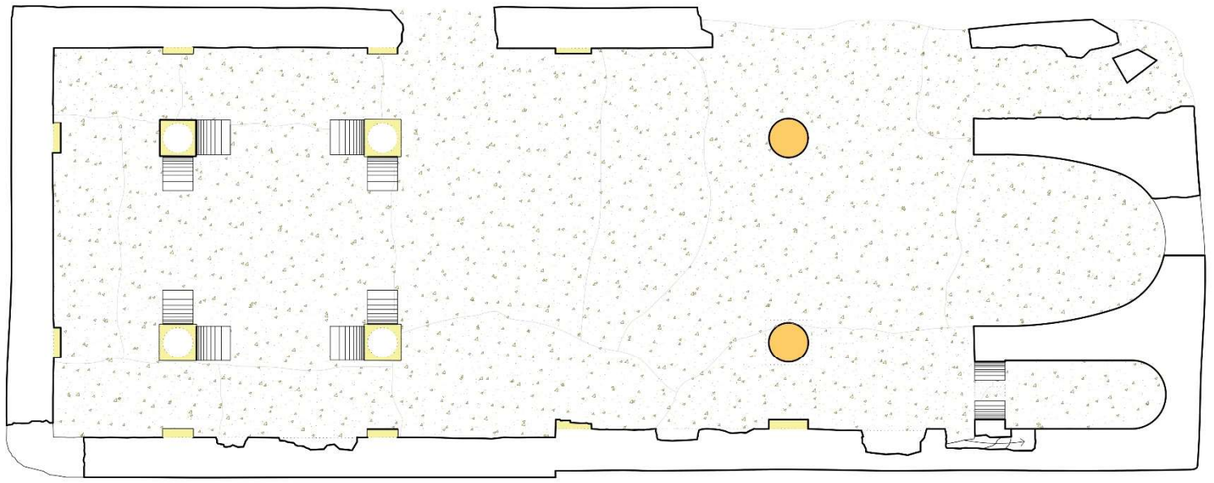
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.10. | ÖLÇEK:1/50

+3.00 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MALZEME ANALİZİ

- Kaba yonu taş
- İnce yonu taş
- Kırmızı renkli ince yonu taş
- Kesme taş
- Yontma kesme taş
- Yazılı taş
- Harç
- Sıva
- Kireç Badana
- Metal
- Ahşap
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

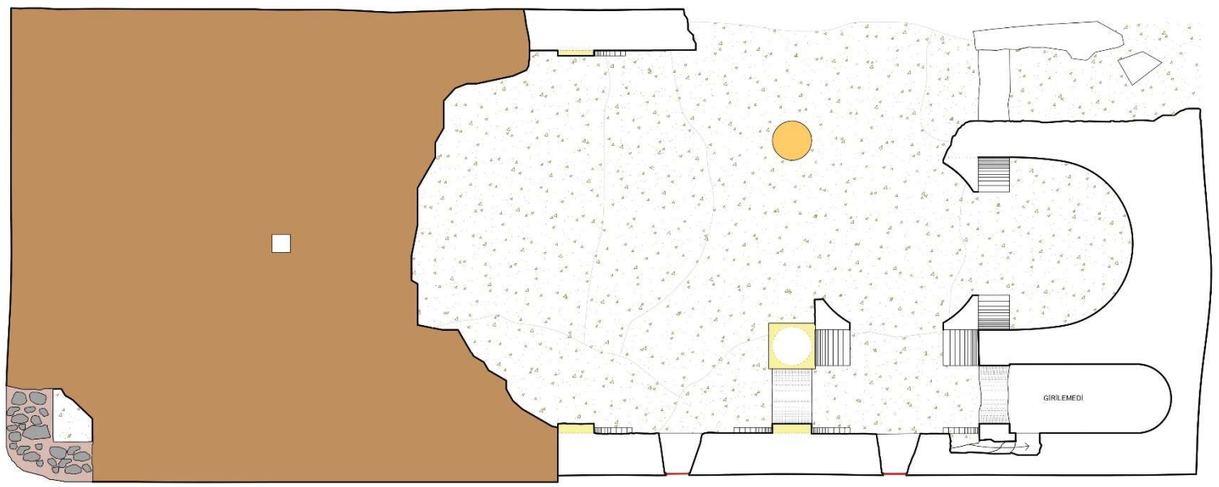
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.11. | ÖLÇEK:1/50

+4.75 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MALZEME ANALİZİ

- Kaba yonu taş
- İnce yonu taş
- Kırmızı renkli ince yonu taş
- Kesme taş
- Yontma kesme taş
- Yazılı taş
- Harç
- Sıva
- Kireç Badana
- Metal
- Ahşap
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

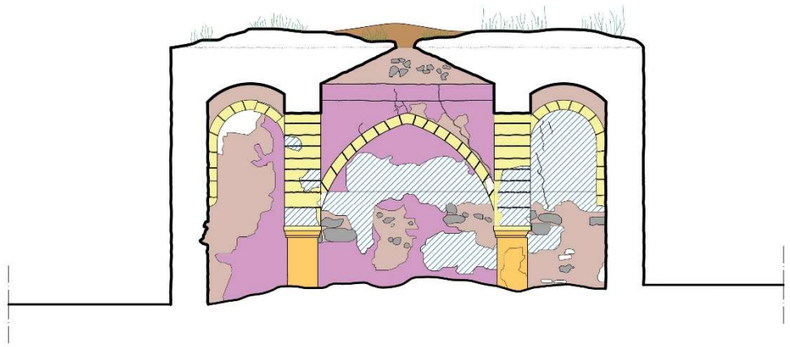
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

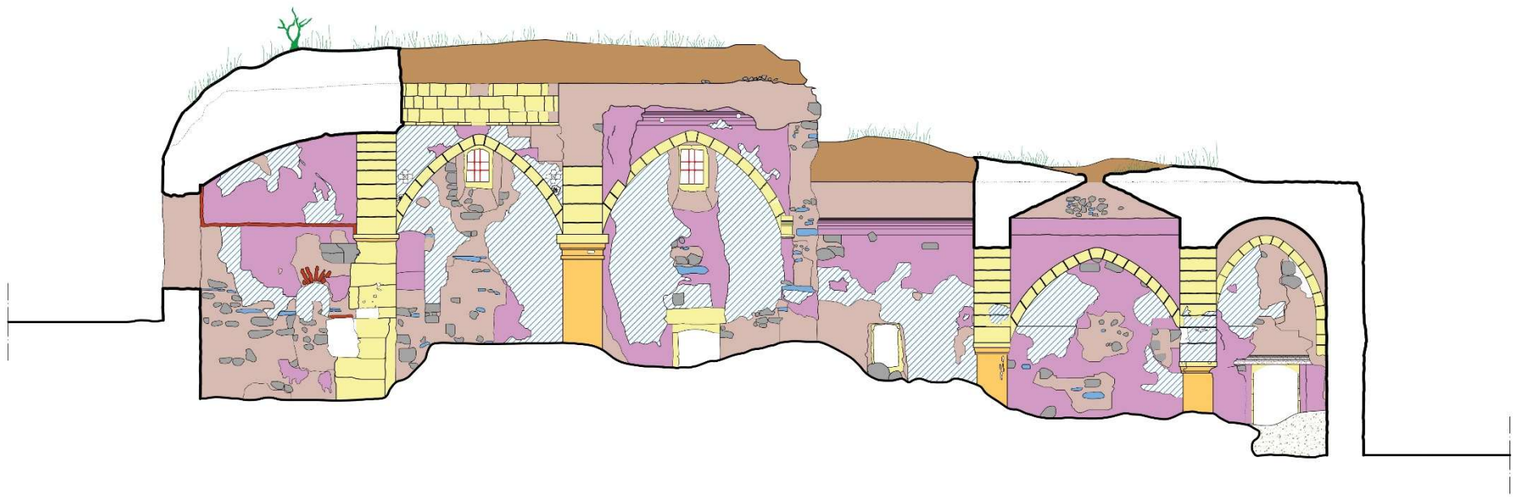
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.12. | ÖLÇEK:1/50

1-1 KESİTİ

2-2 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MALZEME ANALİZİ

- Kaba yonu taş
- İnce yonu taş
- Kırmızı renkli ince yonu taş
- Kesme taş
- Yontma kesme taş
- Yazılı taş
- Harç
- Sıva
- Kireç Badana
- Metal
- Ahşap
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

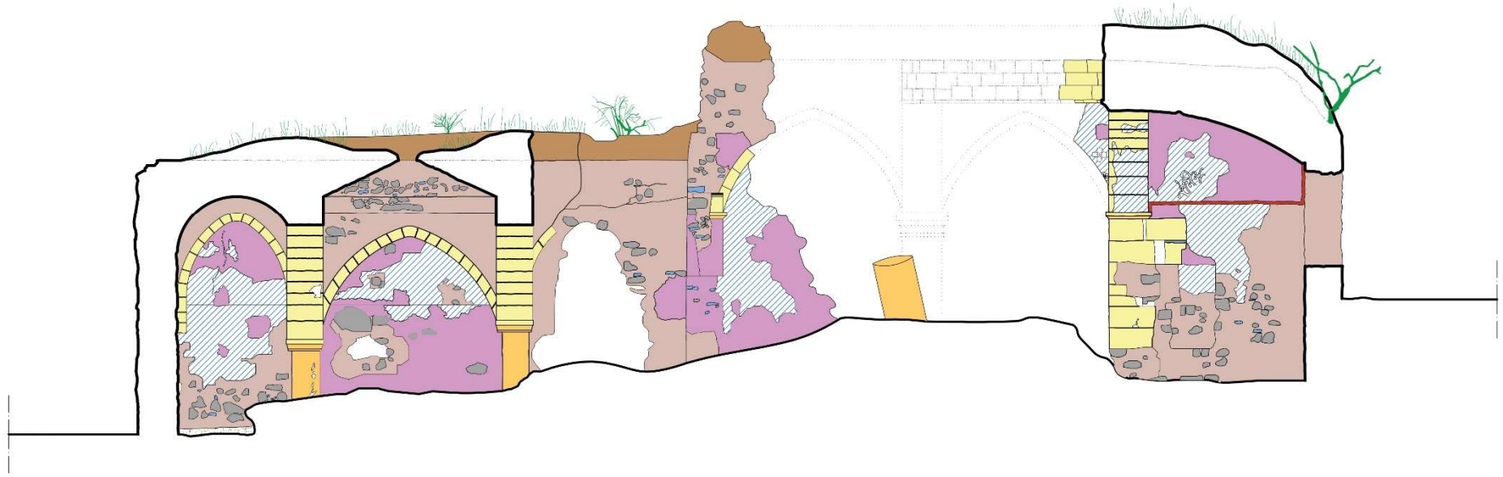
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

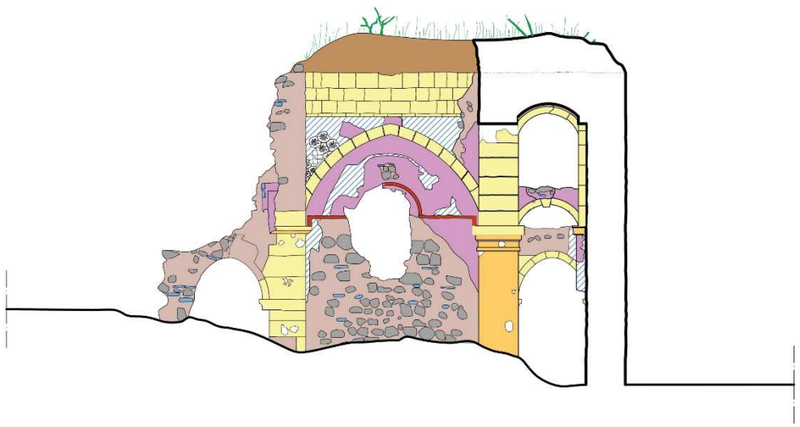
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.13. | ÖLÇEK:1/50

3-3 KESİTİ

4-4 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MALZEME ANALİZİ

- Kaba yonu taş
- İnce yonu taş
- Kırmızı renkli ince yonu taş
- Kesme taş
- Yontma kesme taş
- Yazılı taş
- Harç
- Sıva
- Kireç Badana
- Metal
- Ahşap
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

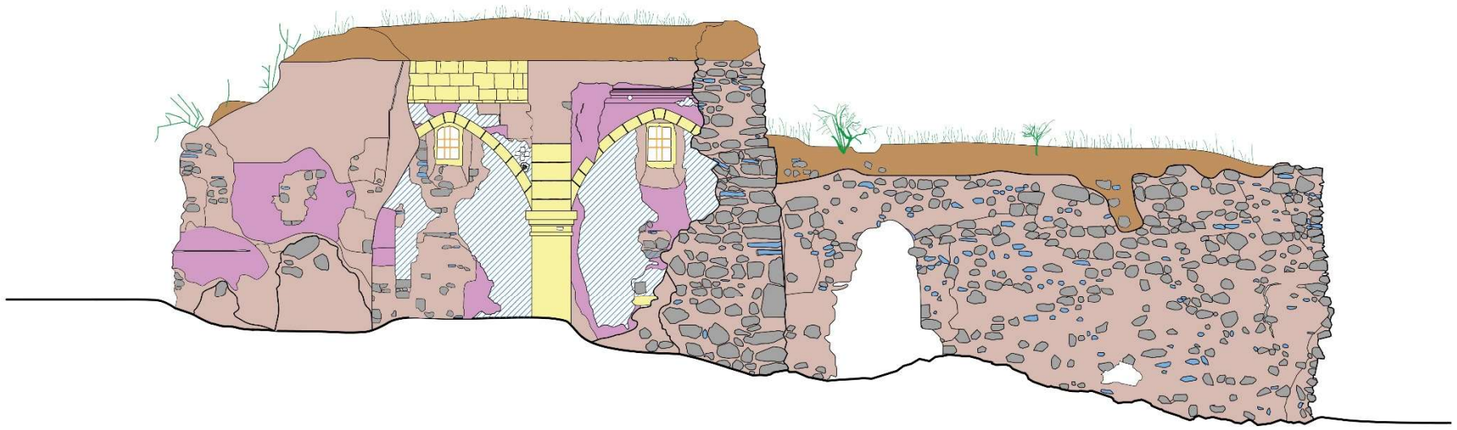
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

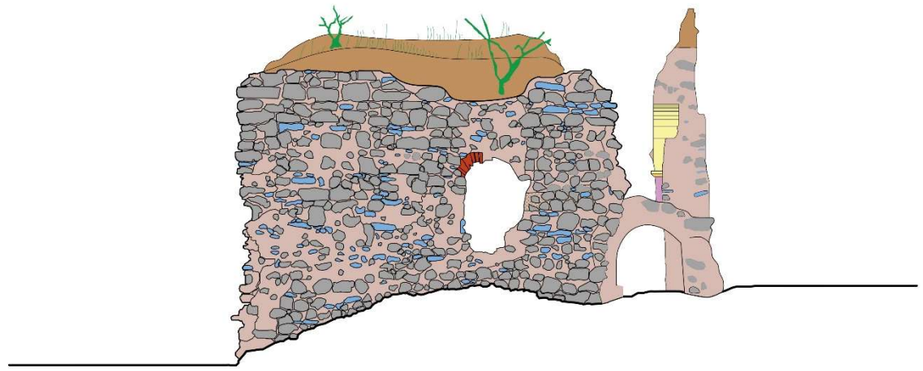
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.14. | ÖLÇEK:1/50

KUZEYBATI CEPHESİ

KUZEYDOĞU CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MALZEME ANALİZİ

- Kaba yonu taş
- İnce yonu taş
- Kırmızı renkli ince yonu taş
- Kesme taş
- Yontma kesme taş
- Yazılı taş
- Harç
- Sıva
- Kireç Badana
- Metal
- Ahşap
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

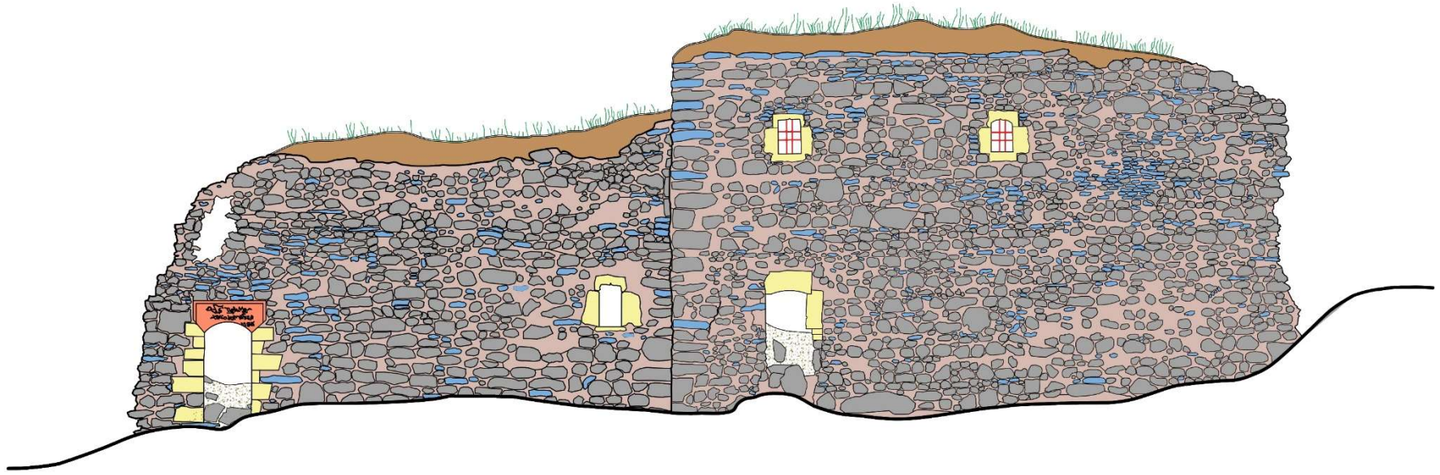
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

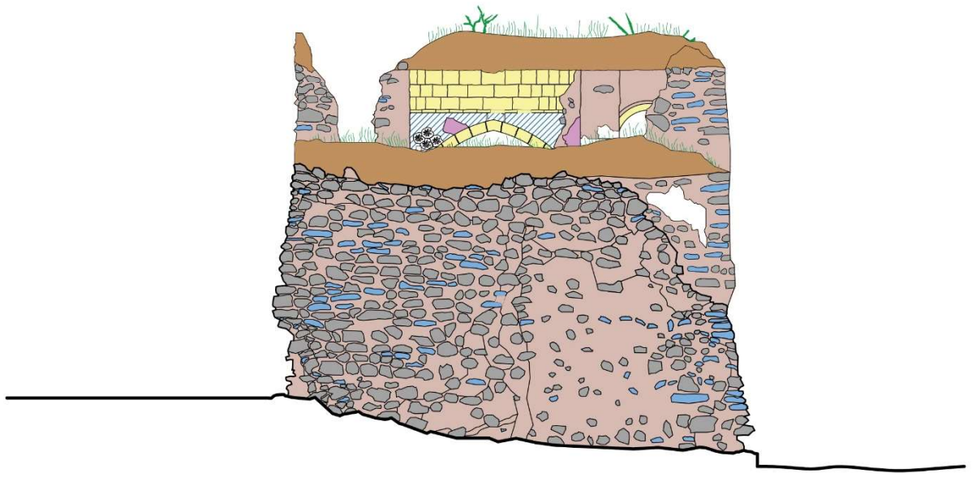
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.15. | ÖLÇEK:1/50

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

GÜNEYBATI CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MALZEME ANALİZİ

- Kaba yonu taş
- İnce yonu taş
- Kırmızı renkli ince yonu taş
- Kesme taş
- Yontma kesme taş
- Yazılı taş
- Harç
- Sıva
- Kireç Badana
- Metal
- Ahşap
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

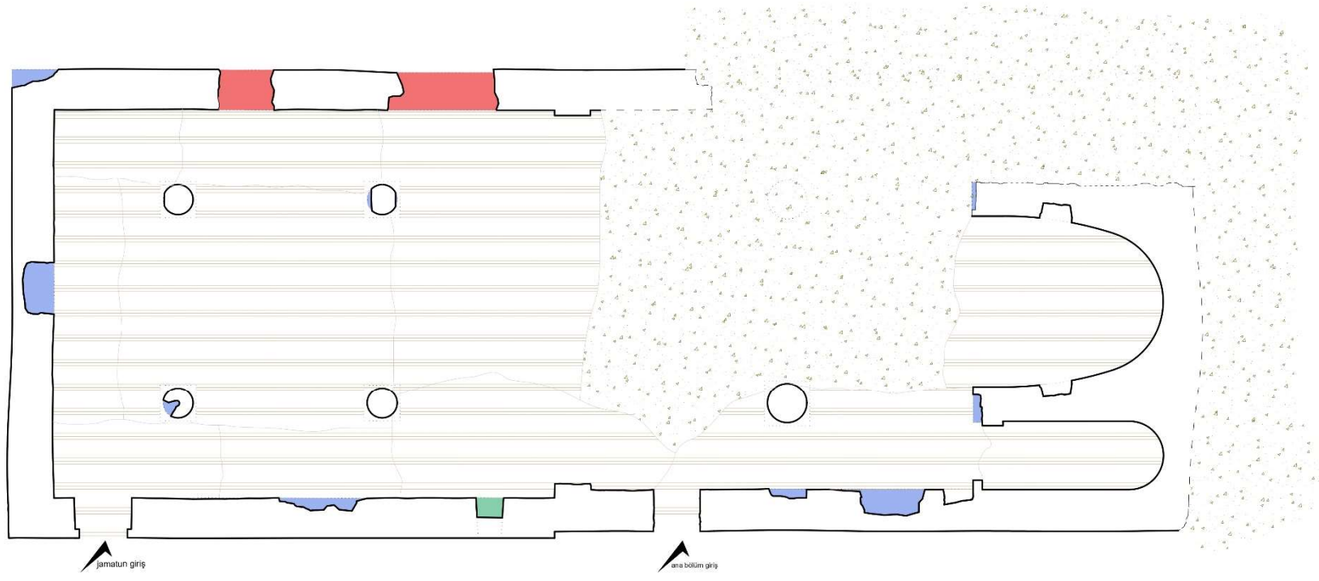
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.16. | ÖLÇEK:1/50

+1.60 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

HASAR ANALİZİ

- Strüktürel çatlak
- Kılcal çatlak
- Sıva dökülmesi
- Kireç badana dökülmesi
- Malzeme kaybı
- Korozyon
- Yüzey kirlenmesi
- Bezeme kaybı
- Döşeme kaybı
- Derz Boşalması
- Yüzey kaybı (>30)
- Yüzey kaybı (>5)
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

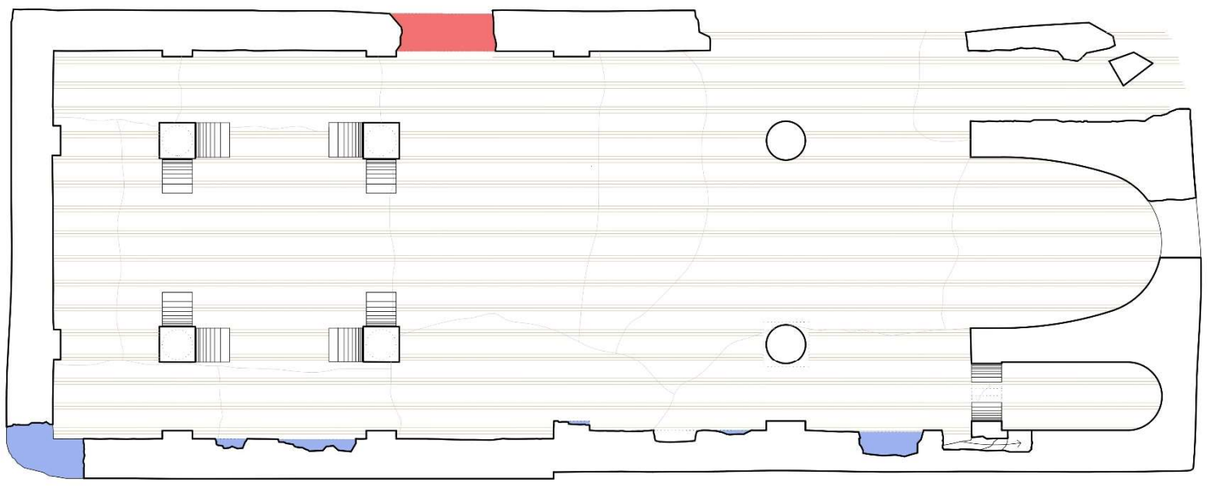
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.17. | ÖLÇEK:1/50

+3.00 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

HASAR ANALİZİ

- Strüktürel çatlak
- Kılcal çatlak
- Sıva dökülmesi
- Kireç badana dökülmesi
- Malzeme kaybı
- Korozyon
- Yüzey kirlenmesi
- Bezeme kaybı
- Döşeme kaybı
- Derz Boşalması
- Yüzey kaybı (>30)
- Yüzey kaybı (>5)
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

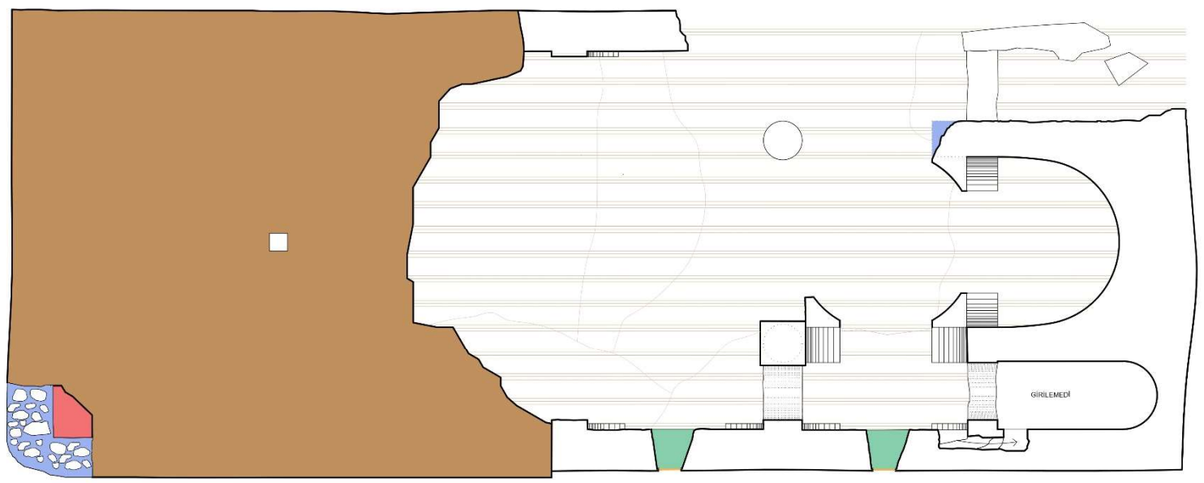
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.18. | ÖLÇEK:1/50

+4.75 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

HASAR ANALİZİ

- Strüktürel çatlak
- Kılcal çatlak
- Sıva dökülmesi
- Kireç badana dökülmesi
- Malzeme kaybı
- Korozyon
- Yüzey kirlenmesi
- Bezeme kaybı
- Döşeme kaybı
- Derz Boşalması
- Yüzey kaybı (>30)
- Yüzey kaybı (>5)
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

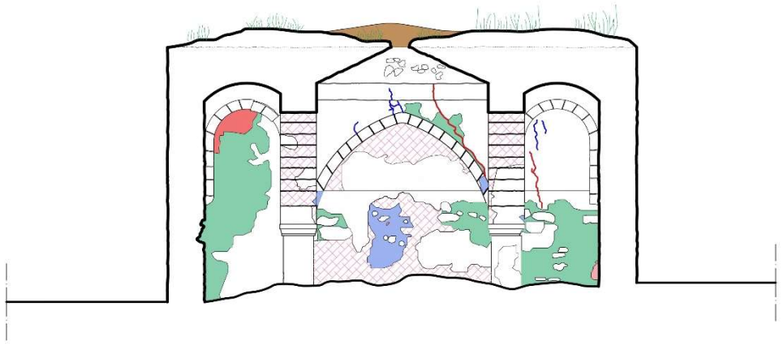
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

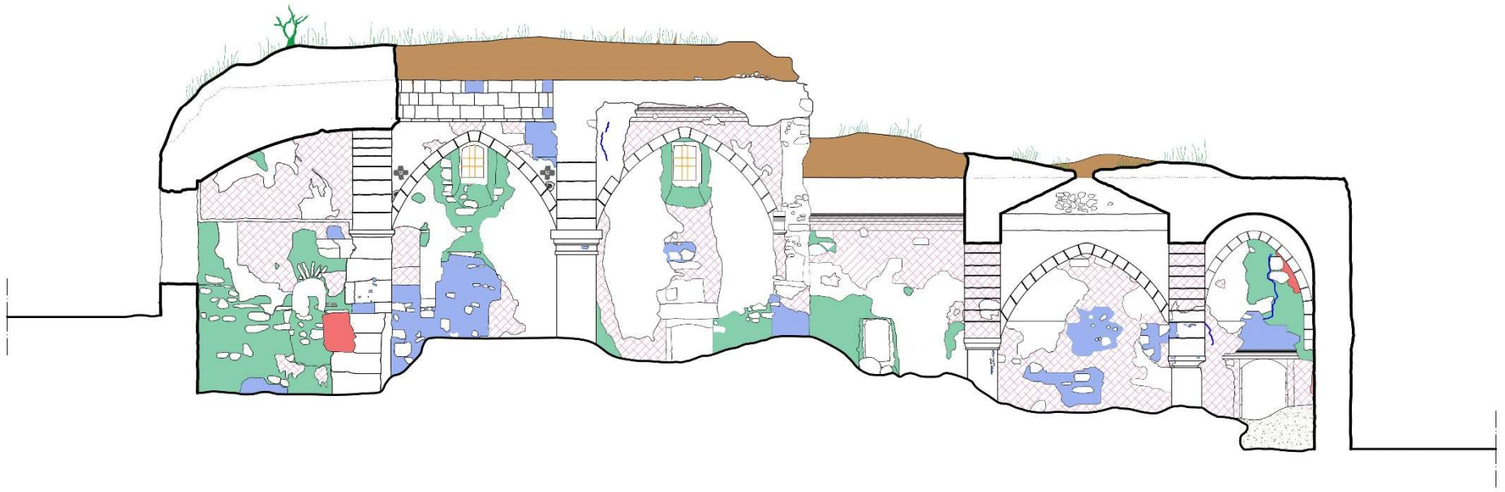
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.19. | ÖLÇEK:1/50

1-1 KESİTİ

2-2 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

HASAR ANALİZİ

- Strüktürel çatlak
- Kılcal çatlak
- Sıva dökülmesi
- Kireç badana dökülmesi
- Malzeme kaybı
- Korozyon
- Yüzey kirlenmesi
- Bezeme kaybı
- Döşeme kaybı
- Derz Boşalması
- Yüzey kaybı (>30)
- Yüzey kaybı (>5)
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

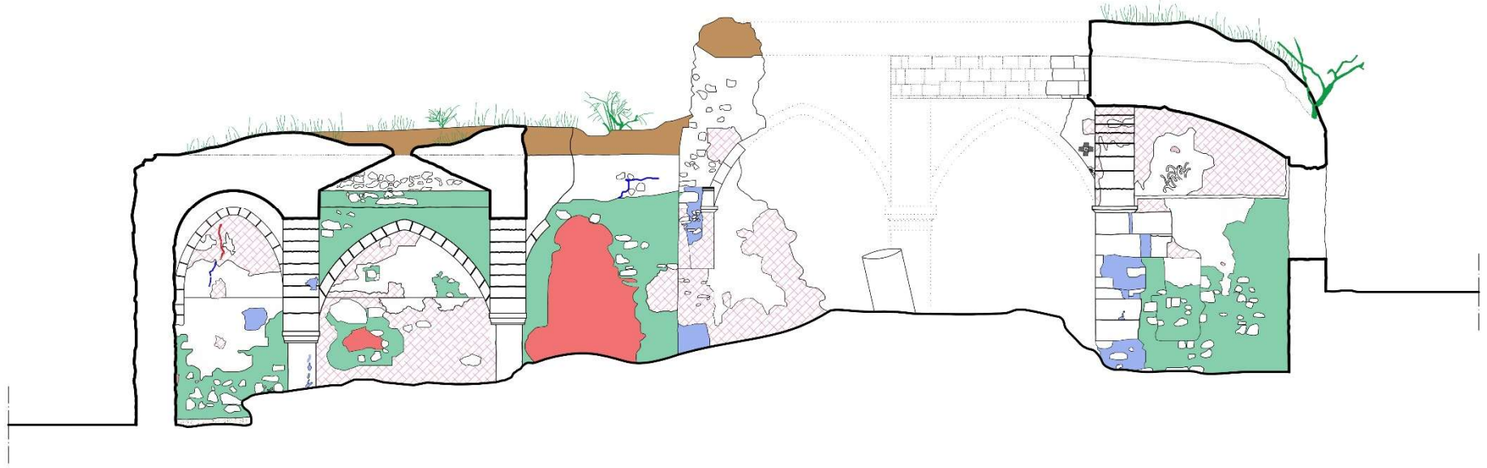
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

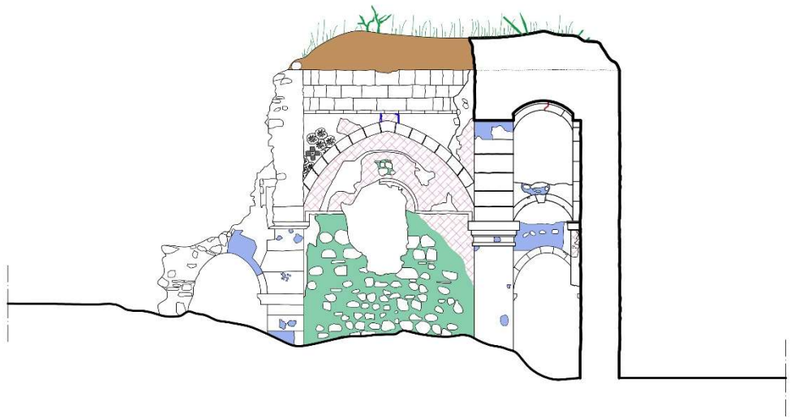
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.20. | ÖLÇEK:1/50

3-3 KESİTİ

4-4 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

HASAR ANALİZİ

- Strüktürel çatlak
- Kılcal çatlak
- Sıva dökülmesi
- Kireç badana dökülmesi
- Malzeme kaybı
- Korozyon
- Yüzey kirlenmesi
- Bezeme kaybı
- Döşeme kaybı
- Derz Boşalması
- Yüzey kaybı (>30)
- Yüzey kaybı (>5)
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

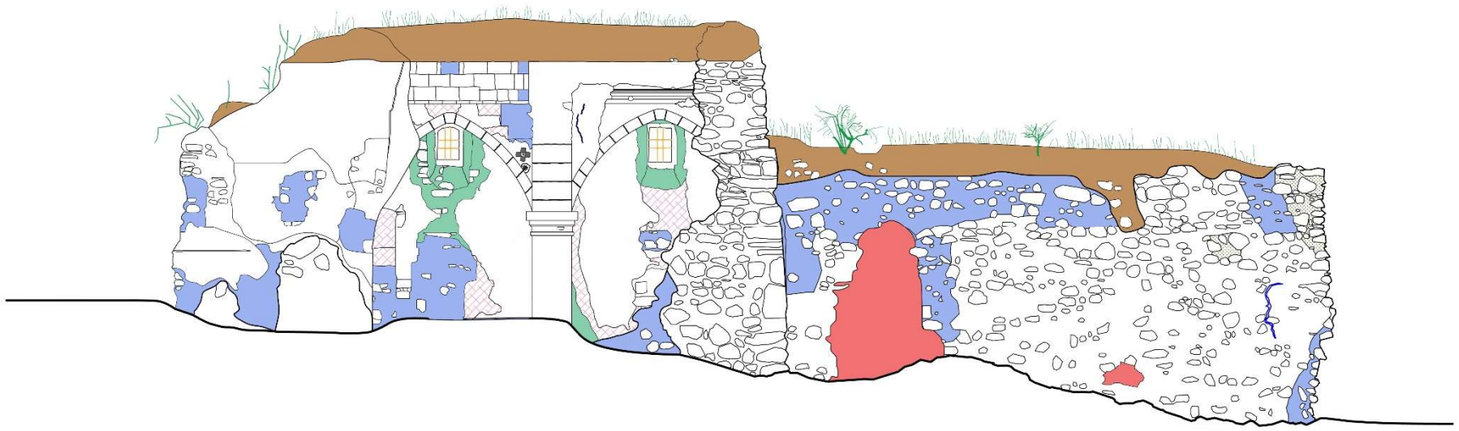
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

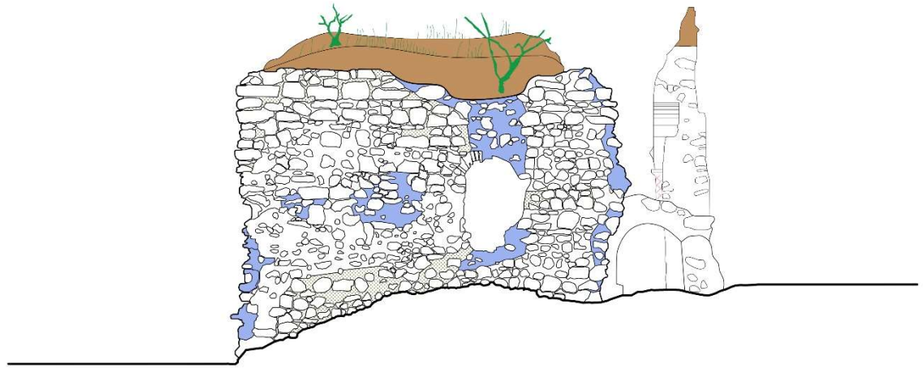
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.21. | ÖLÇEK:1/50

KUZEYBATI CEPHESİ

KUZEYDOĞU CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

HASAR ANALİZİ

- Strüktürel çatlak
- Kılcal çatlak
- Sıva dökülmesi
- Kireç badana dökülmesi
- Malzeme kaybı
- Korozyon
- Yüzey kirlenmesi
- Bezeme kaybı
- Döşeme kaybı
- Derz Boşalması
- Yüzey kaybı (>30)
- Yüzey kaybı (>5)
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

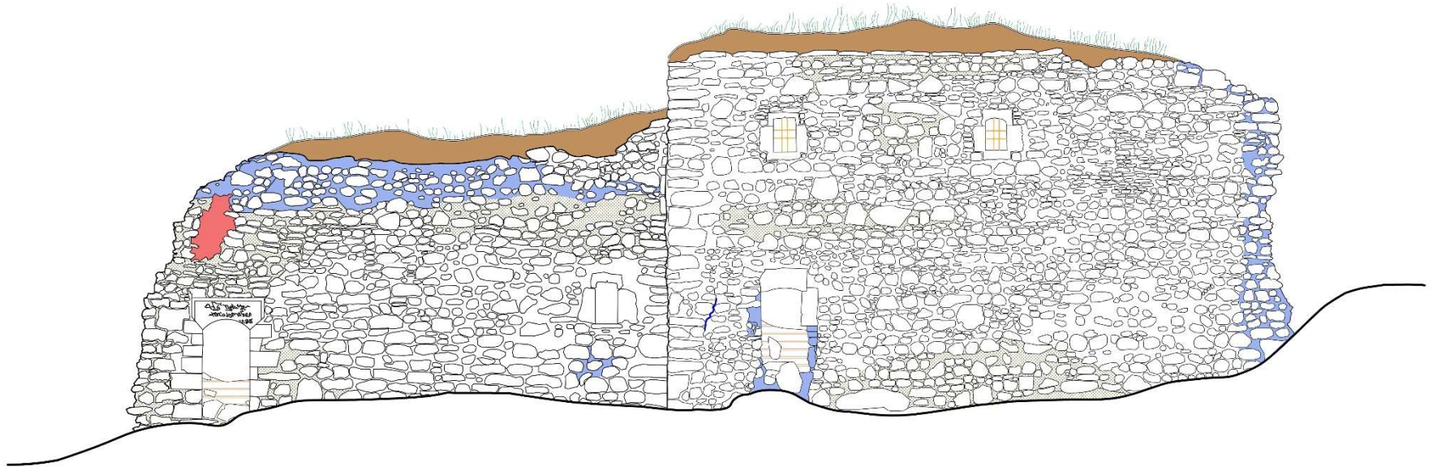
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

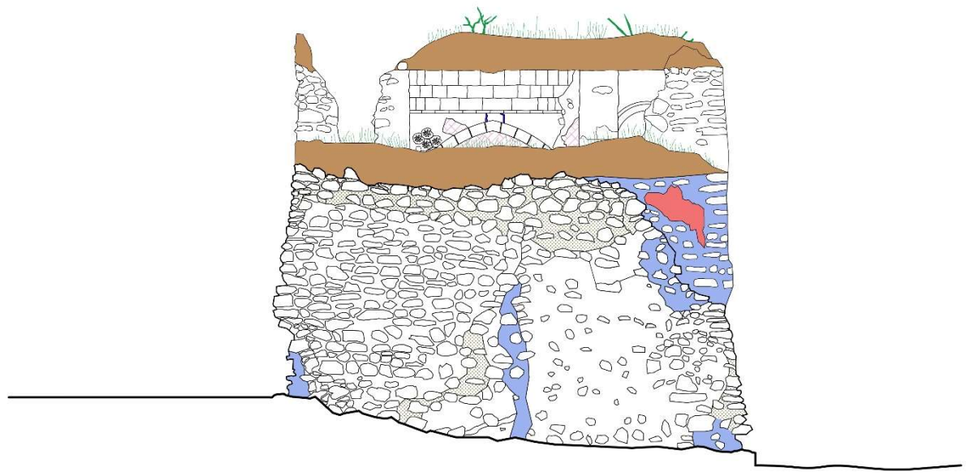
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.22. | ÖLÇEK:1/50

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

GÜNEYBATI CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

HASAR ANALİZİ

- Strüktürel çatlak
- Kılcal çatlak
- Sıva dökülmesi
- Kireç badana dökülmesi
- Malzeme kaybı
- Korozyon
- Yüzey kirlenmesi
- Bezeme kaybı
- Döşeme kaybı
- Derz Boşalması
- Yüzey kaybı (>30)
- Yüzey kaybı (>5)
- Bitki gelişimi
- Toprak yığını (üst döşeme)
- Taş-Toprak yığını (zemin döşemesi)

ANAHTAR PAFTA

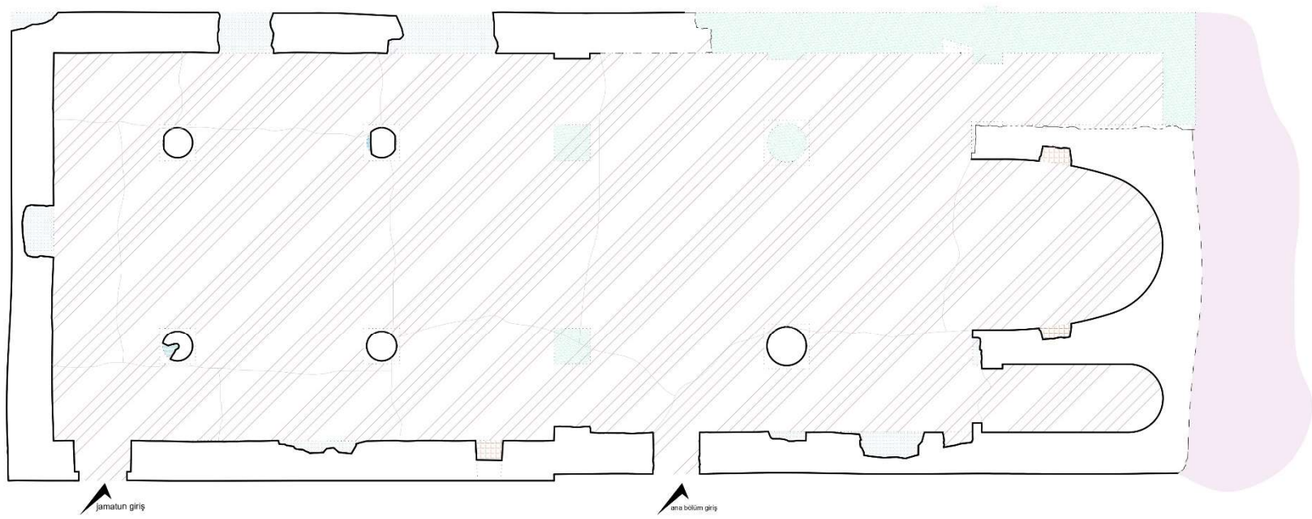
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.23. | ÖLÇEK:1/50

+1.60 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MÜDAHALE PAFTASI

TEMİZLEME

- Bitki Temizliği
- Zemin ve üst döşemede yer alan taş-toprak yığınının temizlenmesi
- Paslı yüzeylerin temizlenmesi
- Kirlenmiş yüzeylerin temizlenmesi
- Ahşapta çürüme olan kısımların yenilenmesi, diğer kısımların emprenye edilmesi
- Özgün bezemelerin temizlenerek korunması

YENİDEN YAPIM

- Restitüsyona uygun olarak eksik yapı elemanlarının yeniden yapımı

SAĞLAMLAŞTIRMA

- Çatlakların onarılması
- Malzeme sağlamlaştırması

BÜTÜNLEME

- Malzeme ve yüzey kayıplarının bütünlenmesi
- Harcın temizlenmesi ve özgün harç ile derzleme yapılması
- Sıva ve badana raspası sonrası özgün sıva uygulaması
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi

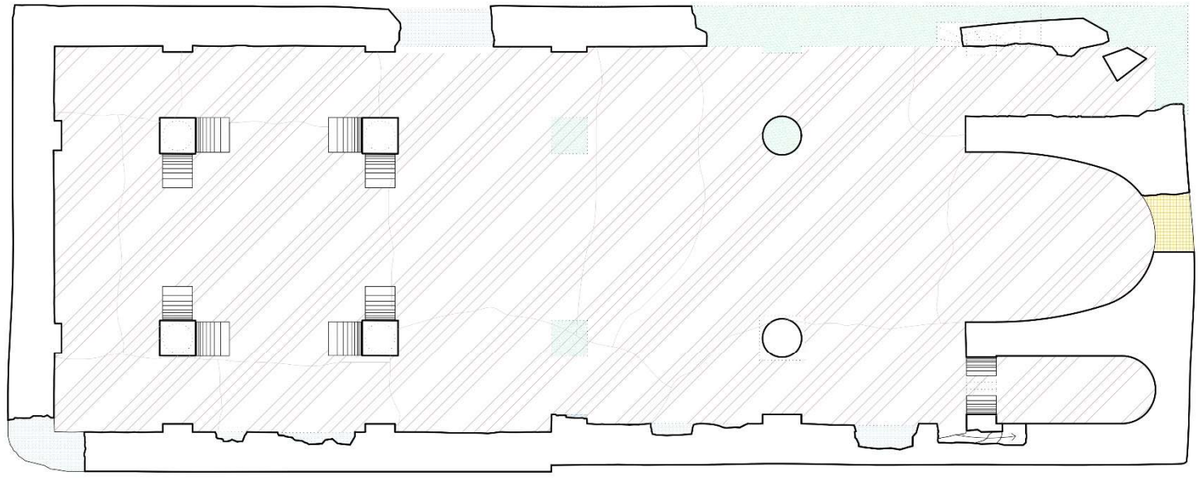
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.24. | ÖLÇEK:1/50

+3.00 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MÜDAHALE PAFTASI

TEMİZLEME

- Bitki Temizliği
- Zemin ve üst döşemede yer alan taş-toprak yığınının temizlenmesi
- Paslı yüzeylerin temizlenmesi
- Kirlenmiş yüzeylerin temizlenmesi
- Ahşapta çürüme olan kısımların yenilenmesi, diğer kısımların emprenye edilmesi
- Özgün bezemelerin temizlenerek korunması

YENİDEN YAPIM

- Restitüsyona uygun olarak eksik yapı elemanlarının yeniden yapımı

SAĞLAMLAŞTIRMA

- Çatlakların onarılması
- Malzeme sağlamlaştırması

BÜTÜNLEME

- Malzeme ve yüzey kayıplarının bütünlenmesi
- Harcın temizlenmesi ve özgün harç ile derzleme yapılması
- Sıva ve badana raspası sonrası özgün sıva uygulaması
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi

ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON

ŞEKİL B.25.	ÖLÇEK:1/50

+4.75 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MÜDAHALE PAFTASI

TEMİZLEME

- Bitki Temizliği
- Zemin ve üst döşemede yer alan taş-toprak yığınının temizlenmesi
- Paslı yüzeylerin temizlenmesi
- Kirlenmiş yüzeylerin temizlenmesi
- Ahşapta çürüme olan kısımların yenilenmesi, diğer kısımların emprenye edilmesi
- Özgün bezemelerin temizlenerek korunması

YENİDEN YAPIM

- Restitüsyona uygun olarak eksik yapı elemanlarının yeniden yapımı

SAĞLAMLAŞTIRMA

- Çatlakların onarılması
- Malzeme sağlamlaştırması

BÜTÜNLEME

- Malzeme ve yüzey kayıplarının bütünlenmesi
- Harcın temizlenmesi ve özgün harç ile derzleme yapılması
- Sıva ve badana raspası sonrası özgün sıva uygulaması
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi

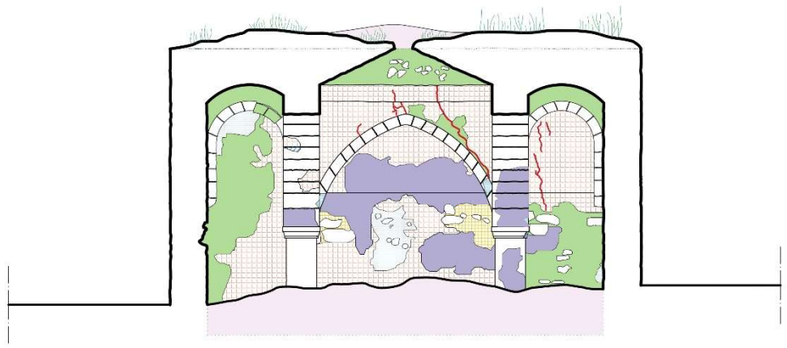
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

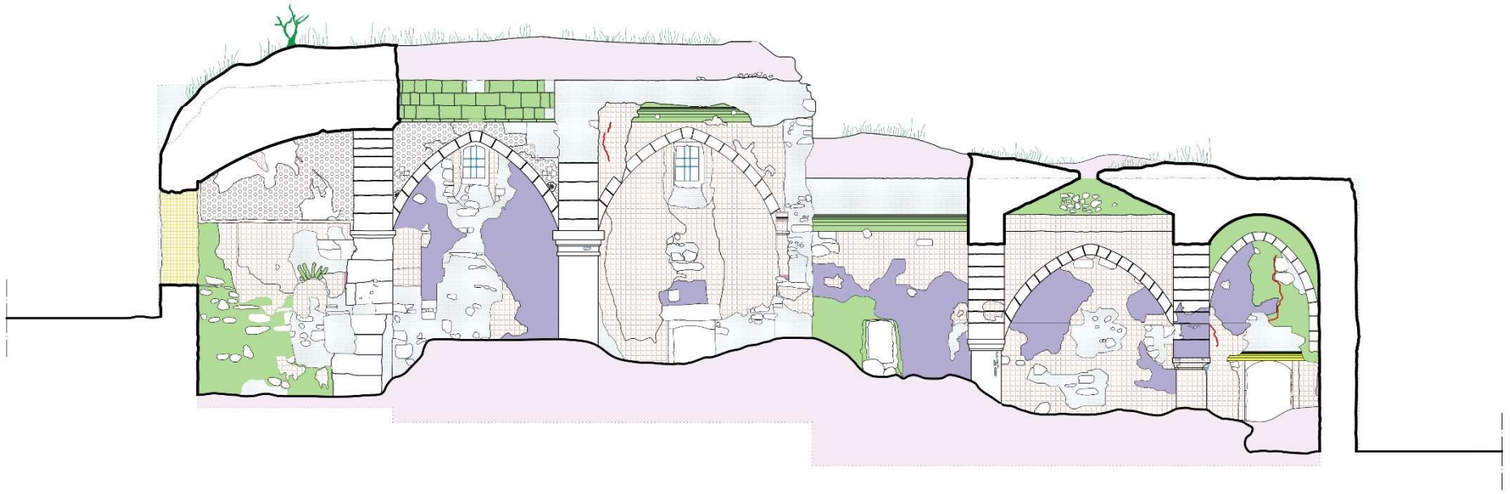
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.26. | ÖLÇEK:1/50

1-1 KESİTİ

2-2 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MÜDAHALE PAFTASI

TEMİZLEME
- Bitki Temizliği
- Zemin ve üst döşemede yer alan taş-toprak yığınının temizlenmesi
- Paslı yüzeylerin temizlenmesi
- Kirlenmiş yüzeylerin temizlenmesi
- Ahşapta çürüme olan kısımların yenilenmesi, diğer kısımların emprenye edilmesi
- Özgün bezemelerin temizlenerek korunması

YENİDEN YAPIM
- Restitüsyona uygun olarak eksik yapı elemanlarının yeniden yapımı

SAĞLAMLAŞTIRMA
- Çatlakların onarılması
- Malzeme sağlamlaştırması

BÜTÜNLEME
- Malzeme ve yüzey kayıplarının bütünlenmesi
- Harcın temizlenmesi ve özgün harç ile derzleme yapılması
- Sıva ve badana raspası sonrası özgün sıva uygulaması
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi

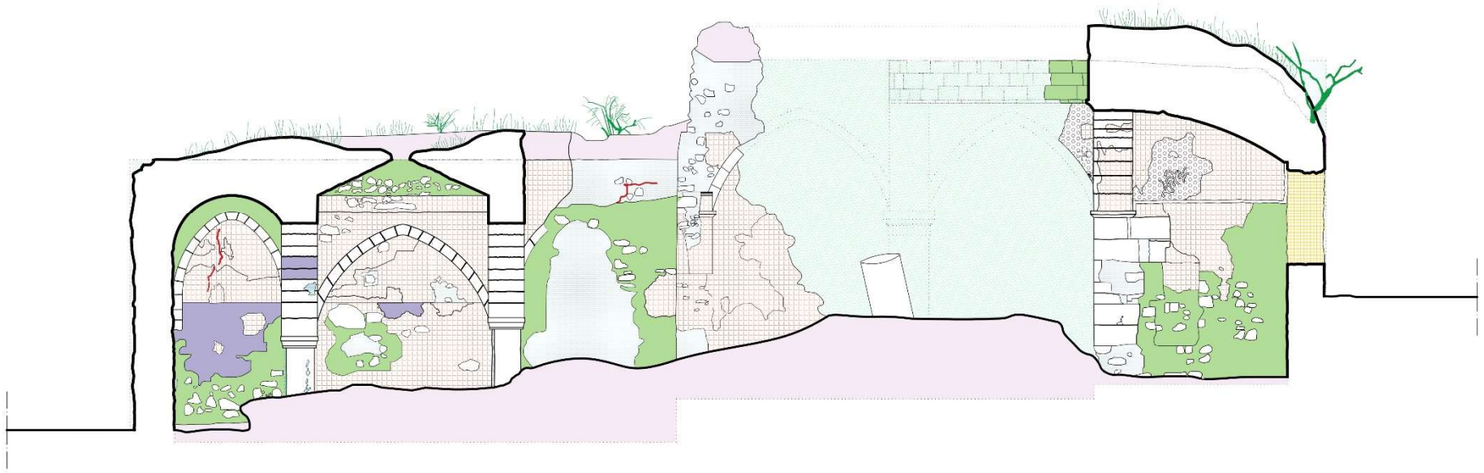
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

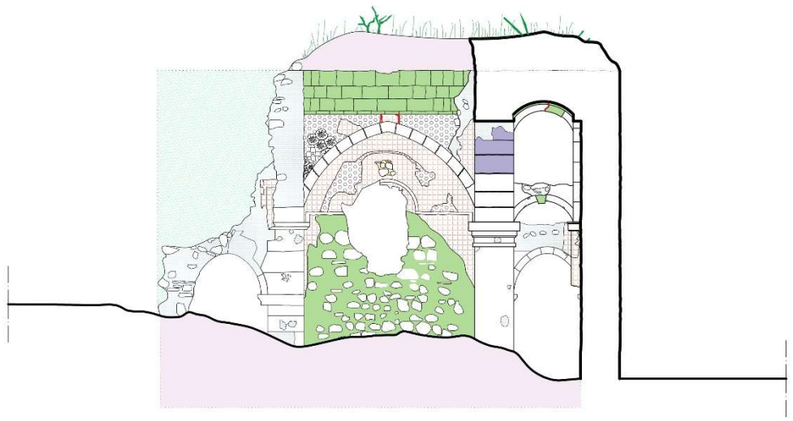
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.27. | ÖLÇEK:1/50

3-3 KESİTİ

4-4 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MÜDAHALE PAFTASI

TEMİZLEME
- Bitki Temizliği
- Zemin ve üst döşemede yer alan taş-toprak yığınının temizlenmesi
- Paslı yüzeylerin temizlenmesi
- Kirlenmiş yüzeylerin temizlenmesi
- Ahşapta çürüme olan kısımların yenilenmesi, diğer kısımların emprenye edilmesi
- Özgün bezemelerin temizlenerek korunması

YENİDEN YAPIM
- Restitüsyona uygun olarak eksik yapı elemanlarının yeniden yapımı

SAĞLAMLAŞTIRMA
- Çatlakların onarılması
- Malzeme sağlamlaştırması

BÜTÜNLEME
- Malzeme ve yüzey kayıplarının bütünlenmesi
- Harcın temizlenmesi ve özgün harç ile derzleme yapılması
- Sıva ve badana raspası sonrası özgün sıva uygulaması
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi

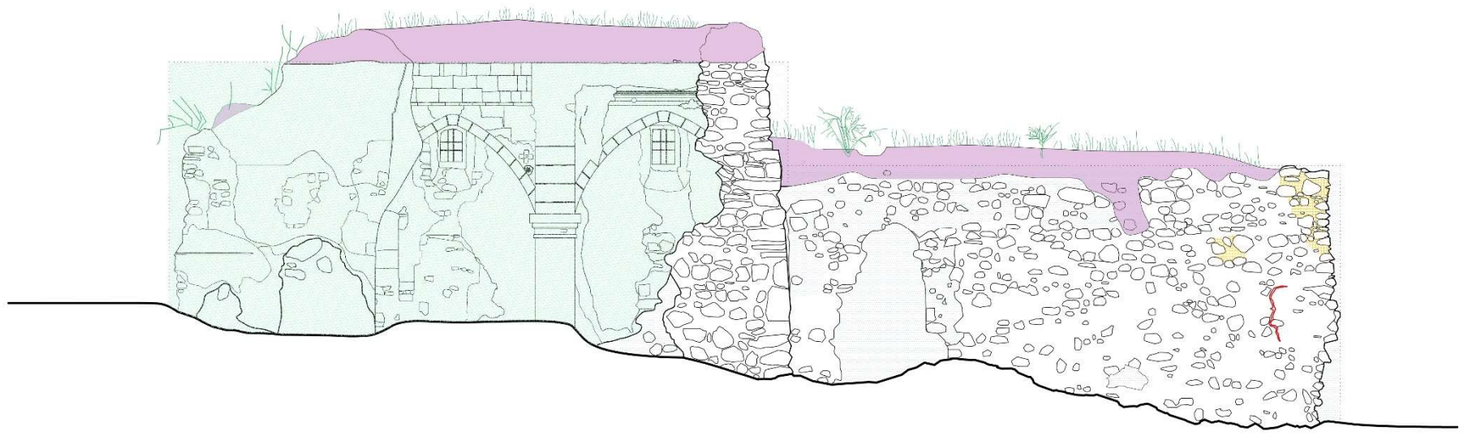
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

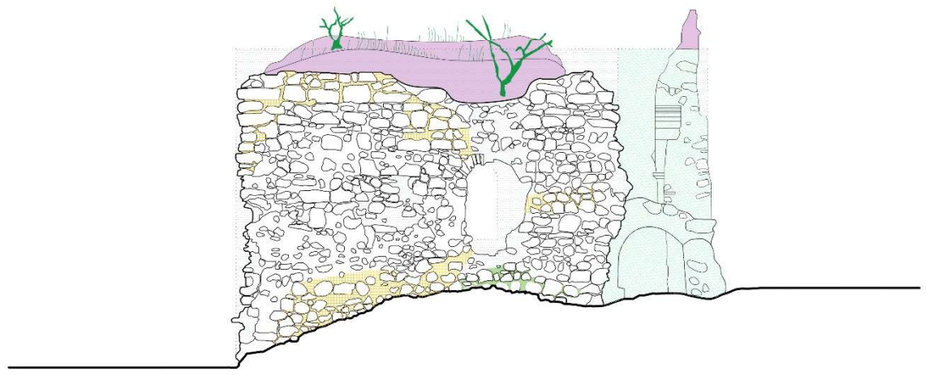
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.28. | ÖLÇEK:1/50

KUZEYBATI CEPHESİ

KUZEYDOĞU CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MÜDAHALE PAFTASI

TEMİZLEME

- Bitki Temizliği
- Zemin ve üst döşemede yer alan taş-toprak yığınının temizlenmesi
- Paslı yüzeylerin temizlenmesi
- Kirlenmiş yüzeylerin temizlenmesi
- Ahşapta çürüme olan kısımların yenilenmesi, diğer kısımların emprenye edilmesi
- Özgün bezemelerin temizlenerek korunması

YENİDEN YAPIM

- Restitüsyona uygun olarak eksik yapı elemanlarının yeniden yapımı

SAĞLAMLAŞTIRMA

- Çatlakların onarılması
- Malzeme sağlamlaştırması

BÜTÜNLEME

- Malzeme ve yüzey kayıplarının bütünlenmesi
- Harcın temizlenmesi ve özgün harç ile derzleme yapılması
- Sıva ve badana raspası sonrası özgün sıva uygulaması
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi

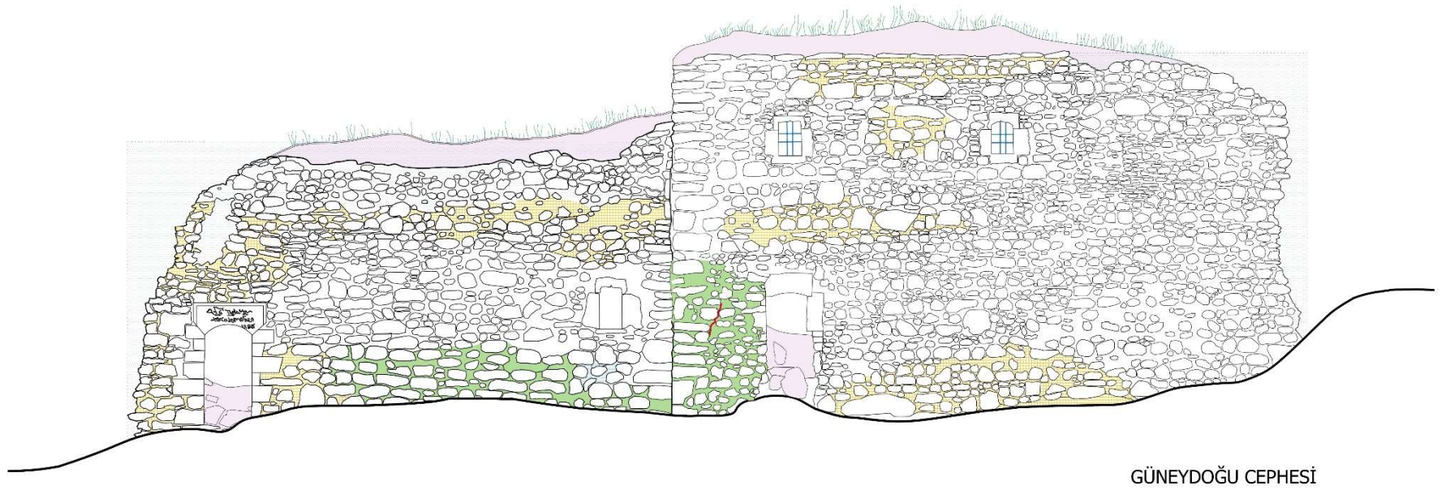
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

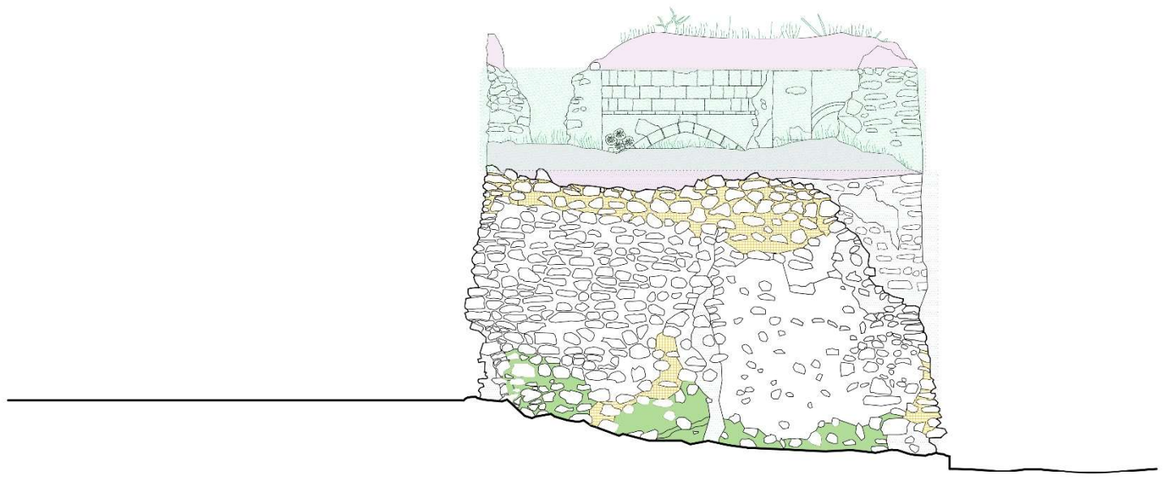
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.29. | ÖLÇEK:1/50

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

GÜNEYBATI CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

MÜDAHALE PAFTASI

TEMİZLEME

- Bitki Temizliği
- Zemin ve üst döşemede yer alan taş-toprak yığınının temizlenmesi
- Paslı yüzeylerin temizlenmesi
- Kirlenmiş yüzeylerin temizlenmesi
- Ahşapta çürüme olan kısımların yenilenmesi, diğer kısımların emprenye edilmesi
- Özgün bezemelerin temizlenerek korunması

YENİDEN YAPIM

- Restitüsyona uygun olarak eksik yapı elemanlarının yeniden yapımı

SAĞLAMLAŞTIRMA

- Çatlakların onarılması
- Malzeme sağlamlaştırması

BÜTÜNLEME

- Malzeme ve yüzey kayıplarının bütünlenmesi
- Harcın temizlenmesi ve özgün harç ile derzleme yapılması
- Sıva ve badana raspası sonrası özgün sıva uygulaması
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi

ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.30. | ÖLÇEK:1/50

VAZİYET PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

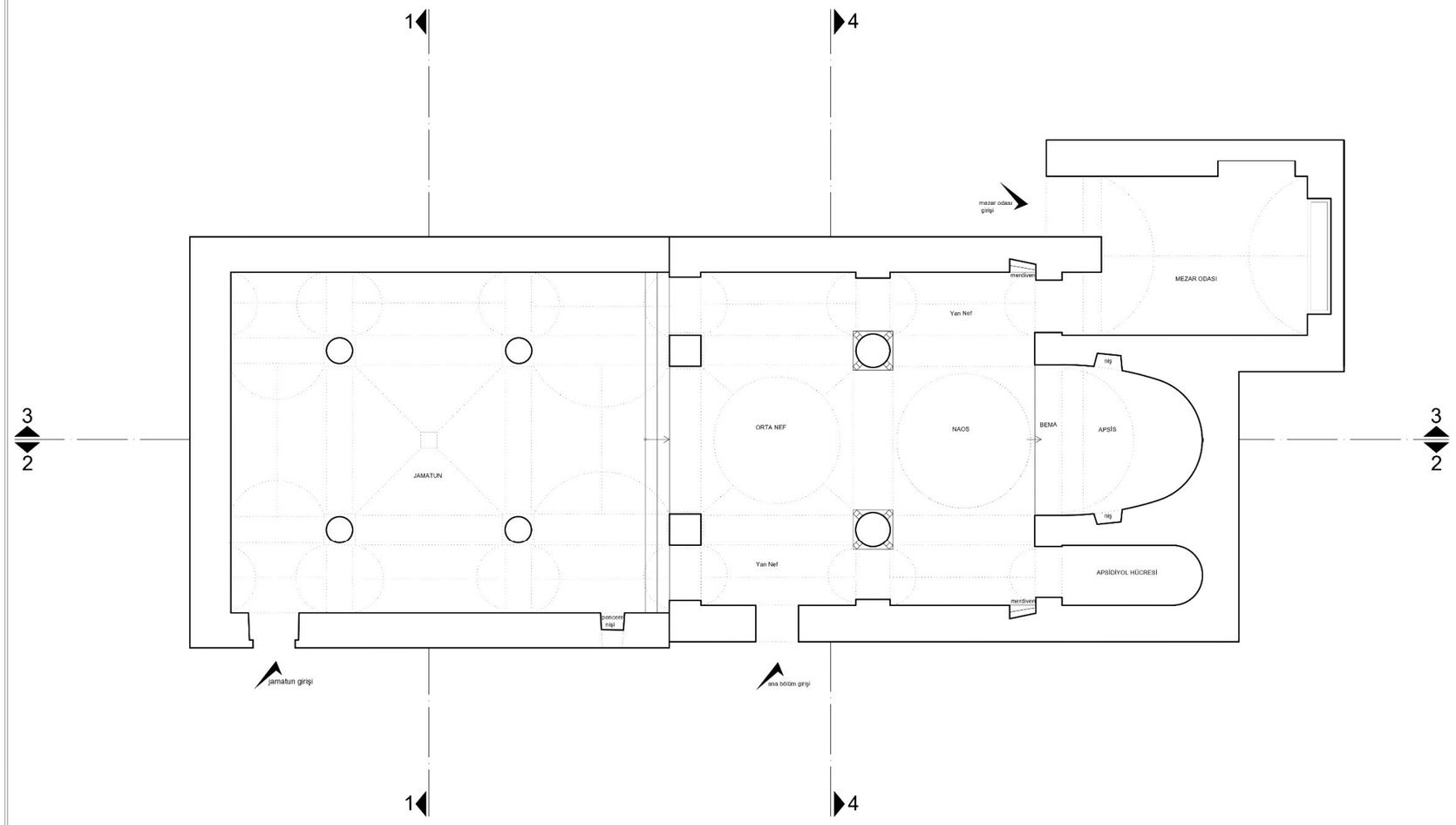
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.31. | ÖLÇEK:1/1000

+1.60 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

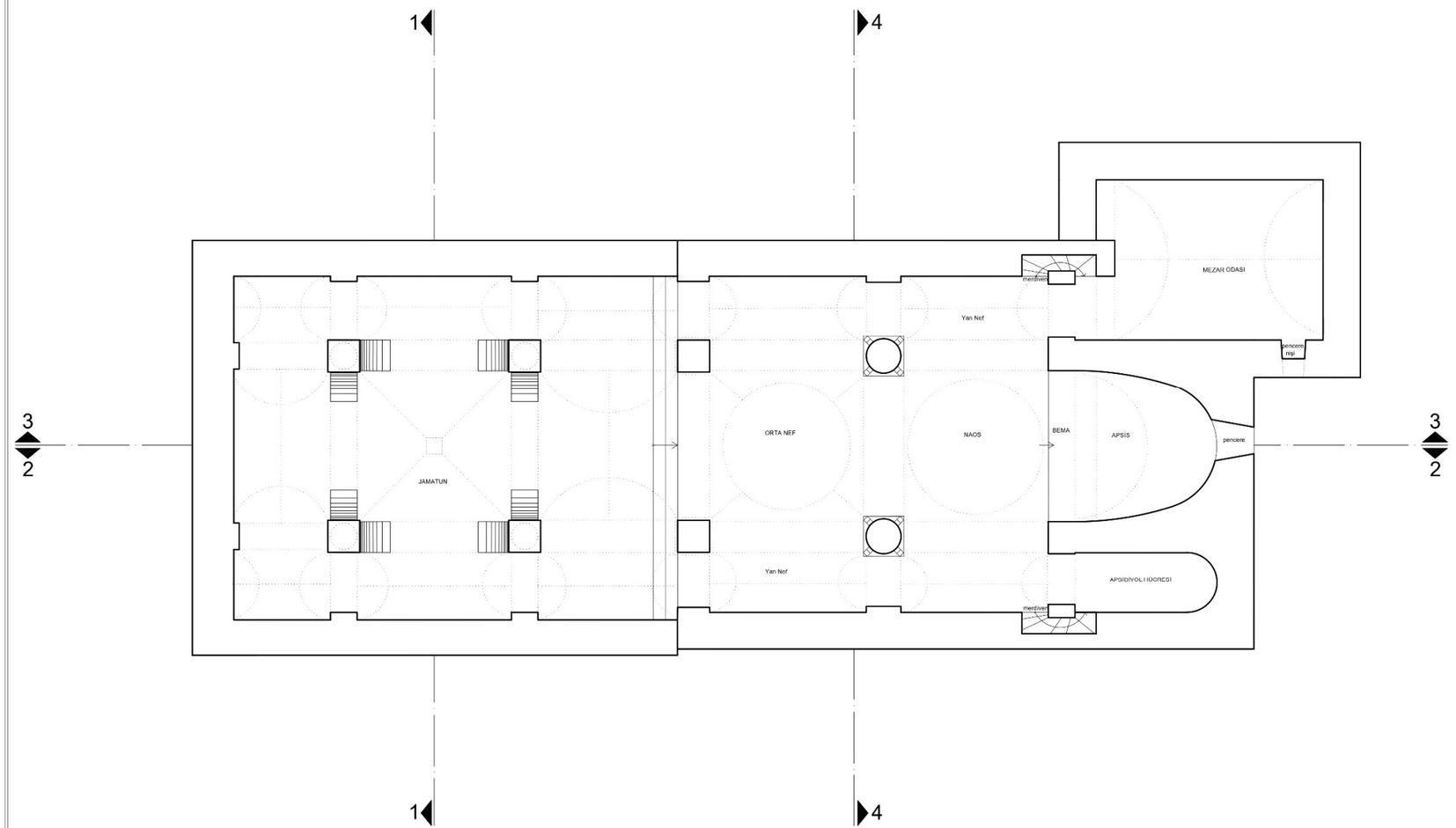
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON

ŞEKİL B.32.	ÖLÇEK:1/50

+3.00 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

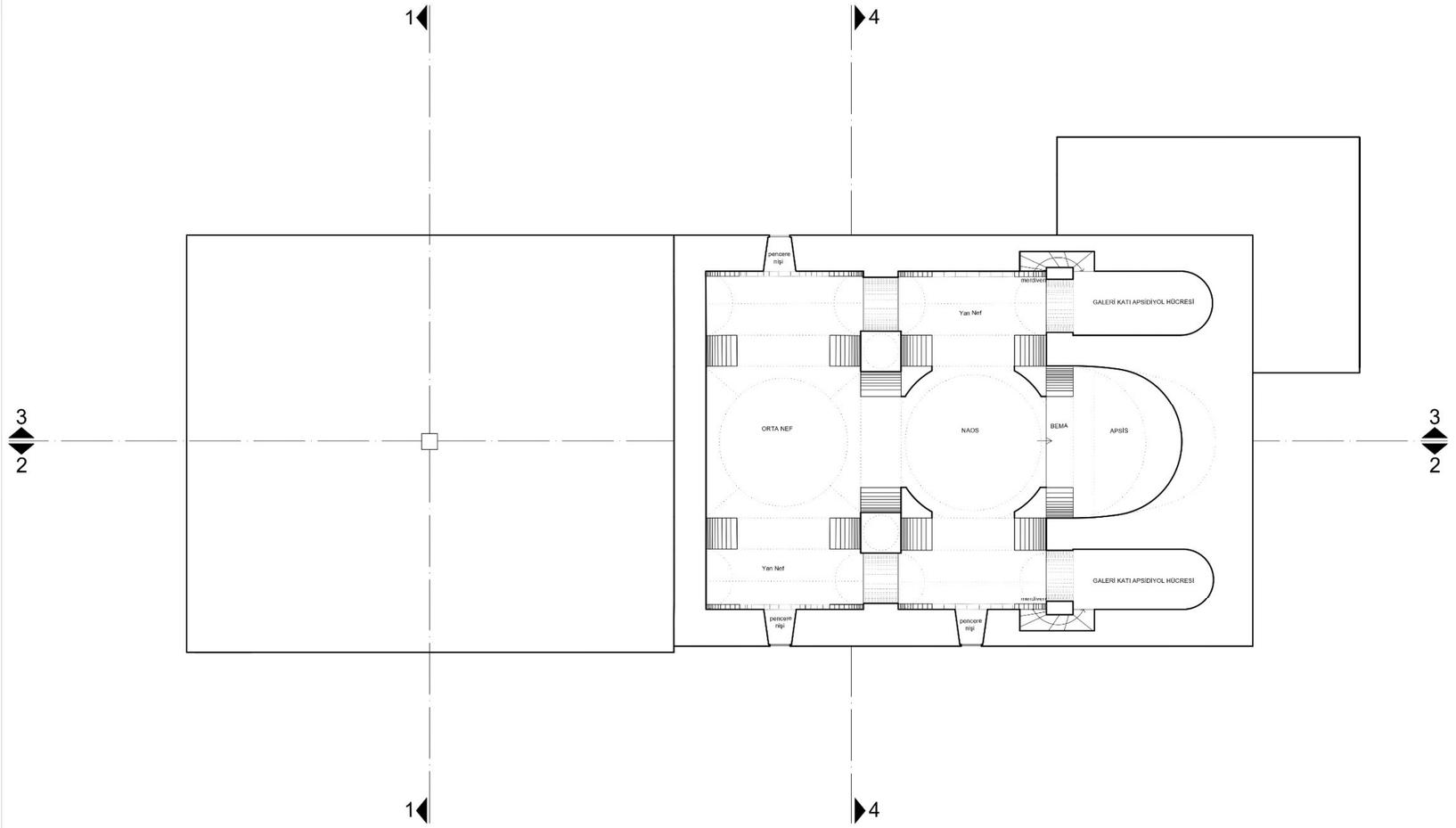
ANAHTAR PAFTA

ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON
ŞEKİL B.33.	ÖLÇEK:1/50	

+4.75 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

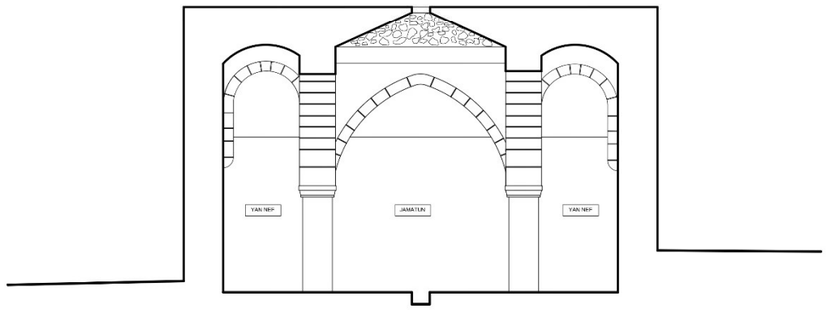
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

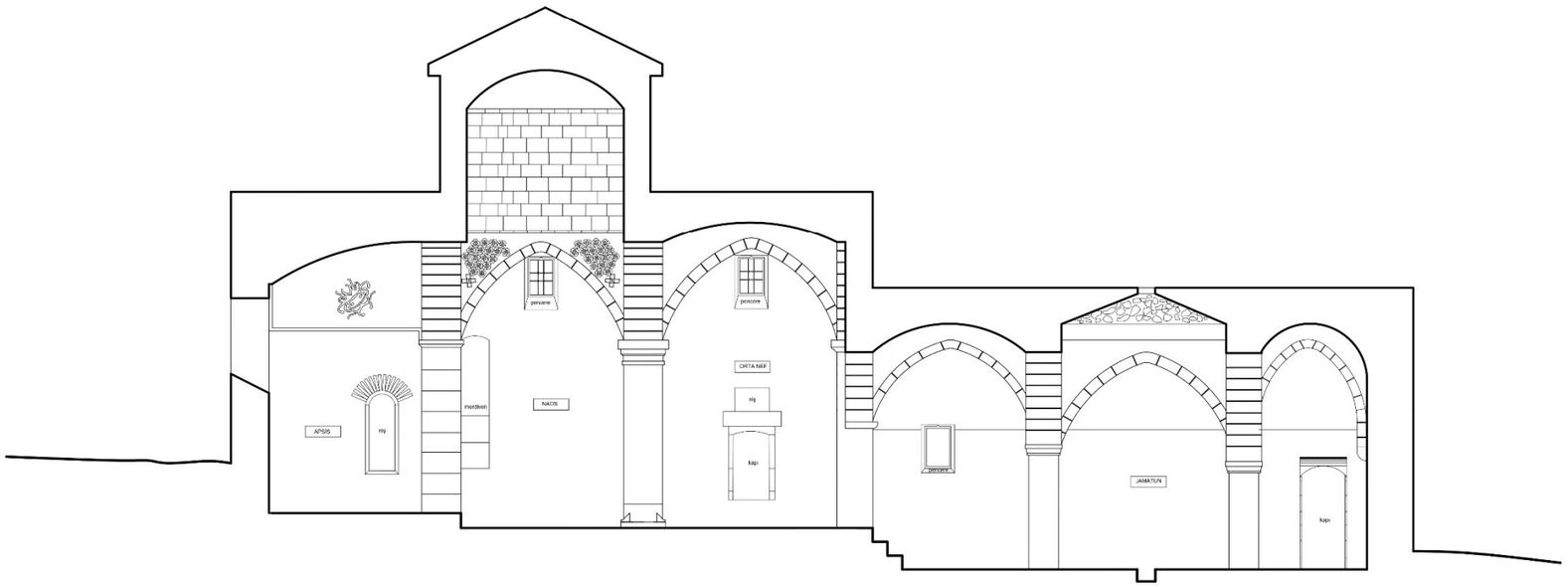
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.34. | ÖLÇEK:1/50

1-1 KESİTİ

2-2 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

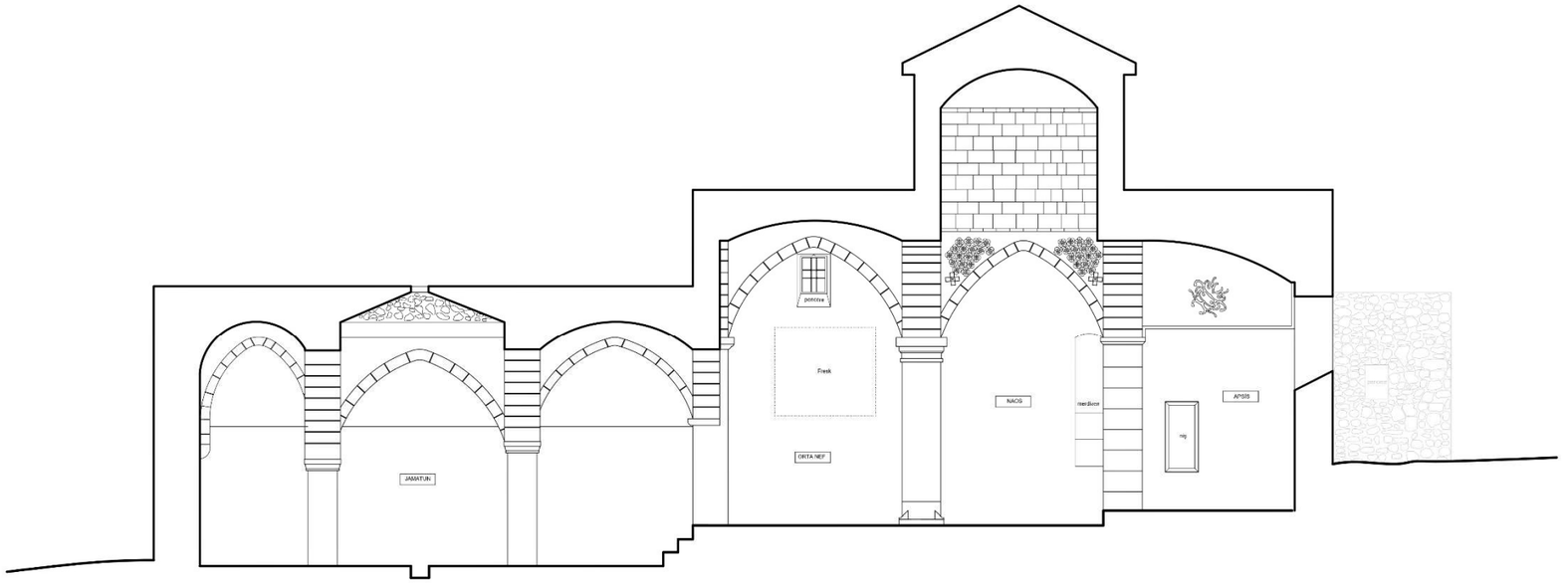
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

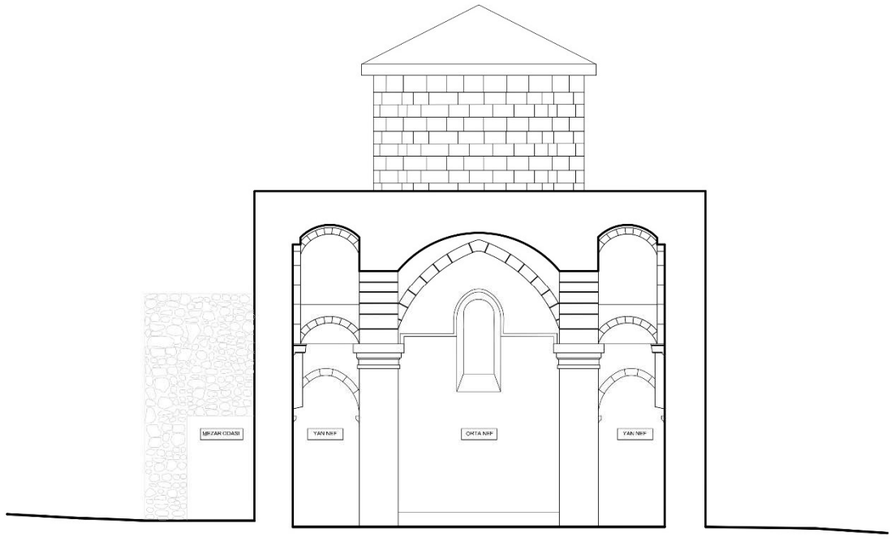
KUZEY OKU

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON

ŞEKİL B.35.	ÖLÇEK:1/50

3-3 KESİTİ

4-4 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

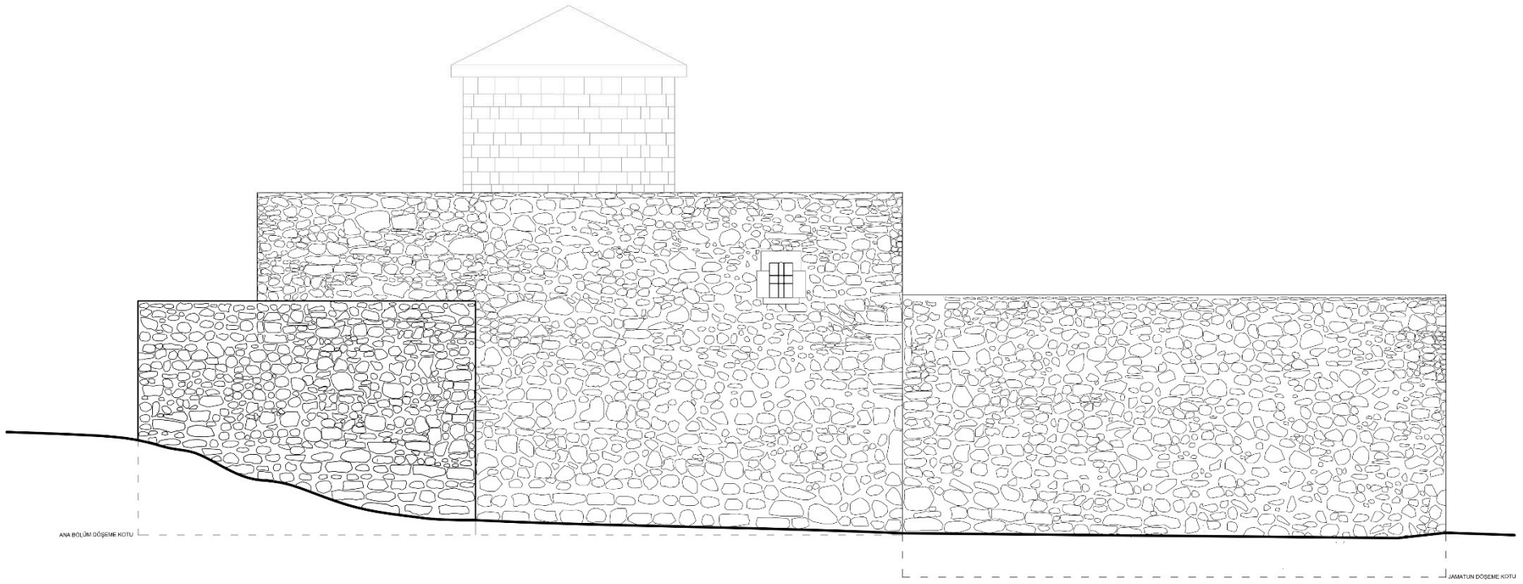
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

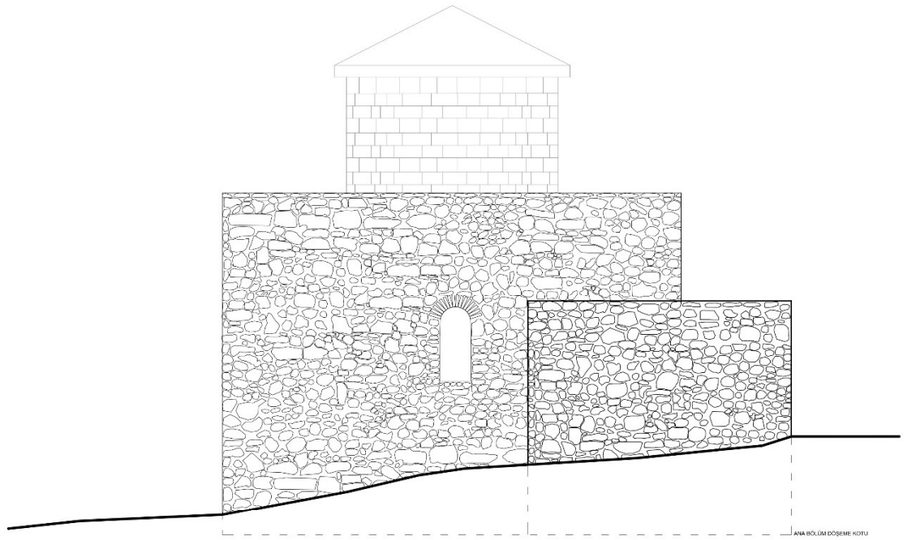
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.36. | ÖLÇEK:1/50

KUZEYBATI CEPHESİ

KUZEYDOĞU CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

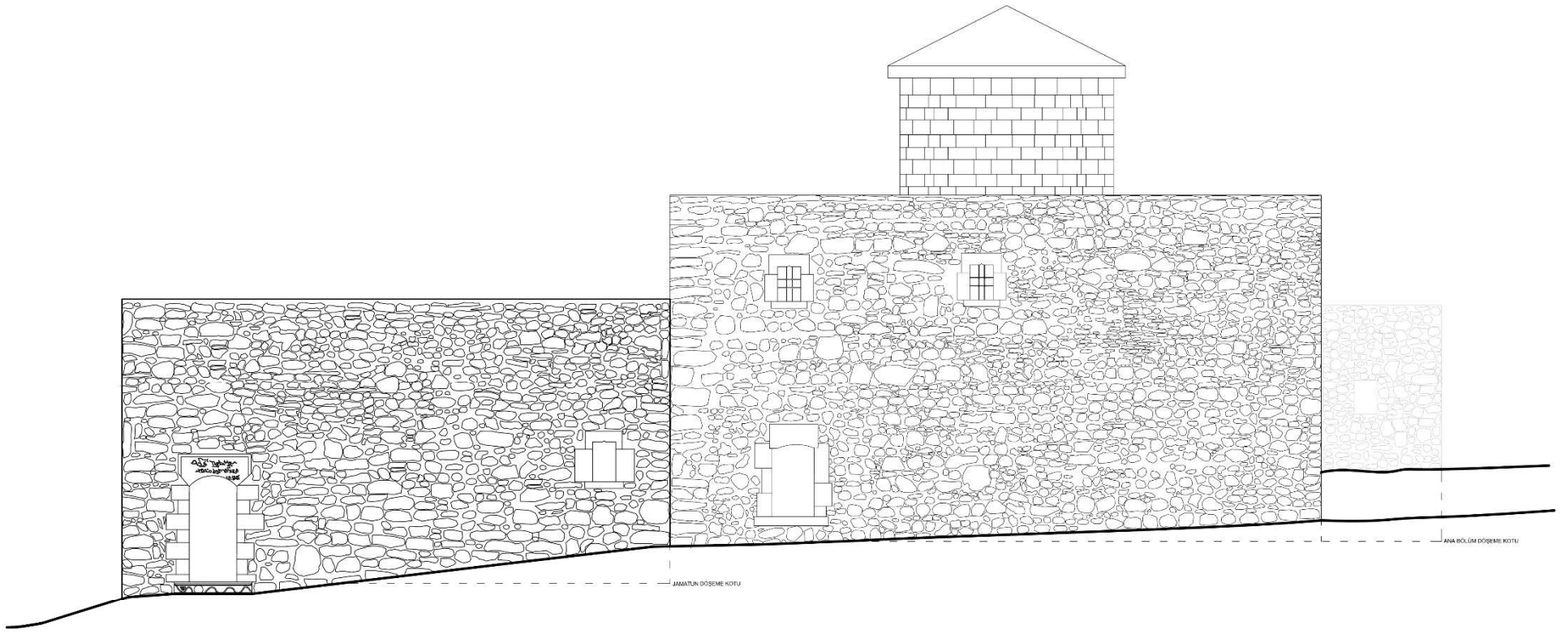
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

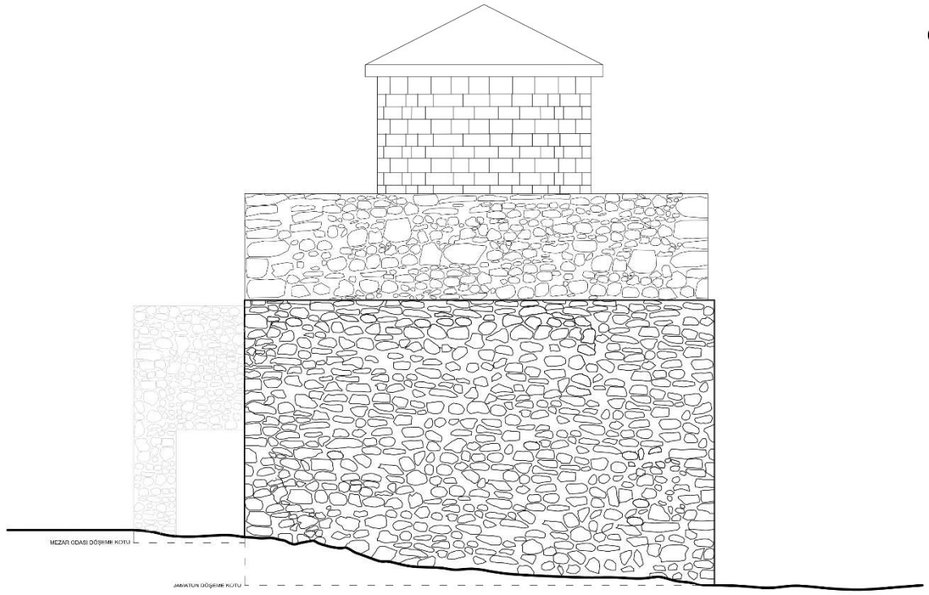
KUZEY OKU

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON

ŞEKİL B.37.	ÖLÇEK:1/50

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

GÜNEYBATI CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.38. | ÖLÇEK:1/50

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

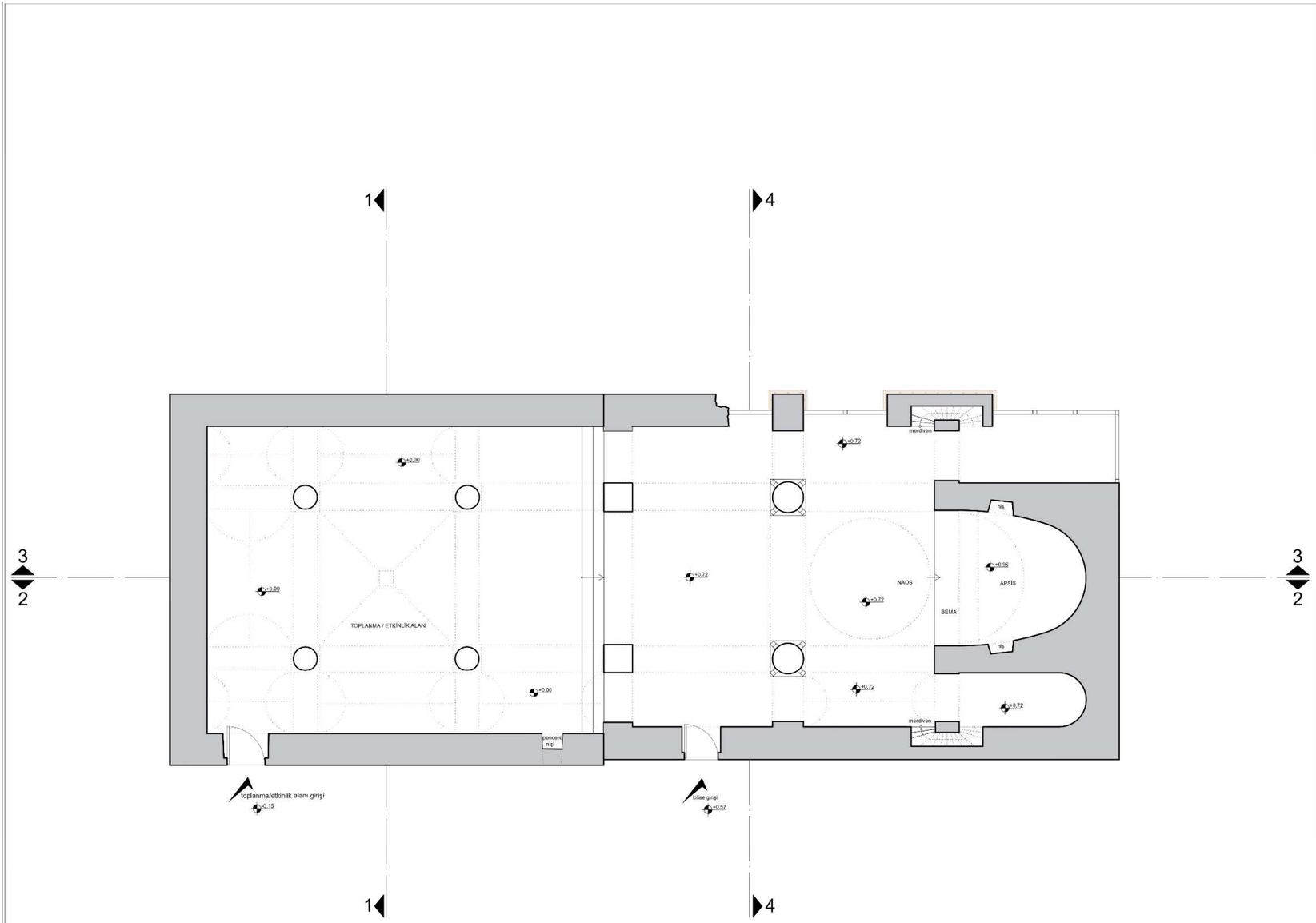
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.39. | ÖLÇEK:1/1000

+1.60 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

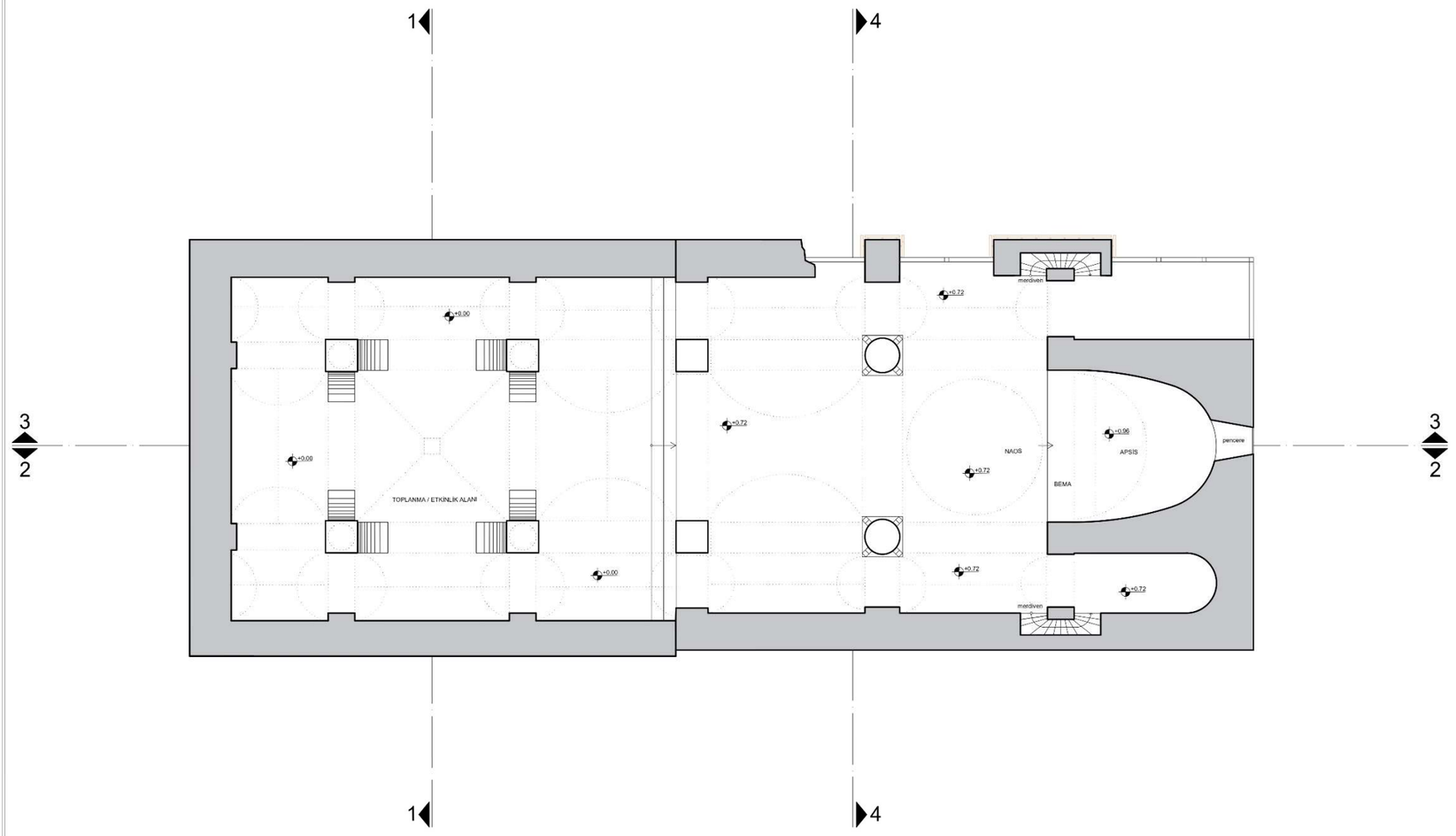
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | **RESTORASYON**

ŞEKİL B.40. | ÖLÇEK:1/50

+3.00 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

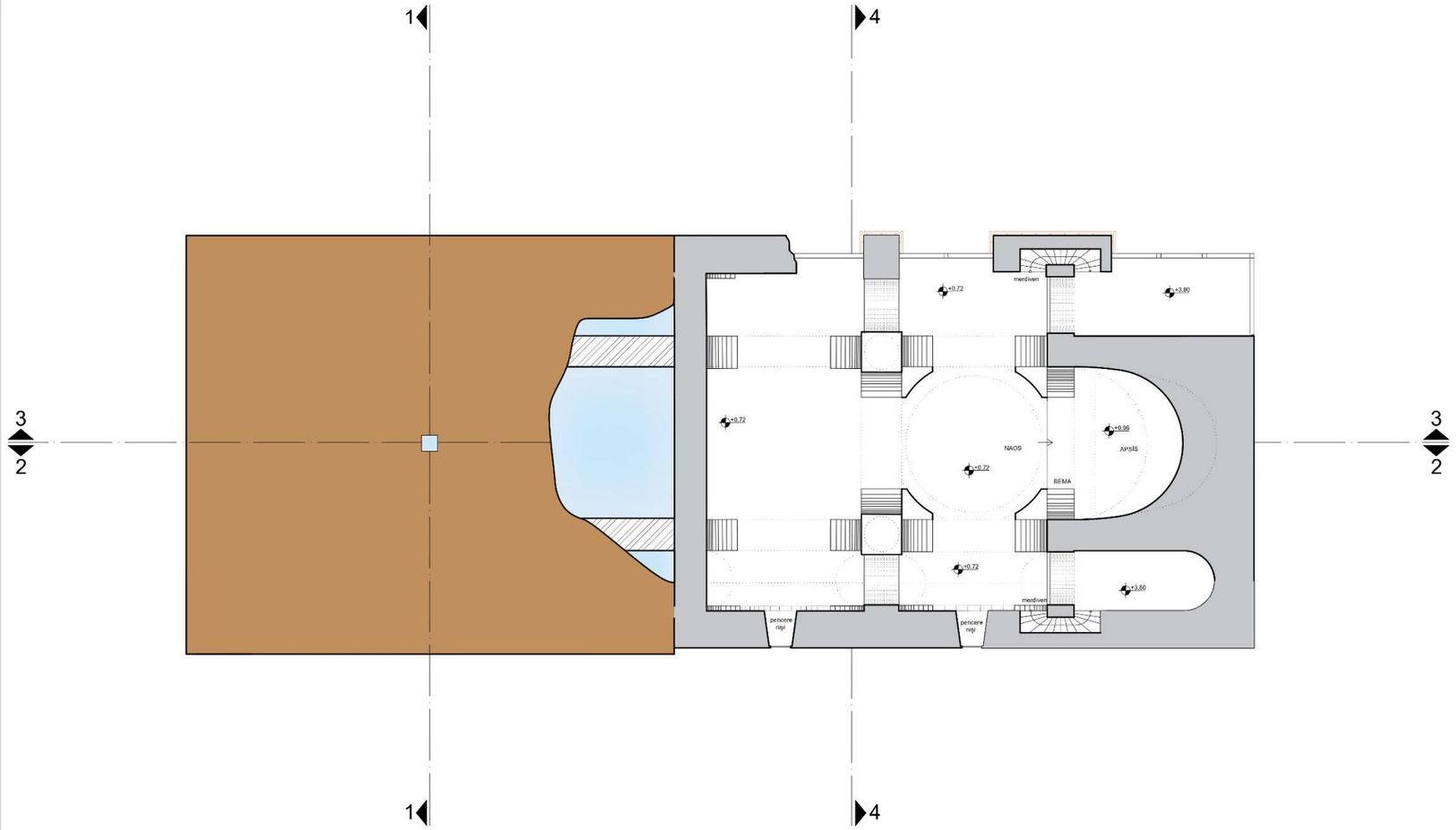
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | **RESTORASYON**

ŞEKİL B.41. | ÖLÇEK:1/50

+4.75 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

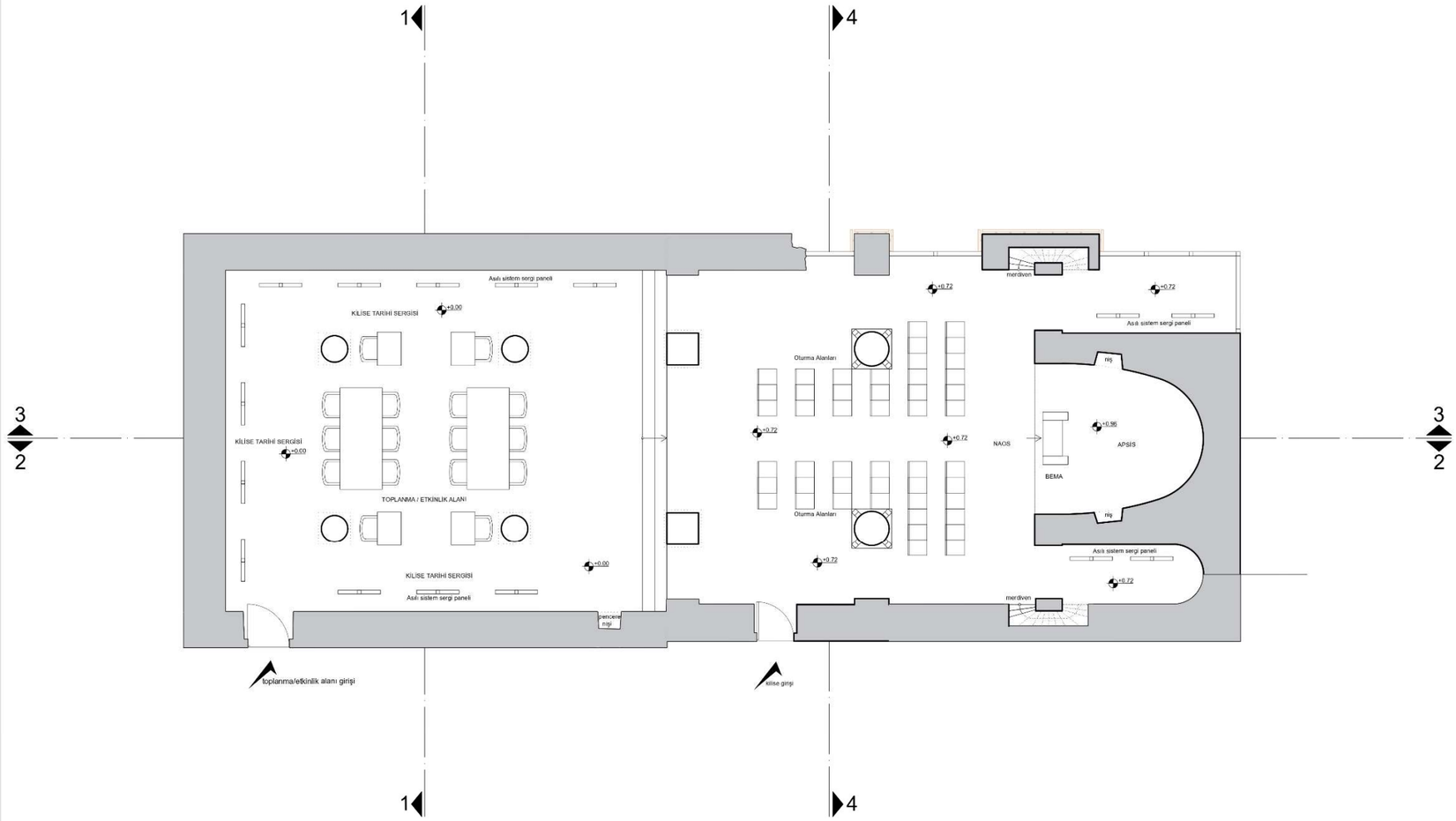
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.42. | ÖLÇEK:1/50

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMİŞ
+1.60 KOTU PLANI

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ	
DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

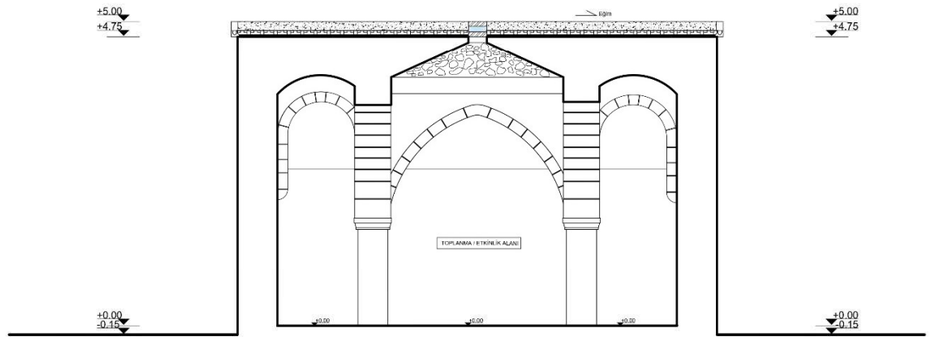
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.43. | ÖLÇEK:1/50

1-1 KESİTİ

2-2 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

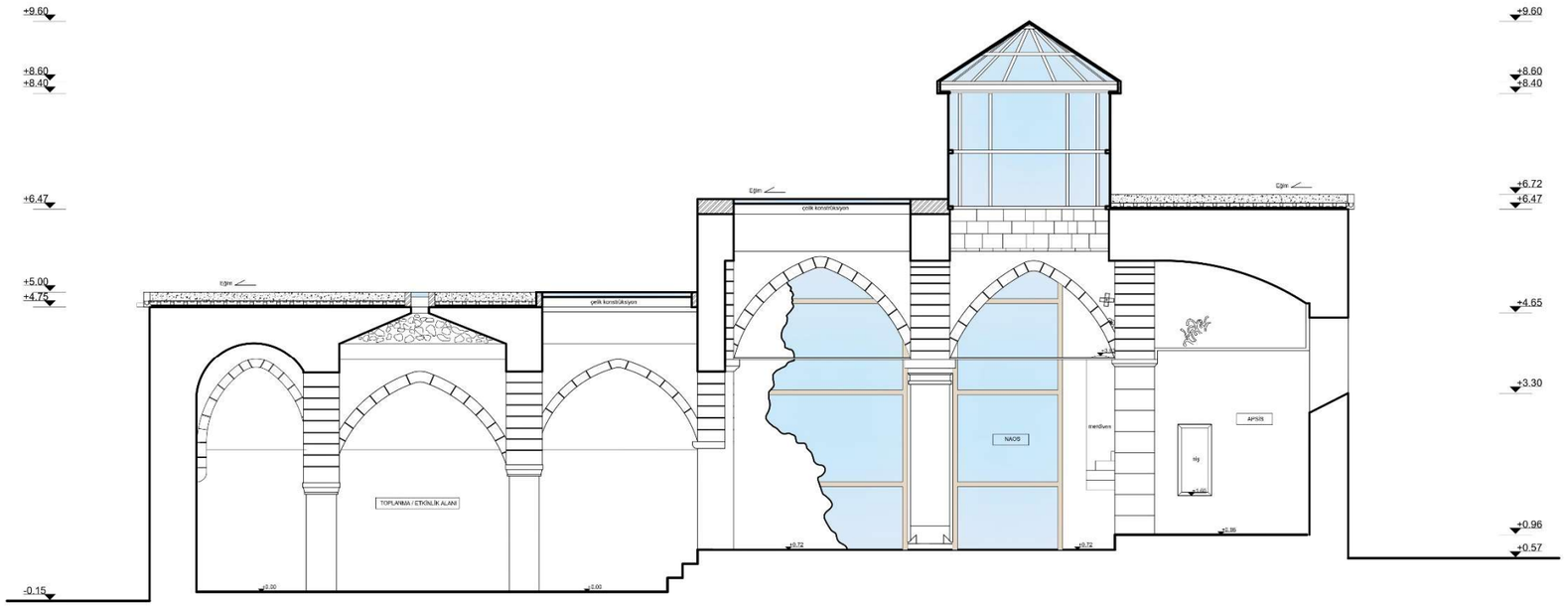
ANAHTAR PAFTA

ÇİZGİ ÖLÇEK

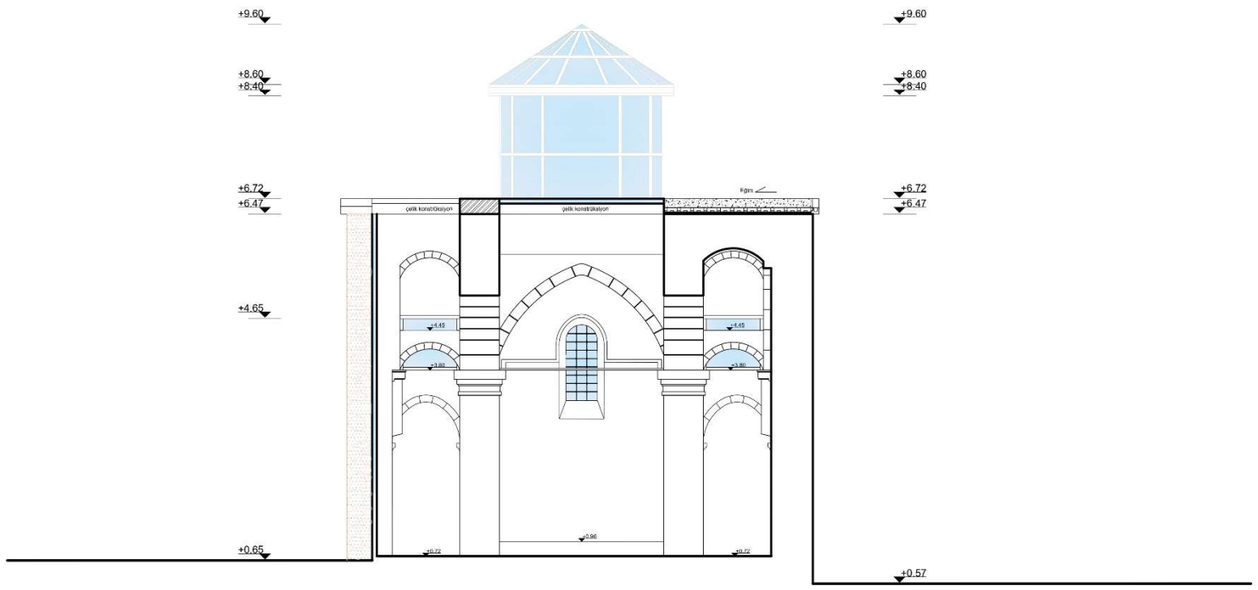
0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON
ŞEKİL B.44.	ÖLÇEK:1/50	

3-3 KESİTİ

4-4 KESİTİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

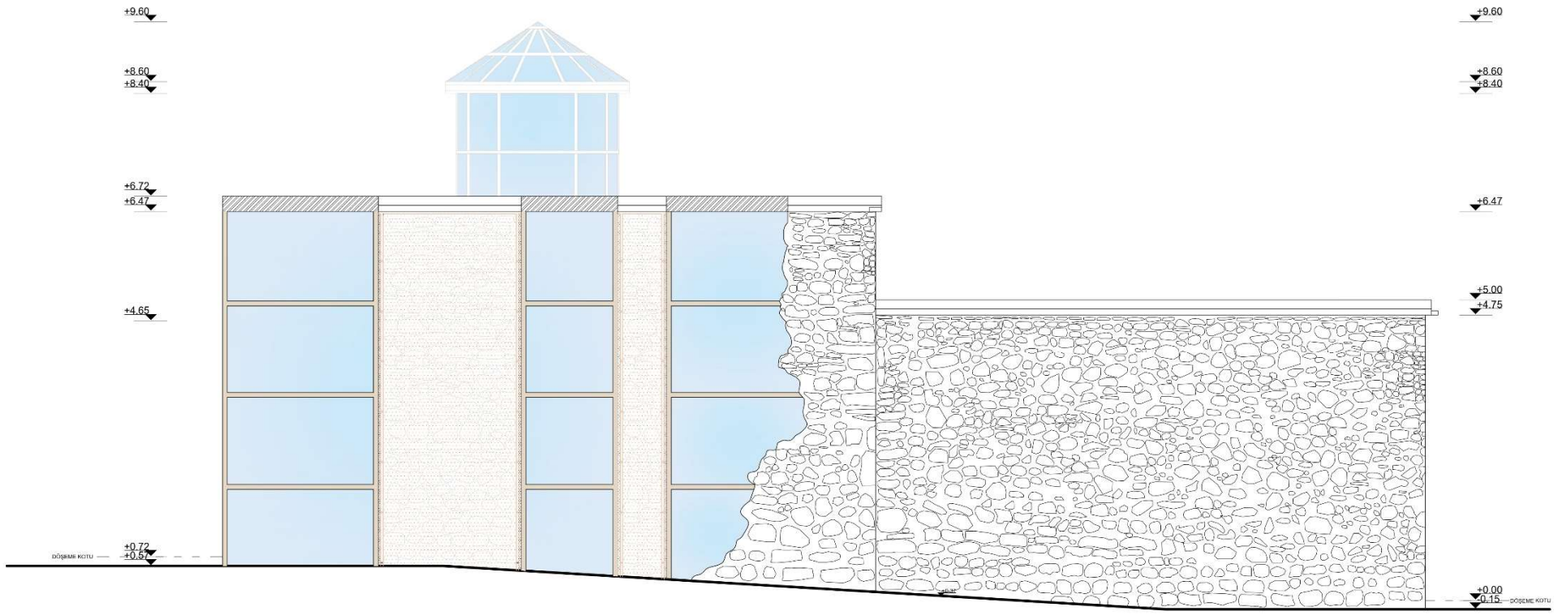
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

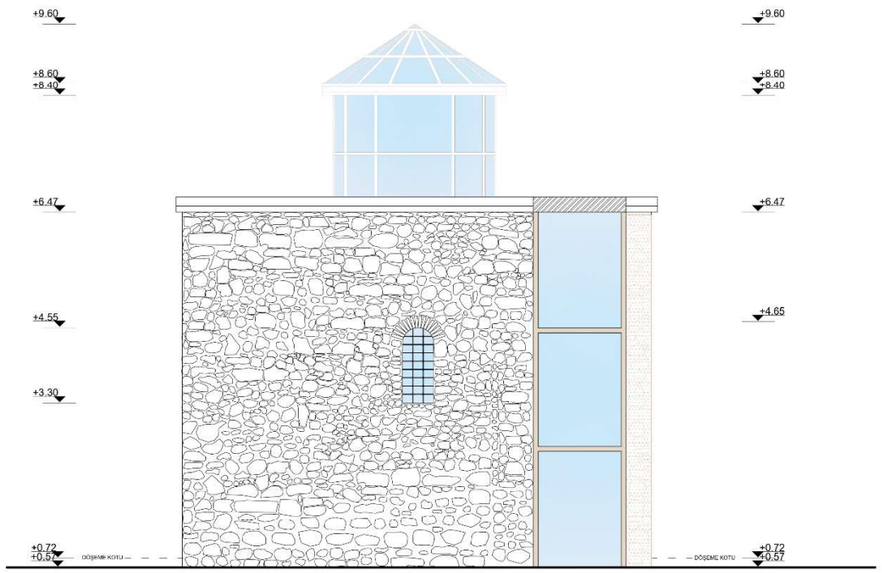
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.45. | ÖLÇEK:1/50

KUZEYBATI CEPHESİ

KUZEYDOĞU CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

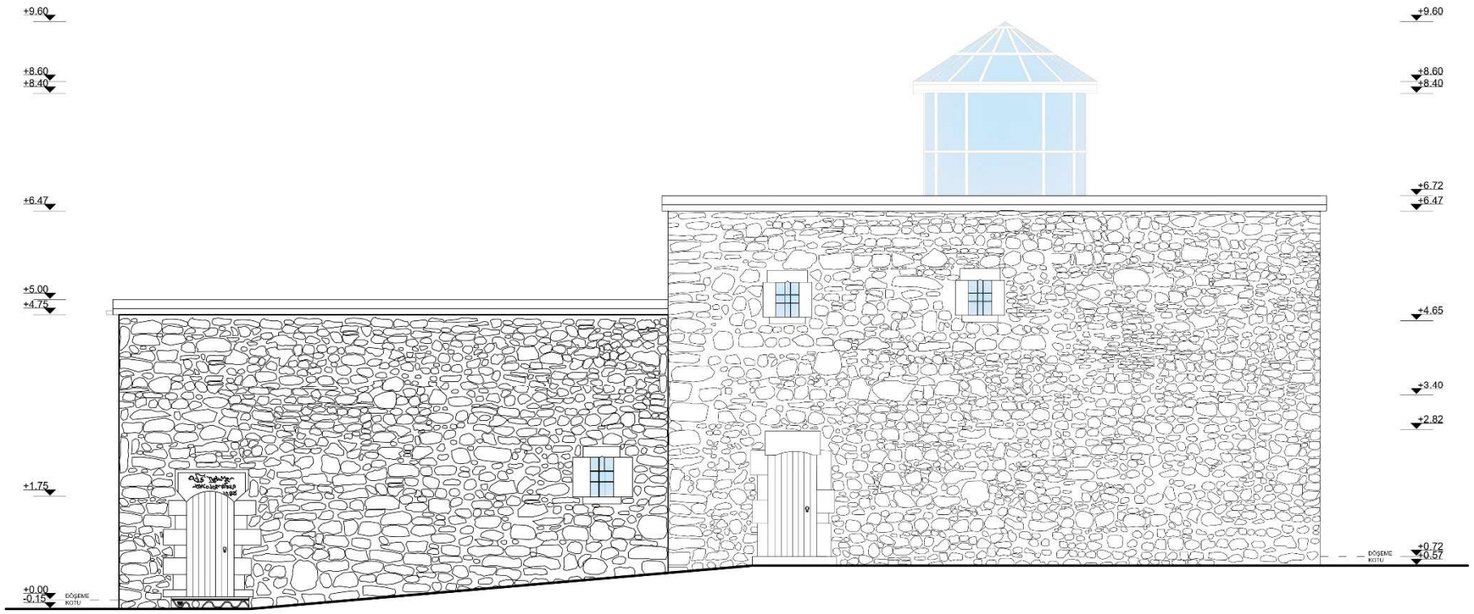
ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

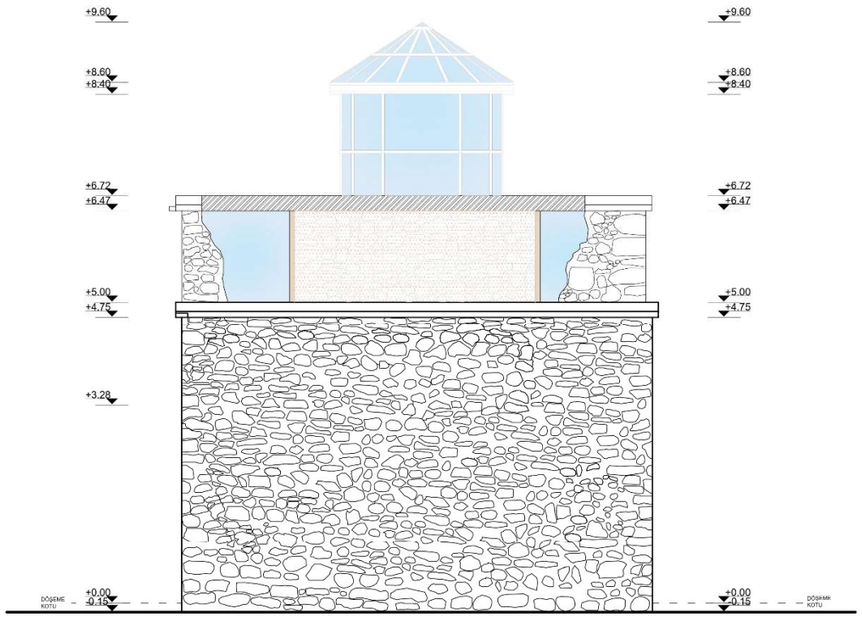
KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | **RESTORASYON**

ŞEKİL B.46. | ÖLÇEK:1/50

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

GÜNEYBATI CEPHESİ

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

DANIŞMAN	DOÇ.DR.SONER YELER
HAZIRLAYAN	BÜŞRA GÜRSUL

ANAHTAR PAFTA

ÇİZGİ ÖLÇEK

0 1 2 3 4 5m

KUZEY OKU

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

ŞEKİL B.47. | ÖLÇEK:1/50

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler		
Adı Soyadı		
Doğum Yeri		
Doğum Tarihi		
Uyruğu		
Telefon		
E-Posta Adresi		
Web Adresi		

Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	
Fakülte	
Bölümü	
Mezuniyet Yılı	

Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Anabilim Dalı	
Programı	

Doktora	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Anabilim Dalı	
Program Adı	

Makale ve Bildiriler